

Медіа Критика

№ 24/2017

Auswärtiges Amt

Kinderhilfswerk
ChildFund
Deutschland

Фонд Східна Європа

Цей випуск журналу підготовлено в рамках проекту «Комплексна інформаційна кампанія, спрямована на руйнування негативних стереотипів щодо внутрішньо переміщених осіб та залучення молоді різних регіонів України до діалогу і пошуку шляхів порозуміння через популяризацію культури діалогу та ненасильницької комунікації», що реалізується ГО «Західно-український медіа-центр «Нова журналістика» в рамках програми «Медіація як рушійна сила до порозуміння в українському суспільстві та поза його межами», що виконується Фондом Східна Європа у партнерстві з німецькою громадською організацією ChildFund Deutschland e.V. та за підтримки Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина.

Інститут екології масової інформації
Львівського національного університету імені Івана Франка
Громадська організація Західноукраїнський медіацентр «Нова журналістика»

www.mediakrytyka.info

МедіаКритика

№ 24/2017

МЕДІАКРИТИКА: Щорічний дайджест електронного журналу. Львів :
Інститут екології масової інформації, 2017. Ч. 24. 80 с.

Керівник проекту: Ігор Паславський

Редакційна колегія:

Борис ПОТЯТИНИК – голова редколегії (Львів)
Наталка ГАБОР – редактор (Львів)
Павло АЛЕКСАНДРОВ – відповідальний секретар (Львів)
Юлія ГОЛОДНІКОВА (Київ)
Володимир ДЕМЧЕНКО (Дніпро)
Отар ДОВЖЕНКО (Львів)
Валентина МИХАЙЛЮТА (Київ)

- © Інститут екології масової інформації
Львівського національного університету
імені Івана Франка, 2017
- © Кафедра нових медій Львівського
національного університету імені
Івана Франка, 2017
- © Громадська організація
Західноукраїнський медіацентр
«Нова журналістика», 2017

ЗМІСТ

► МЕДІА

Мар'ян Житарюк (м. Львів)
Медіація vs медіатизації та медіатизація vs
медіації як проблема сучасного медіапростору
України (підміна термінів, різночитання,
різномислення)7

Попри однокореневу природу цих слів, їхні значення не однорідні, не синонімічні, не полісемічні. Наскільки правильно і доречно розширювати межі звичного й основного значення медіації, чи можна її трактувати як міждисциплінарне поняття? У цій статті спробуємо над цим подумати.

Борис Потятиник (м. Львів)
«Щірий українець» з «трюхвеями»: стереотипи про українців та Україну в публікаціях пропагандистських сайтів окупованого Донбасу13

Преса за своєю природою цілком здатна відігравати роль медіатора у різного роду конфліктах та непорозуміннях. Проте доволі часто відбувається цілком протилежне: з комерційних або пропагандистських міркувань (як-от бажання емоційно зачепити, вразити, шокувати) медії ці конфлікти розпалюють.

Ігор Паславський (м. Львів)
Єдиний інформаційний простір воюючої держави і патріотичне виховання її громадян17

В умовах реальної агресії відвертий конструктивний діалог у ЗМІ є запорукою нівелювання таких видів псевдопатріотизму, як регіональний та родинний.

Ангеліна Береженко (Львів – Дніпро)
«Антимайдан», або Як паблік може розколоти регіон на «своїх» та «чужих»21

Ресурс «Антимайдан» з'явився як група в соціальній мережі «ВКонтакте» для проросійсько налаштованих користувачів на протигагу таким паблікам, як «Євромайдан».

► КОНФЛІКТИ

Олександра Киричук (м. Львів)
Інформаційно-психологічна зброя РФ й нові Балто-Чорноморські синергії в контексті реконструювання центрально-східної Європи.....23

Аналіз стратегій використання історичного фактору в інформаційній складовій сучасної гібридної війни на прикладі України в контексті виявлення потенційних загроз та вироблення механізмів протидії, зокрема, недопущення конфронтації між румунським та українським народами, - ключове завдання і мета конструктивної геополітики.

Ангеліна Квітка, Павліна Гадач (м. Львів)
«Не повторимо знову...»?.....31

Що може бути гіршим за втрату права проживати на рідній землі? Напевне, з цим ніщо не зрівняється. Як зберегти свою ідентичність в новому соціокультурному просторі? Як адаптуватись до нового середовища?

Юлія Голоднікова (м. Львів)
Нова драма в житті і на сцені.....34

В Україні працевлаштування переселенців можна розглядати як у контексті («у нас побільшало проблем»), так і розвитку креативних культурних індустрій. Для багатьох людей ситуація кризи стала радикальною зміною життєвого сценарію, коли неможливе раніше виявилось реальним і позитивним.

Тетяна Короткова (Чернівці – Горлівка)
Буковина – місце порятунку.....38

Історія схожа на тисячі історій людей, які пройшли випробування війною.

Тетяна Короткова (Чернівці – Горлівка)
«Ворожа територія».....41

Місто – «ворожа територія» – живе ось так. Наразі так. У тривозі, в сумнівах, в очікуванні миру.

Ярослава Коваленко (Донецьк – Львів)
«Донецьк – Львів»: квиток в один кінець43

Поворот на 180 градусів надав безцінного досвіду та зробив неосяжний «поштовок» до нових звершень у житті.

➤ МЕДІАЦІЯ

Олеся Бік (м. Львів)

Принципи відновного правосуддя та програми альтернативи насильству у роботі з дев'янтними підлітками47

Найскладнішим перехідним етапом у людському житті є саме підлітковий вік, коли людина відзначається підвищеною вразливістю.

Ніна Гайдук (м. Львів)

Посередництво у світовому досвіді52

Посередництво, яке має давню історію, в наші дні переживає процес відродження. Поширеним терміном для позначення цього підходу до розв'язання конфліктів є «медіація», слово, яке походить від латинського «medi» або «medius», що означає «середина».

Ніна Гайдук, Олеся Бік (м. Львів)

Навчання посередників у контексті підготовки соціальних працівників.....57

Сприйняття посередництва як нової сфери професійної діяльності піднімає ряд питань, зокрема щодо його особливостей, а також професійної підготовки фахівців для реалізації цього нетрадиційного підходу в подоланні конфліктних ситуацій.

Вікторія Хавелко (м. Львів)

Громадська терпимість та толерантність: роль державних і недержавних організацій.....62

Будь-яка співпраця може бути успішною лише за умови порозуміння сторін. Для ефективності впровадження державної політики вкрай важливим є діалог між представниками влади та громади.

Олександра Воловик (м. Львів)

Європейський досвід медіації: між жертвою та правопорушником 68

Майже скрізь у Європі медіацію жертви-правопорушника розглядають як найкращу практику вирішення конфлікту. У більшості країн, де застосовують посередництво, воно було запроваджене за відсутності спеціальних законів та пілотних проектів.

Руслана Ільчук (м. Львів)

Застосування медіації при вирішенні конфліктів в організації..... 70

Міжособистісні конфлікти на роботі – це конфлікти, які переважно її не стосуються.

Христина Гвоздь (м. Львів)

Медіація та домашнє насильство: як українцям навчитися не приховувати власні проблеми?72

Українці не готові до медіації через низький рівень правової культури та відповідальності перед законом. Проте в сімейних суперечках та непорозуміннях сторони повинні просто домовлятися, тому що бажання бути головним та боротьба за це право призводить до дитячих трагедій.

Анастасія Беднарська (м. Львів)

Сімейна медіація: український та міжнародний досвід75

Щоб протиріччя не поглиблювалось і не призвело до припинення існування сім'ї, необхідно звертатись до сімейної медіації.

Ірина Радь (м. Львів)

Шкільна медіація.....77

Шкільна медіація має свої особливості, адже поряд із вирішенням конфлікту дуже важливою є виховна функція. Основне завдання, яке стоїть перед медіацією в школі, – створення безпечного середовища та профілактика правопорушень.

BRIEF CONTENT

➤ MEDIA

- Marian ZHYTARUK (Lviv)**
Mediation vs Mediatisation and Mediatisation vs Mediation as a Problem of Modern Media Space of Ukraine “ (Substitution of terms, Discrepancies, Misunderstandings)7
 How expedient and appropriate is to expand borders of the habitual and basic meaning of mediation? Can it be interpreted as an interdisciplinary concept?
- Borys POTYATYNYK (Lviv)**
The Stereotypes about Ukrainians and Ukraine in Publications of Propagandistic Sites of the Occupied Donbass13
 How Russian “hybrid media” in the Donbass intensively promote stereotypes about Ukrainians.
- Ihor PASLAVSKYY (Lviv)**
The unic information space of the fighting country and the patriotic education of its citizens.....17
 In a context of real aggression, an open constructive dialogue in the media is a guarantee of leveling such types of pseudo-patriotism as regional and family one.
- Angelina BEREZHNEKO (Lviv – Dnipro)**
«Antimajdan» or How Public Can Split the Region into “Us” and “Them”21
 Under conditions of the information war, sooner or later we will have to take news from pro-Russian resources and compare it with the pro-Ukrainian sources.

➤ CONFLICTS

- Oleksandra KYRYCHUK (Lviv)**
Informational and psychological weapon of RF and new Baltic-Black sea synergy in the context of Eastern-Central Europe Reconstruction23
 Analysis of the strategy for using the historical factor in the modern hybrid warfare, as well as identifying potential threats and developing mechanisms for their counteraction, in particular, to prevent confrontation between the Romanian and Ukrainian peoples is the purpose of this article.
- Angelina KVITKA, Paulina HADACH (Lviv)**
«Will not repeat again ...»?31
 If we analyze the Ukrainian modern history, it is difficult not to notice the repetition of events: deportation, eviction, resettlement.
- Yuliya GOLODNIKOVA (Kyiv)**
New Drama in Life and on Stage34
 In Ukraine, employment of migrants can be considered both in the context of “we have additional problems” or development of creative cultural industries.
- Tetyana KOROTKOVA (Chernivtsi – Horlivka)**
Bukovyna – Safe Haven38
 This history is like thousands of people’s stories, who were tempered by war
- Tetyana KOROTKOVA (Chernivtsi - Horlivka)**
«Enemy Territory»41
 City is “enemy territory” ... In anxiety, in doubts, in anticipation of the peace
- Yaroslava KOVALENKO (Lviv – Donetsk)**
Donetsk – Lviv: One Way Ticket43
 Turning 180 degrees gave invaluable experience and made an immense “push” to new achievements

➤ MEDIATION

Olesya BIK (Lviv)

Fundamental of Restorative Justice and Alternatives to Violence in the Work with Deviant Adolescents.....47

The most complicated transitional stage in human life is precisely the teenage age, since a person is characterized by an increased sensitivity to everything that makes her an adult.

Nina HAJDUK (Lviv)

Mediation in the World Experience.....52

Mediation, which has a long history, is experiencing a revival in our day. The common term for this approach to resolving the conflict is «mediation».

Olesya BIK, Nina HAJDUK (Lviv)

Teaching of Intermediaries in the Context of Social Workers Training.....57

The perception of mediation as a new sphere of professional activity raises a number of issues, in particular as regards its features, as well as the professional training of specialists for the implementation of this non-traditional approach to overcoming conflict situations.

Victoria KHAVELKO (Lviv)

Civic toleration and tolerance: the role of governmental and non-governmental organizations.....62

Any cooperation can only be successful if the parties agree. Dialogue between the authorities and the community is extremely important for effective implementation of state policy.

Oleksandra VOLOVYK (Lviv)

European Experience of Mediation between the Victim and the Offender68

Almost everywhere in Europe, "victim-offender" mediation is considered to be the best method for resolving conflict.

Ruslana ILCHUK (Lviv)

Application of Mediation for Resolving Conflicts in Organizations.....70

Interpersonal conflicts in the office mostly have nothing to do with work.

Khrystyna GVOZD' (Lviv)

Mediation and Domestic Violence: How can Ukrainians Learn not to Conceal their Personal Problems?.....72

Ukrainians are not ready to use mediation because of the low level of legal culture as well as weak law enforcement. However, the parties to family disputes and arguments should be looking for common ground, because the desire to be the leader and struggle for this right result in children's tragedies.

Anastasia BEDNARSKA (Lviv)

Family mediation: Ukrainian and international experience75

To save their family and prevent escalation of conflict, spouses should resort to family mediation.

Irina RAD' (Lviv)

School mediation.....77

School mediation is of special nature since it both contributes to conflict resolution and has a disciplinary function. The main task of mediation at school is to create a safe environment and prevent offences.

► ЧАСТИНА 1. МЕДІА

Мар'ян Житарюк (м. Львів)

МЕДІАЦІЯ VS МЕДІАТИЗАЦІЇ ТА МЕДІАТИЗАЦІЯ VS МЕДІАЦІЇ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО МЕДІАПРОСТОРУ УКРАЇНИ

(ПІДМІНА ТЕРМІНІВ, РІЗНОЧИТАННЯ, РІЗНОТЛУМАЧЕННЯ)

Попри однокореневу природу цих слів, їхні значення не однорідні, не синонімічні, не полісемічні. Наскільки правильно і доречно розширювати межі звичного й основного значення медіації, чи можна її трактувати як міждисциплінарне поняття? У цій статті спробуємо над цим подумати.

МЕДІАЦІЯ ЯК ТЕРМІН І ПРИКЛАДНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

Хоч поняття і явище медіації (посередництва з метою врегулювання суперечок і спорів) досить нове для нашої країни, у світі воно вже оформлене в певну юридичну площину. Так, наприклад, 2 липня 2004 р. в Брюсселі ухвалено Європейський кодекс поведінки медіаторів (англ. European Code of Conduct for Mediators), розроблений групою професійних медіаторів за підтримки Європейської комісії. Цей Кодекс встановлює ряд принципів, до яких може приєднатися будь-який медіатор на добровільній основі і під свою особисту відповідальність. Кодекс призначений для застосування в усіх видах медіації у цивільних та комерційних справах. Прихильність положенням кодексу не повинна суперечити національному законодавству або правилам, встановленим в окремих професіях.

Цього року в Одесі засновано Українську академію медіації (УАМ – не плутати абревіатуру з Університетом Адама Міцкевича в Познані, Польща, – М. Ж.) (<http://mediation.ua/>), яка пропонує не тільки визначення медіації, напрямки роботи тощо, а й спеціалізований базовий навчальний курс «Медіація», який, за словами його розробників – УАМ, Німецької спілки адвокатів в Україні (DAV-Ukraine), Mediator GmbH, Німецької адвокатської академії (DAA – DeutscheAnwaltAkademie), – дає унікальну можливість здобути на території України кваліфікацію медіатора за європейськими стандартами, а також отримати додаткову спеціалізацію до основної професії в галузі альтернативного вирішення конфліктів / спорів (<http://mediation.ua/post/event/1128>).

На цьому ж сайті зазначено, що з-поміж напрямів, за якими працює команда медіаторів, є: менеджмент конфлікту, консультування з питань трудового права, орієнтоване на консенсус, біз-

нес-медіація, організаційні процеси в юридичних компаніях та офісах, консультування ведення переговорів, супервізія, системний коучінг, медіаційне консультування, воркшопи з розвитку стратегій і команди, медіація на підприємстві і між підприємствами, ведення діалогу в громадській сфері.

Таким чином, медіація – це метод альтернативного до традиційного судочинства вирішення конфліктів (спорів) за допомогою нейтральної сторони – такого собі посередника (або медіатора), який практично забезпечує та супроводжує процес медіації, в т. ч. і з допомогою застосування певних технік ведення переговорів, з метою пошуку та ухвалення прийнятного для сторін самостійного рішення.

Фахівці УАМ акцентують і на тому, що медіація спрямована на те, щоб конфіденційно й за межами судової зали, на основі порозуміння, допомогти сторонам конфлікту знайти таке рішення, яке відповідатиме їхнім інтересам. Водночас сторони під керівництвом медіатора є активними учасниками процесу медіації та відповідально працюють над розв'язанням конфлікту і переходом до порозуміння. Базуючись на принципах добровільності, конфіденційності, нейтральності, відповідальності, взаємоповаги й рівноправності сторін, відкритості у процесі досягнення результату, медіатор, на відміну від адвоката або психолога чи консультанта, не може бути заангажований кимось із учасників процесу, він мусить бути нейтральним, і, навіть володіючи таємною чи конфіденційною інформацією, не має права свідчити у суді на користь однієї із сторін. Медіатор прагне досягнути чіткої (-ких) угод (-и) між учасниками конфлікту. Водночас, намагаючись забезпечити чітку структуру процесу медіації, контролюючи її, медіатор безпосередньо не впливає на результат медіації.

У статті «Чи потрібна медіація в Україні?»¹ кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського гуманітарного університету, приватний нотаріус Ганна Кохан на поставлене в заголовку питання відповіла: «...вміння домовлятися стає прерогативою не тільки дипломатів й політиків, а й юристів, бізнесменів та майже всіх соціальних верств населення. Нехай кожен для себе особисто відповість на запитання: «Чи є важливим вміння домовлятися?» «Чи краще злий мир, аніж добра війна?» «Які переваги у тому, що конфлікт можна вирішити мирним шляхом?» Саме для розв'язання подібних питань й існує медіація, причому на будь-якому рівні конфлікту, на будь-якій його стадії. Якщо поступово рухатись у бік можливості вирішити справу з результатом, вигідним для обох сторін, – чи не є це саме такий спосіб, який потрібно повсюдно впровадити в наше українське суспільство?»

ЩО ТАКЕ «МЕДІАТИЗАЦІЯ»?

Сьогодні немає дефіциту визначень медіатизації. До її осмислення так чи інакше долучилися М. Маклюен, Е. Тофлер, Г. Інніс, Дж. Фіске, Генрі Дженкінс, Д. Мак-Квейл, Нейл Постман, Л. Землянова, М. де Флер і багато інших вчених у різних країнах. У цілому можна погодитися і з «Вікіпедією», зокрема, в тому, що медіатизацію (англ. Mediatization) слід розуміти як інтенсифіковане поширення й отримання опосередкованої інформації², що, за своїми обсягами, роллю і процесуальними способами призводить іноді до непрогнозованих, іноді й некерованих трансформацій людського досвіду, насамперед молодого поко-

¹ Кохан Г. Чи потрібна медіація Україні? *Юридичний радник*. 2014. № 2 (74). Квіт. URL : <http://yurradnik.com.ua/stati/d1-87-d0-b8-d0-bf-d0-be-d1-82-d1-80-d1-96-d0-b1-d0-bd-d0-b0-d0-bc-d0-b5-d0-b4-d1-96-d0-b0-d1-86-d1-96-d1-8f-d1-83-d0-ba-d1-80-d0-b0-d1-97-d0-bd-d1-96>.

² URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0.

лінія, через схильність до медійно-технологічної залежності. Технократи трактують медіатизацію як підпроцес інформатизації, який відповідає за створення й розповсюдження «новітніх систем колективного й особистого зв'язку, що забезпечує доступ будь-якого індивіда до всіх джерел інформації, до всіх рівнів особового, міжособового і групового спілкування»¹.

Ще в 70-ті роки ХХ ст. американські соціологи Д. Елтгейд та Р. Снов запропонували проаналізувати соціальні інститути, видозмінені з допомогою медіа.² У процесі обґрунтування ці вчені запроваджують новий термін – «медіалогіка», з допомогою якої з'являється певний канал сприйняття, що допомагав інтерпретувати різноманітні соціальні процеси. Звісно, що це розуміння стало одним із ключових в теорії медіатизації в період її зародження. Однак у подальшому переважив інший погляд, який базувався на виявленні й осмисленні значення та важливості медіа в суспільних відносинах. Чи не найліпше його сформулював німець В. Шульц, соціолог і дослідник комунікації³. Чотири процеси трансформації соціальної комунікації, які визначив В. Шульц, доволі точно «працюють» досі. Це, по-перше, розширення, по-друге, заміщення, по-третє, об'єднання, по-четверте, пристосування. Кожен із цих етапів-процесів комунікації відповідає за певні дії, наділений низкою характеристик, параметрів і функцій. Сьогодні, наприклад, з допомогою цифрових технологій, соціальних мереж тощо можна налагодити і підтримати контакт з потрібною людиною, неза-

лежно від місць перебування адресанта і адресата (має місце вихід за межі часово-просторових меж комунікації). А як назвати інтернет-банкінг? Хіба тут не має місце заміщення офлайну онлайн? А інтеграція медіа з допомогою різних видів діяльності, скажімо, з допомогою соціальних медіа, коли людина здатна практично водночас спілкуватися в соціальних мережах та одержувати рекламні, розважальні й інформаційні повідомлення, – це процес об'єднання. Дотримання певних правил і норм, цінностей та форм, ухвалення у зв'язку з цим різноманітних кодексів тощо – реалізація процесу пристосування.

Важливо зауважити, що В. Шульц описував власні принципи, виходячи з аналізу соціальної комунікації на прикладі комп'ютерних технологій і мереж. Життя суттєво розширили межі соціокомунікування, надало йому рис глобального і масового комунікатора.

Молодий і перспективний дослідник медіатизації Руслан Дукін з Мордовії, який у травні 2017 р. захистив кандидатську дисертацію «Інститут соціальних медіа в регіональному просторі комунікативних практик»⁴, ще будучи аспірантом, намагався систематизувати головні теоретичні підходи у вивченні медіатизації, довести вплив соціальних медіа на суспільні процеси. Так, у статті «Медіатизація сучасного суспільства: вплив соціальних медіа», він зазначив: «...кожен новий етап розвитку медіа серйозно видозмінив суспільство, трансформуючи різноманітні соціальні інститути й утворюючи соціальні тренди»⁵; «Останній етап

¹ Кимстач В. Н. Концепция информационного общества: культурологический аспект. *Наука и образование: VII Междунар. науч. конф.* Белово, 2008. С. 386–390.

² Altheide D. L., Snow R. P. *Media logic*. Beverly Hills, 1979.

³ Schulz W. Reconstructing mediatization as an analytical concept. *European Journal of Communication*. 2004. Vol. 19 (1). P. 87–101.

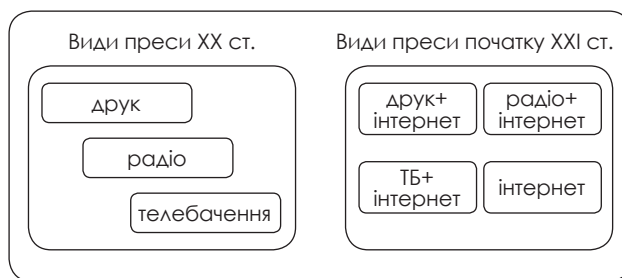
⁴ Див. URL : https://www.mrsu.ru/ru/diss/diss.php?ELEMENT_ID=61806.

⁵ Дукін Р. Медіатизація сучасного суспільства: вплив соціальних медіа. *Теорія і практика суспільного розвитку: міжнародний науковий журнал*. Краснодар, 2016. Вып. 2. URL : http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2016/2/sociology/dukin.pdf.

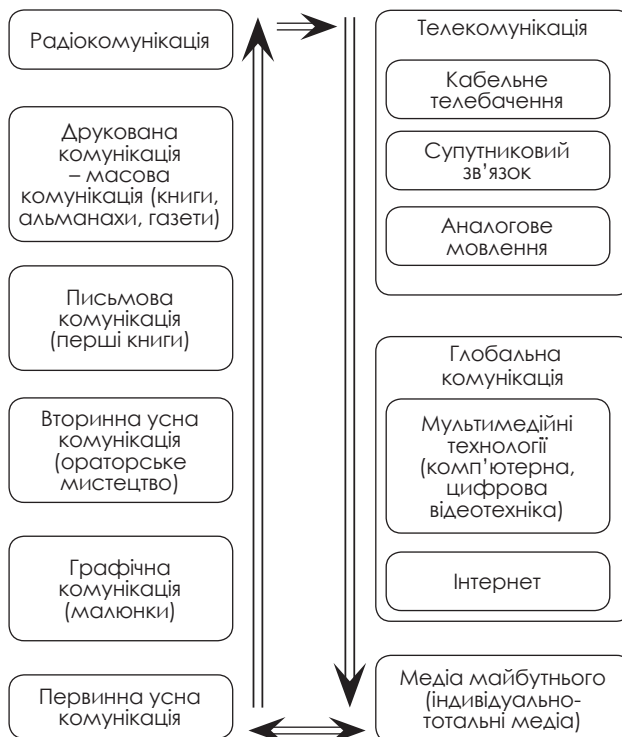
розвитку медій, пов'язаний з цифровими технологіями, взагалі сформував суспільство нового типу – т. зв. медіатизоване суспільство»¹, в якому, на думку професора В. П. Коломійця, має місце нав'язування «медійної логіки»².

Різноманітні блоги, мікроблоги, сайти, форуми, соціальні мережі, ігри та численні інтернет-ресурси – це неповний перелік соціальних медій. Свого часу (2008 р.) у своїй монографії³ я описував циклічність руху комунікацій у вигляді порівняльних характеристик видів ЗМК учора і сьогодні (с. 57⁴, мал. 2.3.4) та генези видів комунікації (с. 59⁵, мал. 2.3.5).

Сьогодні ці процеси – злиття різних видів ЗМІ – прийнято називати конвергенцією видів мас-медіа, а журналістів, які в таких ЗМІ працюють, – універсальними журналістами. Як би ці явища не трактувати, суть полягає в тому, що індивідуальне, на рівні первинної усної комунікації, завдяки соціальним медіа, революції медіатехнологій може стати глобальним... Так, криваві події побиття студентів на Майдані Незалежності в ніч на 1 грудня 2013 р., зняті на мобільні телефони, планшети, непрофесійні камери, викладені в соціальні мережі, поширені через офіційні ЗМІ, підняли на ноги пів-Києва і пів-України, викликали резонанс у цілому світі. Цей приклад, як і інші сторінки Революції Гідності (масакра під Кабінетом Міністрів на вулиці Грушевського, штурм і знищення вогнем Будинку профспілок, розстріл Героїв на Інститутській), очевидно, одна з найбільш яскравих ілюстрацій «медіатизації». Однак є й інші – у вигляді ток-шоу, політичних програм за участі т. зв. експертів, ролі яких незмінно, з дня в день, з

Мал. 2.3.4

Мал. 2.3.5

¹ Дукин Р. Медіатизація сучасного суспільства: вплив соціальних медіа... URL : http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnal/2016/2/sociology/dukin.pdf.

² Коломиец В. П. Медіасоціологія: теорія і практика. Москва, 2014. С. 83.

³ Житарюк М. Г. Соціокультурна модель журналістики: традиції і новаторство. Львів : Простір-М, 2008. 416 с. URL : http://tmk-ti-vdpu.at.ua/_ld/0/30_monograf_a5_cd.pdf.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

року в рік, то на одному телерадіомайданчику, то на іншому виконують одні й ті ж особи-депутати або їхні радники-політтехнологи.

Нескінченні розмови на медіа-майданчиках упродовж років і десятиліть виключно в форматі політичного дискурсу, що, нагадаю, передбачає лише майбутній контекст, який обіцяє щось добре, те, що сучасники не мають сенсу і логічних підстав чи аргументів заперечувати, нав'язували і продовжують нав'язувати українському суспільству політичний психоз, політичні невралгії, політичний параноїдальний синдром і політичну шизофренію. Це – зворотний бік медіатизації суспільства, а фактично – реалізація політизації медіа з найгіршими наслідками, коли в напівголодних і незабезпечених сім'ях, між сусідами чи колегами на роботі розмови відбувалися не про пошук роботи, поліпшення доброти, відпочинок, мистецтво, спорт, а домінували політичні дискусії про те, хто ліпший: «помаранчеві» чи «білоголубі», «західники» чи «східняки», «Юля» чи «Віктор», «Віктор чи Вітя», ЄС чи СНД тощо. Тотальне нав'язування аудиторії з боку політиків і політиканів своїх проблем і поглядів призвело до того, що значна частина респондентів прийняла чужі проблеми як свої і продовжує перебувати під впливом масового політико-медійного психозу.

Як можна цьому протистояти, як можна оздоровити ситуацію? Що можуть і що повинні зробити журналісти, ведучі, представники цілого медіацеху?

На мою думку, радикальними діями, такою собі медіатизацією навпаки, медіа все ще здатні поліпшити ситуацію. Як? Скажімо, оголосити якийсь конкретний день, скажімо, п'ятницю, коли в ефірі демонструють найбільшу кількість телешоу й політичних програм, днем без політики в медіа.

Нехай би це була компенсація за надмір політичних текстів і контекстів! І так повторювати кілька місяців, півроку. Це стимулювало б політиків змінюватися. Не допомагає? Оголосити тиждень без політики. Я розумію, що такі поради, можливо, не найліпше рішення, але сидіти, склавши руки, далі не можна!

ІНШИЙ ШЛЯХ – ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ МЕДІАТИЗАЦІЇ ШЛЯХОМ МЕДІАЦІЇ

Колишня одеситка, нині білоруський філософ, доцент кафедри філософії та методології науки Білоруського державного університету Вікторія Анохіна здійснює спробу осягнути медіацію у глобальному контексті, так би мовити – піти від конкретного до загального. У своїй статті «Медіатизація як фактор трансформації соціальних просторів і метаморфози культурних традицій», опираючись на праці відомої дослідниці теорії комунікацій Наталі Кирилової («Медіа – це не просто засіб передачі інформації, це ціле середовище, в якому відбувається виготовлення, естетизація і трансляція культурних кодів»¹), учена робить припущення, що в сучасному суспільстві медіа можна трактувати як будь-які організації, що створюють продукцію масового споживання, значимість якої визначають не споживчою, а символічною цінністю². Тому, на думку В. Анохіної, сьогодні медіа вже не стільки засоби інформування населення, скільки потужна зброя ціннісно-символічного впливу на масову свідомість, що здатна долати семіотичний простір культури. В. Анохіна акцентує й на ролі медіа у формуванні і трансформації масової свідомості, на генезі цього явища в контексті міждисциплінарності – від першої половини ХХ ст. і досі – та тематичності викликів та проблем. Наприклад:

¹ Кириллова Н. Б. Медиакультура: от модерна к постмодерну. Москва, 2006. С. 22.

² Анохина В. В. Медиаатизация как фактор трансформации социальных пространств и метаморфозы культурных традиций. *Философия и социальные науки*. Минск : БГУ, 2015. № 3. С. 13–18. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/123885/1/13-18.pdf>.

- вплив нових комунікаційних технологій на процес формування світосприйняття суб'єктів культури, що призвело до зміни світосприйняття і людської поведінки (Г. Мак-Люен);
- значення пропаганди, з одного боку, як освітньо-ціннісної категорії, а з іншого, – як інструмента формування політичної лояльності населення (Е. Бернейс);
- трансформація інформації в сучасній культурі та зміна структури індивідуальної і колективної свідомості через вплив різноманітних каналів масової комунікації (А. Моль);
- формування громадської думки та створення стійких стереотипів у сприйнятті дійсності (В. Ліпман);
- вплив ЗМІ на соціальну поведінку і соціалізацію індивідів, роль «лідерів громадської думки» у поширенні та інтерпретуванні повідомлень (П. Лазарсфельд);
- функції мас-медіа в сучасному суспільстві та соціальні й політичні ефекти масової комунікації (Дж. Клеппер, Г. Лассвел);
- маніпулювання масовою свідомістю, інформаційний імперіалізм (Т. Рошак, Г. Шіллер)...

Водночас чи не найвпливовішим у конструванні досліджень з вивчення медійних практик і проблем, їхніх наслідків вважають тезу Ю. Габермаса про т. зв. «колонізацію життєвого простору». Внаслідок цього з'являються нові дослідження медій – і як специфічного механізму трансформації соціокультурної дійсності (про це йшлося, зокрема, в моїй монографії), і як гібридності традиційних медіа. Тут поняття медіації можна тлумачити і як «вияв трансформаційної функції ЗМІ,

які під час збирання, оброблення («фільтрування») й передачі інформаційних даних про факти реальності здатні їх змінювати (або спотворювати), надаючи їм медіаційні значення (mediated meanings), що з'являються в умовах фабрикування уявних (вигаданих) образів (подій). Дослідники, які критикують такі процеси, з метою підкреслення значущості їхнього впливу на суспільну свідомість та буття, на долі культури, вдаються до терміну... «медіатизація»¹.

Конвергентність медіа впливає і на конвергенцію символів, знаків, культурних кодів у сприйнятті і трактуванні дійсності. Логічно, що миттєвість обміну інформації (мережеві комп'ютерні мультимедіа, що реалізуються на основі конвергенції цифрового телебачення, інтернету та інших новітніх технологій) дала підстави стверджувати, що сучасні комунікаційні технології призводять до анігіляції (руйнування) простору (З. Бауман, А. Турен, М. Фрідман та ін.), породжуючи феномен «кінця географії» (Річард О'Браєн, 1992)².

ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ

Підсумовуючи, можемо сказати: медіація і медіатизація поняття не тотожні, адже перше підкреслює посередницьку роль медіатора з метою примирення, а інше – нав'язує волю медіатора широкій аудиторії, незважаючи на засоби. Водночас, за певних обставин, медіацію можна використовувати як інструмент медіатизації. Але для цього треба підвищувати культуру масової комунікації загалом.

11–15.11.2017

¹ Землянова Л. М. Медіатизація культури и компаративизм в современной коммуникативистике. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10. Журналистика*. 2002. № 5. С. 84.

² O'Brien R. *Global Financial Integration. The End of Geography*. London, 1992.

Борис Потятиник (м. Львів)

«ЩІРИЙ УКРАЇНЄЦЬ» З «ТРОХВЕЯМИ»:

СТЕРЕОТИПИ ПРО УКРАЇНЦІВ ТА УКРАЇНУ В ПУБЛІКАЦІЯХ ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ САЙТІВ ОКУПОВАНОГО ДОНБАСУ

Преса за своєю природою цілком здатна відігравати роль медіатора у різного роду конфліктах та непорозуміннях. Проте доволі часто відбувається цілком протилежне: з комерційних або пропагандистських міркувань [як-от бажання емоційно зачепити, вразити, шокувати] медіа ці конфлікти розпалюють.

Стереотипи подібні до мемів. Можна навіть вважати їх синонімами. І в першому, і в другому випадках йдеться про семіотичні організми, здатні до вірусного поширення.

Для журналістів стереотипи – водночас прокляття і набуток. Прокляття тому, що творити доводиться, щоденно виборсуючись з-під гори стереотипних фраз-штампів, стереотипних тем, підходів, поглядів на різні явища. З іншого боку, ніщо так не допомагає авторові швидко налагодити контакт і взаєморозуміння з широкою аудиторією, як стереотип – спрощене, схематичне уявлення. Адже сприйняття нами всього, що є у цьому світі, проходить через фільтри стереотипів – «картинки в наших головах», як влучно висловився майже сто років тому Волтер Липман.

Об'єктом нашої уваги цього разу буде «російська весна» у радянському домені.

Доменну адресу «su» [Soviet Union] було надано Радянському Союзу 1990-го, тобто незадовго перед розпадом СРСР. Відповідно домен не використовується. За деякими винятками, як-от в інформаційному проекті <http://rusvesna.su>, який публікується з 16 березня 2014 р. Чи можна вважати, що творці згаданого ресурсу хотіли підкреслити власне радянську ідентичність окупованих територій? Судячи з публікованих матеріалів, так.

Ресурс, окрім російської, пропонує користувачам на вибір ще п'ять мов: французьку, англійську, німецьку, арабську й українську. Така кількість перекладачів вказує на непогане фінансування сайту, а також увагу, якої йому надають. «Русская весна» [далі в тексті РВ] ідентифікує себе як «спеціалізований інформаційний ресурс № 1 в Росії та Україні, який висвітлює події в Новоросії» і на який щодня заходять від 300 000 до 500 000 відвідувачів. Підказка, що це «інформаційний ресурс № 1 в Росії та Україні» дозволяє зробити припущення, що його фінансування не є суто локальною справою, хоча назви численних партнерів – «Парламент Новоросії», «Антимайдан», «Інформаційна агенція «Новоросія» тощо – створюють ілюзію локальності ресурсу в сенсі організації та фінансового забезпечення.

Проведений аналіз матеріалів показує, як інтенсивно насаджують стереотипи про українців. Власне способи формування стереотипів можна поділити на кілька способів.

НЕДОЛУГІ ТА КУМЕДНІ

Перший полягає в комічному поданні України, зокрема її мови, мешканців, політичних та воєнних реалій. За нашими підрахунками, такого типу стереотипів найбільше – 35 відсотків від

проаналізованих за період 15 жовтня – 15 листопада 2017 р.

Так, журналісти названого ресурсу часто вживають перекручені українські слова на кшталт «захистники», «незалежна», «херої з трохвевями», «щірий українець» і навіть «Крім» [мається на увазі Крим]. Мабуть, на думку редакції, така лексика допомагає висміювати та маргіналізувати все, що пов'язано з українською державою [1].

Суто мовний рівень доповнено повідомленнями на кшталт:

«Українські прикордонники підірвались на власній міні» – автор розповідає своїм читачам, що йдеться про банальний для українських військових випадок, який щоразу повторюється: «Укровські захистники знайшли міну, напилися і полізли дивитися, що там всередині» [2].

«Убили всіх» – розповідь комбата ЗСУ про подвиги його підрозділу, які, на думку РВ, «за пафосом і правдоподібністю» можна сміливо порівняти з історіями «барона Мюнхгаузена» [3].

«У ЗСУ – колосальні небойові втрати» – автор публікації припускає, що на небойові втрати «списують «захистників», які були вбиті в зоні АТО» [4].

Відчуття кумедності і недолугості або, принаймні, неадекватності майже всього, що робиться в Україні, мала би викликати ціла низка інших матеріалів, про що свідчать вже самі їхні заголовки:

«В Одесі рейдери напали на військову частину й вивезли майно» [5];

«Українське політичне керівництво залишає Київ – Семенченко» [6];

«Переяслав без Хмельницького: Україна відмовляється від батька-засновника» [7];

«Вони самі себе розвалють» [8];

«У Києві відомого кіборга побили продавці патріотичної атрибутики» [9].

Особливо старається «Русская весна», щоб маргіналізувати і девальвувати поняття «Майдан». Скажімо, доволі кумедні асоціації, з погляду редакції, мало би викликати словосполучення «котячий майдан» чи «котомайдан» [10].

«ФАШИЗМ»

У конструюванні цього образу важливу роль відіграють нав'язувані уявлення про крайню жорстокість і нелюдяність українських військових та української влади:

«ЗСУ обстрілюють міста Донбасу з артилерії та гранатометів» [11];

«ЗСУ обстріляли школу в Донецьку» [12];

Жорстокість, з погляду РВ, виявляється як щодо дітей, так і жінок та людей похилого віку, тобто беззахисних прошарків населення: «Шабаш неонацистів на акції пам'яті в Миколаєві». Цебто крайня жорстокість виявляється не тільки в зоні АТО, але й в інших, цілком мирних містах: «Неонацисти в масках напали на мешканців Миколаєва, які прийшли покласти квіти до стели визволителів в день визволення Миколаєва від німецьких загарбників. Радикали-бандерівці били жінок і літніх людей. Накинулись на них, як шакали» [13].

І ця тенденція, як вважає РВ, з часом буде тільки наростати, оскільки «фашистів будуть виховувати з наймолодшого віку» [14].

Такі повідомлення з'являються із щоденною регулярністю. Тому й не дивно, що «На Майдані оголосили про «АТО» проти кривавого олігарха Порошенка» [15].

«У мене немає сумнівів в тому, що фашизм – це фашизм, з ним не треба домовлятися. Якщо людина готова живцем спалити собі подібних, то його навряд чи можна перевиховати. Фашиста можна тільки знищити», – вважає один з інтерв'юваних [16].

Були також спроби поєднати «український фашизм» з «українським імперіалізмом». Зокрема, у статті націонал-більшовика Едуарда Лимонова йдеться про те, що сучасна Україна, як на масштабі Європи, є такою собі середньої руки імперією, що завдяки Сталіну прихопила землі сусідніх народів. Проте «імперіалістичний» імідж не отримав належного розвитку. Зокрема, через надто вже очевидну абсурдність [17].

КОРУПЦІЯ

Наступна група стереотипів формує думку не тільки про корупцію за межами АТО, але й власне ветеранів та безпосередніх учасників АТО.

«Перемога: повернувшись з АТО бойовик «Азов» купив літак і дві квартири» [18]. Звідки беруться такі статки? Відповідь – у наступній публікації: «Українські силовики відбирають житло у мешканців Донбасу» [19].

Щодо інформації про розкрадання, то, на думку РВ, особливо пікантно виглядають випадки, пов'язані з військовими частинами, про що сайт регулярно повідомляє своїх читачів: «У військовій частині Нацгвардії вкрали майна більше, ніж на два мільйони грн». [20].

МІЖНАРОДНА ІЗОЛЯЦІЯ

З огляду на безпрецедентну підтримку України міжнародною спільнотою у протистоянні з РФ, у редакції РВ, як виглядає, постало завдання просувати протилежне – «ізоляціоністський» імідж.

У матеріалі «Незалежная» втрачає партнерів» йдеться про те, що Заходу «набридло возитися з Україною. Тим паче, що незалежная завжди була таким собі інструментом боротьби з Росією». Як бачимо, тут порушено логічний зв'язок. Якщо вже припустити, що Україна – «інструмент для боротьби з Росією», то чому від цього інструмента відмовлятися? [21].

Приємним для аудиторії РВ, мабуть, є публікації на кшталт «Занепад США: чому Вашингтон увесь час програє?» [22].

А тут, як з'ясували в РВ, ще й «Польща розпочала гібридну війну проти України» [23].

На додаток стало відомо, що «МВФ не дасть грошей Києву» [24].

Представлення українців дуже контрастує із зображенням росіян. «Росіяни починають і виграють», – пише Олег Чувакін, посилаючись на доктор наук Азима Ібрагіма з приводу «російських

перемог у ХХІ ст.». Відомий американський експерт Azeem Ibrahim звинувачує Росію у руйнуванні засобами гібридної війни політичної культури Заходу. Натомість Олег Чувакін подає це як перемогу Росії [25].

ЗАМІСТЬ ПІДСУМКУ

З погляду логіки, серйозні звинувачення у «фашизмі» не зовсім логічні в контексті окумеднення всього, що діється в Україні. Ці пропагандистські лінії начебто мали виключати одні одних. Проте приклади з історії пропаганди, зокрема радянської, свідчать про можливість їхнього мирного співіснування. Скажімо, карикатури на гітлерівців у роки Другої світової поєднувалися із серйозними описами їх бузувірської природи.

Подібно в «РВ» бачимо, як шалене висміювання начебто цілковитої неспроможності українських військових дивним чином поєднується з твердженнями, що міць і боєготовність української армії зросла у багато разів порівняно з 2014 р. [26].

Втім, для пропаганди такі суперечності, як бачимо, несуттєві.

Підсумовуючи, відзначимо заради балансу, що в українських медіях теж доволі поширені негативні стереотипи стосовно окупованих територій. Недаремно колишній очільник Луганської обласної державної адміністрації вважає, що «було б коректніше утриматися від образливих назв на зразок «лугандонія», «луганда», «лугандони», «лугамбе»» [27].

Список використаних джерел:

1. «Щирый украинец» Рефат Чубаров и стремительный блицкриг виртуального батальона «Крим». URL : <http://social.rusvesna.su/blog/43196702743/%C2%ABSCHiriyukrayinets%C2%BBRefat-CHubarov-i-stremitelnyiy-blicskrig-v?mid=654D71E80660E69FFDD603A8BA8EAEEC>.

2. Украинские пограничники подорвались на собственной mine. 2017. 30 вер. URL : <http://rusvesna.su/news/1506790288>.

3. «Убили всех!». URL : <http://rusvesna.su/news/1510237097>.
4. В ВСУ колоссальные небоевые потери. URL : <http://rusvesna.su/news/1509173256>.
5. В Одессе рейдеры напали на военную часть и вывезли имущество. 2017. 29 жовт. URL : <http://rusvesna.su/news/1509278211>.
6. Семенченко С. Украинское политическое руководство покидает Киев. 2017. 29 жовт. URL : <http://rusvesna.su/news/1509276288>.
7. Переяслав без Хмельницкого: Украина отказывается от «отца-основателя». 2017. 29 жовт. URL : <http://rusvesna.su/news/1509201319>.
8. «Они сами себя развалят», – в Госдуме ответили на заявления Украины об угрозе от российских подлодок. 2017. 29 жовт. URL : <http://rusvesna.su/news/1509265103>.
9. В Киеве известного «киборга» избili продавцы патриотической атрибутики. 2017. 29 жовт. URL : <http://rusvesna.su/news/1509309264>.
10. «Пора на котомайдан»: украинцы обсуждают законопроект про учет кошек и собак. 2017. 29 жовт. URL : <http://rusvesna.su/news/1509287847>.
11. ВСУ обстреливают города Донбасса из артиллерии и гранатометов. 2017. 30 жовт. URL : <http://rusvesna.su/news/1509351068>.
12. ВСУ обстреляли школу в Донецке. 2017. 29 жовт. URL : <http://rusvesna.su/news/1509283672>.
13. Шабаш неонацистов на акции памяти в Николаеве: бандеровцы в масках избивали пожилых людей. URL : <http://social.rusvesna.su/blog/43338521644/SHabash-neonatsistov-na-aktsii-pamyati-v-Nikolayeve-banderovtsy#42580566959>.
14. Новые правила для украинских школ: фашистов будут воспитывать с малых лет. 2014. 4 квiт. URL : <http://rusvesna.su/news/1396640308>.
15. На Майдане объявили об «АТО» против кровавого олигарха Порошенко. 2017. 29 жовт. URL : <http://rusvesna.su/news/1509280652>.
16. Командир ополчения Донбасса: всё начнётся ударом с Мариуполя. 2017. 13 лист. URL : <http://rusvesna.su/news/1510511986>.
17. Лимонов Э. Против украинского империализма. 2014. 30 жовт. URL : http://rusvesna.su/recent_opinions/1414670783.
18. «Херои-захистники» с «боевыми троХвеями» ...Перемога: вернувшись из «АТО», боевик «Азова» купил самолет и две квартиры [фото]. URL : <http://social.rusvesna.su/blog/43079256533/peremoga:-vernuvshis-iz-%c2%abato%c2%bb,-boevik-%c2%abazova%c2%bb-kupil-samolet-i-dv>.
19. Украинские силовики отбирают дома у жителей Донбасса. 2017. 23 жовт. URL : http://ukraina.ru/news/20171023/1019413982.html?utm_source=smi2&utm_medium=banner&utm_campaign=rian_partners.
20. В воинской части украинской Нацгвардии похитили имущества более чем на 2 млн грн. 2017. 14 лист. URL : <http://rusvesna.su/news/1510665813>.
21. «Незалежная» теряет партнеров. 2016. 2 серп. URL : http://rusvesna.su/recent_opinions/1470086446.
22. Закат США: почему Вашингтон все время проигрывает? 2017. 13 лист. URL : <http://rusvesna.su/news/1510511986>.
23. Польша начала гибридную войну против Украины. 2017. 13 лист. URL : <http://rusvesna.su/news/1510511986>.
24. МВФ не даст денег Киеву. Минфин обманывает украинцев. 2017. 30 жовт. URL : <http://rusvesna.su/economy/1509341322>.
25. Русские начинают и выигрывают. На тему русских побед в XXI веке рассуждает доктор наук Азим Ибрагим. 2017. 28 жовт. URL : <http://rusvesna.su/news/1509188321>.
26. Москаль закликав відмовитись від термінів «луганда», «лугамбе» і «лугандонія». URL : https://dt.ua/UKRAINE/moskal-zaklikav-vidmovitis-vid-terminiv-luganda-lugambe-i-lugandoniya-151903_.html.

Ігор Паславський (м. Львів)

ЄДИНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ВОЮЮЧОЇ ДЕРЖАВИ І ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЇЇ ГРОМАДЯН

В умовах реальної агресії відвертий конструктивний діалог у ЗМІ є запорукою нівелювання таких видів псевдопатріотизму, як регіональний та родинний.

Гасло «Єдина країна / Единая страна» з'явилося водночас на всіх загальнонаціональних телеекранах і співпало у часі з появою на Донбасі сумнозвісного російського диверсанта Ігоря Гірка, а відтак виявилось «свинячим голосом». Не можна було заперечувати його доцільність та щораз більшу затребуваність, але підсвідомо відстежувалась і його кричуща запізнілість. Щонайменше на чверть століття.

Консолідація нації – справа важка, виснажлива, кропітка й системна. Вона не сприймає ні одноразових гучних акцій, ні жодних кавалерійських наскоків. А ми будували незалежну державу без розробленої й затвердженої концепції внутрішньої політики, в умовах неприхованої інформаційної експансії, і при тому навіть насмілювалися стверджувати: «Ми різні, але єдині». А згодом отримали регіональну версію містечкового патріотизму: «Чи ми є патріотами своєї нації й держави? Навіть ніколи не задумувались над цим, але ми, поза сумнівом, є патріотами свого краю й родини...».

Патріотами краю йменують себе ті, хто асоціював себе виключно з гаслами «ми – кримчани», «ми – Донбас». А з весни 2014-го, по суті, нової межі відліку часу – «до війни» і «після її початку» – популярності набуває ще вужчий вид патріотизму – родинний, зміст якого: «Я патріот своєї родини, і не важливо, де вона живе – на окупованій території чи підконтрольній державі, – це моя родина

і я готовий (а) її захищати і боронити». Родинний патріот має свої особливості. Олена Мельникова із прифронтового Маріуполя з прикрістю констатує, що «чимало городян, отримавши повістку, втікає на заробітки за кордон» [1]. Очевидно, в країну агресора. Чи може бути ще нижчою межа патріотизму? Можливо, вона опуститься до рівня однієї сім'ї, а згодом й однієї особи? Яка ймовірність того, що той заробітчанин невдовзі стане патріотом тільки себе коханого? На жаль, досить висока. Цьому сприятимуть відповідне середовище і щоденне «промивання мізків» пропагандистськими телевізійними каналами. Сам собі патріот йменується ширше вживаним терміном – «егоїст».

Якщо до весни 2014-го край «степів і териконів» був поза увагою державних мужів, україноцентричної інтелігенції та патріотичної громадськості, то з початком гарячої фази війни ми дедалі частіше прагнемо отримати вичерпну відповідь: наскільки ми різні і чому такі, де і коли з'явиться нова точка відліку реінтеграції регіону в державний простір? Край «дешевого алкоголю, голосного шансону і культу темношкірих футболістів шахтарів» жив своїм життям, ніби в паралельному до нас світі, а ми йому не заважали й не дуже, зрештою, переймалися стилем його життя. «Вони такі, особливі, й іншими ніколи не стануть», – так нас заспокоювали політики, таким був пріоритетний меседж більшості українських засобів масової інформації продержавницької орі-

ентації. Вже в часи В. Януковича загальноукраїнська газета «День» друкувала цілі розвороти про українськість Донбасу, але її аргументованість сумніву в достовірності описаного не викликала. Закарбувалась у пам'яті пропозиція одного з донецьких наукових авторитетів із званням професора, який, знову ж таки зі сторінок «Дня», запрошував всіх мешканців України хоч раз відвідати «Донбас Арену» під час ключового міжнародного футбольного матчу, щоб сповна відчути атмосферу столиці шахтарського краю і дух жителів Донбасу. Зізнаюсь, заінтригував – його пропозицією я зацікавився і мріяв втілити це запрошення в реальність. Перешкодила війна. Усі війни рано чи пізно закінчуються. Можливо, мир в Україні запанує ще на моєму віку.

Атрибутами держави є визначена територія, єдина грошова одиниця, управлінський апарат, силові структури та армійські формування. Націєтворчими атрибутами є мова, культура, релігія, освіта та ціннісні орієнтири. Цей перелік можна продовжувати, але основні складники формування нації є, власне, такими. Боротьба за утвердження української мови як загальнодержавної йде з перемінним успіхом. Очевидні здобутки на зразок 10-ї статті в Основному законі, Конституції України, чергуються із прикрими поразками – прийняттям мовного закону в редакції відвертих українофобів Колесникова і Ківалова. Черговий раунд цього системного протистояння пов'язаний з новим законом про освіту і реакцією на нього угорських політиків державного рівня на чолі з чинним главою уряду. Зміст вимог мадярів зводиться до позиції: угорська діаспора в Україні не вчила державної мови і вчити не буде, бо не бачить в цьому потреби. Чи європейський це підхід? Наскільки цивілізований і що в ньому спільного з європейськими демократичними нормами і традиціями? Угорці, схоже, цим не дуже переймаються. А чи з власної волі, чи їм таку принципову «концепцію» допомогли сформулювати – не так і важливо. Позитив,

що Україна не здає «мовних позицій», погодившись радше на ретушерську правку мовної статті освітнього закону, ніж на відмову від неї. Зауважмо, що в навчальному процесі ми втратили час. Сподівалися, що колись, хтось та якось це вирішить. Не вирішилося, а тільки поглиблювалось і розширилось. Втрачений час має здатність згодом трансформуватися. Він вимагає наполегливих зусиль і фінансових ресурсів для виправлення укорінених перекося або хибних позицій влади. О. Романчук досить переконливо, але не дуже голосно стверджує, що мовна проблема має виражений економічний аспект, ігнорувати який означає не розуміти її глибинних підвалів і до кінця не збагнути, яким же має бути алгоритм її вирішення зі справедливих позицій титульної нації. Цей економічний аспект полягає в персональній матеріальній мотивації кожного громадянина в його вільному володінні державною мовою. У США всі емігранти інтенсивно вчать мову, бо її знання досить швидко матеріалізуються у вищі заробітні плати, здобуття перших трудових навиків з обраного фаху. З такими ж труднощами російську колись вивчали вихідці із середньоазійських республік, бо вона для них була вікном у зовсім інший світ – нових можливостей та окреслених перспектив.

Допоки мова не дає економічних дивідендів, вона потребує протекціоністських важелів підтримки: обов'язкового володіння державною мовою всіма державними службовцями – вимоги цілком логічної, справедливої і демократичної. На часі й запровадження обов'язкового поступового переходу на державну мову викладання у всіх вишах з державною формою власності та ведення ділової документації між державними суб'єктами господарювання. Зрештою, як і низка інших протекціоністських важелів захисту рідної мови та національної культури, які впродовж останніх десятиліть успішно й послідовно впроваджує Франція – одна з лідерів Європейського Союзу. Офіційний Париж за широкої підтримки інтелігенції та громадськості так рішуче

і безкомпромісно відстоює захист свого національного у наш глобалізаційний час, що голосів критиків на міжнародній арені навіть не чути.

Наступний націєтворчий компонент – церква. Про єдину помісну ми продовжуємо тільки мріяти. Об'єктивний аргумент – не все від нас залежить. Оглядаємось на Константинополь, сподіваємось, що колись крига скресне, і все піде в бажаному для нас, українців, напрямку. Обґрунтовано не каталізуємо події? Можливо. Але церква має бути класичним суспільним інститутом, а не філією спецслужб іншої країни. У церковних приміщеннях не може зберігатися арсенал зброї, у них не можуть переховуватися вишколені штурмові групи, церква не може безкарно вести антидержавну пропаганду через релігійну тенденційну періодику. Адже сам факт регулярного виходу у світ друкованих газет і журналів такого ґатунку є порушенням чинного українського законодавства про засоби масової інформації, оскільки вони розпалюють у суспільстві релігійну ворожнечу.

Нагальною є потреба формування єдиного освітнього простору в державі. Історія України у Львівському і Донецькому університетах – це дві різні платформи трактування єдиного минулого. Павло Губарев, який на етапі розгортання подій у Донбасі претендував на роль головного ідеолога сепаратистів, отримав диплом випускника історичного факультету (!) Донецького національного університету. Факт, який не отримав належної оцінки ні в кабінетах освітнього відомства, ні в засобах масової інформації.

У всі часи й періоди становлення і розвитку держави важливим є єдиний інформаційний простір. Не даремно ж союзники після перемоги над нацистською Німеччиною не дали їй можливості вибудувати медійну структуру з центром у столиці, а створили потужні медійні організації відразу в кількох ключових містах країни, зокрема в Мюнхені, Франкфурті-на-Майні, які в жорсткій «міжосібній конкуренції» досі утримують першість на медійному ринку об'єднаної Німеччини.

Відсутність єдиного освітнього та інформаційного простору спричиняє глибинні і вкрай негативні наслідки. Спеціальний кореспондент «Дня» Ірина Гордійчук у рамках проекту «Дні українського кіно на Донбасі», мета якого – «познайомити мешканців прифронтових міст з багатоликою, талановитою, не шароварною, сучасною Україною», констатує: «Всупереч кострубатій думці, що на Донбасі «сепаратист на сепаратистові сидить і сепаратистом поганяє», тут великий прошарок проукраїнськи налаштованих людей». Але перед самим від'їздом із Слов'янська журналістці випала можливість поспілкуватись із 35-річною Світланою – покоївкою готелю. Подаємо діалог у повному форматі, адже «він ідеальний для характеристики неандертальського прошарку сучасного Донбасу» [2]:

«Я спросила одного вояку, чого вони вообще сюда пришли, что им тут нужно, ведь и убить могут, а он мне с таким бендерским акцентом говорит: «Авось пронесе»...

«Це він українською сказав, Светочка!».

«Да, но с бендерским акцентом!».

«Світлано, бандерівці – не національність, такого акценту не буває. Ти знаєш, хто це?».

«Знаю, мне бабушка рассказывала, ей 89 лет».

«І хто вони?»

«Ну, бандерцы там, за Хмельницком живут. Ленивые, работать не хотят, вот и приехали сюда на все готовое».

«Ти була коли-небудь на Західній Україні, Світлано? Бачила, які там міста, села, будинки, городи?».

Світланка сміється і продовжує дзюрчати: «УкрАинские вояки, когда в Славянск пришли, стали с девками гулять, дети пошли – все уроды: у одного сердце больное, второй – без руки...».

«Чому?».

«Так они радиацией все зараженные».

«Там немає радіації».

«Значит, это потому, что людей убивают, вот дети калеками и рождаются».

Крещендо: «А когда украинские вояки пришли в Славянск, их главный, ну главнокомандующий... ну, как его...».

«Турчинов?».

«Да! Он тогда по телевизору сказал (своими глазами видела!), что всех баб пусть насилюют, а мужиков в расход!».

«На якому каналі ти це бачила? На російському?».

«Нет, на нашем! Сама видела! На «СлавТВ».

На прощання журналістка порадила співрозмовниці:

«Ти все-таки почитай про Бандеру на дозвіллі...».

А Светочка розсміялася: «А, времени нет!» [2].

Ось наглядний приклад типового «войовничого нечитайла», який не превтомлює себе навчанням і пізнанням, але є активним комунікатором, а відтак добровільним поширювачем українофобських ідей та смислів. Звісно, рекомендувати їм ґрунтовну статтю Петра Полтави «Хто такі бандерівці та за що вони борються» [3] марно, але місцеві телеканали могли б продемонструвати сучасні, створені вже за роки незалежності документальні фільми про С. Бандеру як національного лідера, а радійники – озвучити фрагменти його статей або публікацій про нього...

Зрештою, доцільно принагідно згадати, як у Севастополі після кількох місяців російської анексії палкі прихильники «русского мира» дозволили собі у приватній розмові висловити думку, що «за України було більше влади та порядку», після чого вже на другий день їх ви-

кликали в місцеве управління ФСБ для досить конкретної і неприємної розмови. «Туди повернулися тридцять – скажуть «об’єктивні аналітики», – бо тоді за зонайменшу критику колгоспів могли на десятиріччя запроторити до ГУЛАГу». Нам видається, що не такі паралелі нині є визначальними, важливішим є порівняння роботи двох спецслужб. Наші виглядають, – наголошує політичний оглядач та медійний експерт Ігор Лосєв, – часто дуже вже ліберальними та безпорадними. А тому «краєм степів та тераконів» і досі шириться образливо-зневажальна інформація про титульну націю – і через особистісну комунікацію, і каналами ЗМІ.

Юрій Макаров стверджує, що «ми не маємо інформаційної політики... з цінностями, інтересами та стратегіями» [4]. А відтак не маємо й згуртованої та сконсолідованої нації, готової до викликів «гібридної війни».

Список використаних джерел:

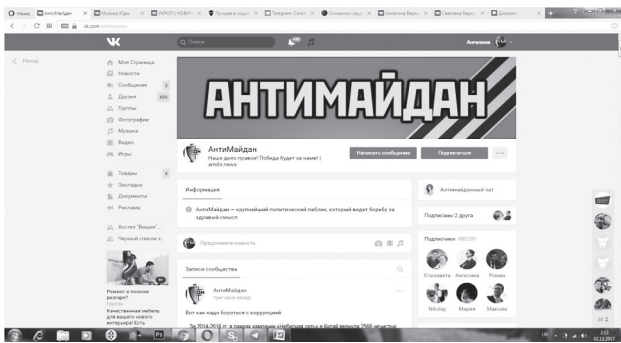
1. Мельникова О. Комунікація надає сил. Маріуполь: змінити смисли за допомогою альтернативи. *День*. 2017. № 192–193. С. 13.
2. Гордійчук І. «Інтерсіті» «Київ – Війна». *День*. 2017. № 88–89. С. 22.
3. Полтава П. Хто такі бандерівці та за що вони борються. *Преса боротьби й ідей. Західноукраїнська публіцистика першої половини ХХ століття: збірник текстів / за ред. С. Костя*. Львів, 1994. С. 381–392.
4. Макаров Ю. Без контакту. *Український тиждень*. 2017. № 22 (498). С. 7.

Ангеліна Бережненко (Львів – Дніпро)

«АНТИМАЙДАН», або Як паблік може розколоти регіон на «своїх» та «чужих»

Ресурс «Антимайдан» з'явився як група в соціальній мережі «ВКонтакте» для проросійсько налаштованих користувачів на протидію таким паблікам, як «Євромайдан».

Спершу це був звичайний пропагандистський ньюс-паблік, в якому всі події, що стосуються Революції Гідності, висвітлювались з проросійської позиції. З початком активної фази АТО в 2014-му, коли безпосередньо в Луганську почались обстріли, «Антимайдан» став ще й координаційним майданчиком, де користувачі писали про всі руйнування в місті й пересування українських військових в області. Вже тоді ніхто не приховував, що всю діяльність цієї групи адмініструють у Росії, але, враховуючи політичну позицію більшості передплатників цієї групи, ніхто не вбачав крамолі в тому, що про події в Україні розповідають люди з сусідньої країни. Сьогодні можна сперечатися, чому так сталося, що для багатьох жителів Луганська Росія стала більшим авторитетом, ніж Україна, але фактом залишається й те, що тоді нерідко відверті побрехеньки про нашу країну сприймалися як аксіома чи істина.

Протягом всієї активної фази АТО «Антимайдан» з групи, присвяченої новинам з проросійською позицією, став справжнім пропагандистським медіа-монстром, який вже не просто переписував новини на свій лад, а формував суспільні настрої в сепаратистському середовищі.

Показово, але факт: улітку 2014 року з метою ескалації конфлікту луганські сепаратисти під керівництвом російських офіцерів почали обстрілювати місто з мінометів, натомість «Антимайдан» розповідає про... агресію ЗСУ. За технічними характеристиками з тодішньої позиції українських військових техніка ЗСУ аж ніяк не могла вражати місто. У цей час я перебувала безпосередньо в епіцентрі подій, у Луганську, тому із жахом спостерігала за тим, як блискавично трансформується людська свідомість. Пригадую: спершу чути залп в одній частині міста, а потім вибух в іншій, і розумію, що зараз у місті тільки бандитські формування так званої «ЛНР»: ані виїхати, ані заїхати неможливо, бо воно оточене по периметру озброєними найманцями з георгіївськими стрічками й російською військовою технікою. Нормальна людина ніби й не сумнівається в тому, що вогонь по мирних людях відкривають прихильники «русской весни», але згодом, скажімо, під час заряджання телефону від генератора (у місті не було світла!), в Інтернеті натикаєшся на «Антимайдан», а там написано, що Луганськ обстрілює українська армія, яка вже зовсім поруч, за якихось 20-30 км. А залпи, які тебе так жахають, це не залпи. Мовляв, причулося. І для багатьох лю-

дей такі неправдиві повідомлення стають правдою. Може, й справді причулося? Дж. Орвелл, певно, позаздрив би, бо навіть йому не вдалося вигадати такий елемент антиутопії.

Саме «Антимайдан» «розпіарив» таких медійних особистостей, як Гіві і Моторола, з яких зробили т. зв. «народних бійців за визволення Донбасу». У «паралельній реальності» пропагандистських медій звичайний автомийник та охоронець АТБ постали як «герої», створивши для багатьох проросійськи налаштованих місцевих мешканців ілюзію: підеш воювати проти своєї країни – станеш героєм.

Напрошується висновок про те, що «Антимайдан» – це якась альтернативна реальність. З цим важко не погодитись, але існує одне «але». Для людини з проукраїнськими поглядами «Антимайдан» також може бути корисним джерелом інформації. Звісно, що в умовах інформаційної війни, аби на аналізі подій та фактів скласти певну думку, рано чи пізно доведеться брати новини з проукраїнських джерел, порівнювати їх з новинами проросійських ресурсів, відсіювати всі «зрадо-переможні» тези, і тільки тоді можна буде побачити більш-менш об'єктивну картину розвитку подій. Але не менш, а може і більш корисним є те, що тільки в таких ком'юніті, як «Антимайдан», можна дізнатись всі інсайди з «тієї сторони».

Показовим був випадок зі збитим «боїнгом» МН-17, коли Гіркін-Стрелков у соціальних мережах хизувався збитим літаком, вважаючи, що то був український літак. Лише текстового підтвердження свого злочину йому було замало, тому до посту було прикріплено відео, на якому видно, як йде дим з місця, де впав лайнер. Потім цей пост, зрозуміло, видалили. Але, як ми знаємо, видалити щось з Інтернету назавжди неможливо: є кеш «гугла» і є скрін, які зберегли пост Гіркина-Стрелкова для нащадків та Гаазького трибуналу.

Також під час оборони наших військових Донецького аеропорту через специфіку подій інформації було обмаль, тому навіть дані з таких

Сводки от Стрелкова Игоря Ивановича
17.07.2014 17:50 (мск) Сообщение от ополчения.

"В районе Тореза только что сбили самолет Ан-26, валается где-то за шахтой "Прогресс".
Предупреждали же - не летать в "нашем небе".
А вот и видео-подтверждение очередного "птичкопада".
Птичка упала за террикон, жилой сектор не зацепила. Мирные люди не пострадали.

А также еще есть информация о втором сбитом самолете, вроде бы Су."

два часа назад

768

1942

Скрін публікації від Стрелкова, який потім оперативно видалили

фальшивих джерел були корисними – за вміння виокремлювати факти з-поміж пропагандистської локшини.

Зараз «Антимайдан» переживає не найкращі часи: увага російських медіатехнологів змістилась на події в Сирії та зовнішньополітичні стосунки із США. Порівняно з 2014-2015 роками, передплатників у них поменшало ледь не вдвічі, а активність знизилася в десятки разів. Особливої інформаційної цінності цей ресурс нині не має: виглядає так, наче особи, які наповнювали контентом цю групу, перемкнулись на висвітлення боротьби Росії з ІДІЛ та внутрішнє протистояння російської опозиції із владою. Видавці «Антимайдану» сьогодні намагаються якось утримати спільноту, в т. ч. і з допомогою гумористичного контенту.

Гадаю, що ресурси на кшталт «Антимайдану» з часом стануть історичним прикладом того, як за допомогою медій можна розколоти цілий регіон на «своїх» та «чужих» і як звичайний паблік може перетворитися на потужний інструмент впливу на людську свідомість.

► ЧАСТИНА 2. КОНФЛІКТИ

Олександра Киричук (м. Львів)

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ЗБРОЯ
РФ Й НОВІ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКІ
СИНЕРГІЇ В КОНТЕКСТІ РЕКОНСТРУЮВАННЯ
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Одним із пропонованих проєктів майбутньої архітектури європейської безпеки є союз країн Центральної та Східної Європи. Геополітичний Балто-Чорноморський союз активно обговорювався політиками на початку ХХ ст., специфічним чином був організований Радянським Союзом у другій половині ХХ ст. у вигляді Варшавського договору і в новій формі реанімується у ХХІ ст. З українського боку ідея такого союзу обговорювалась у рамках щорічного «Ялтинського саміту» ще 1999 р. на міжнародній конференції «Балто-Чорноморське співробітництво: до інтегрованої Європи ХХІ ст. без розподільчих ліній». Тоді президент Л. Кучма заявив, що Балто-Чорноморська вісь «може й повинна стати одним з консолідуючих і стабілізуючих стрижнів нової Європи, а отже, невід'ємною її складовою»¹. У Польщі цей проєкт назвали «Міжмор'я», його підтримав нині чинний президент А. Дуда. Стратегічна концепція згаданого союзу добре висвітлена на сторінках журналу «Геополітика» (Бухарест, Румунія), який редагує В. Сімелян. Заслуговує на увагу обґрунтування Балто-Чорноморського гео-

політичного проєкту в роботі румунського автора Г. Вадуви.

Однак, на нашу думку, практична реалізація Балто-Чорноморського безпекового проєкту буде неможлива без належного інформаційного забезпечення. В умовах розв'язаної Російською Федерацією гібридної війни, вагомою складовою якої є інформаційна війна, набувають актуальності зусилля інтелектуалів, спрямовані на формування за допомогою інформаційних механізмів Балто-Чорноморських культурно-історичних синергій. Не важко передбачити, що каменем зіткнення стане складне історичне минуле між українцями, румунами, поляками, угорцями, яке буде однозначно використане в майбутніх інформаційно-психологічних конфронтаціях.

Тому метою цієї статті є аналіз деяких стратегій використання історичного фактору в інформаційній складовій сучасної гібридної війни на прикладі України, а також виявлення потенційних загроз та вироблення механізмів їх протидії, зокрема щодо недопущення конфронтації між румунським та українським народами.

¹ Тарнавська М. Саміт лідерів країн. Ялта. ДІНАУ. 11 вер. URL : <http://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/8061>.

У розв'язаній Російською Федерацією гібридній війні геополітична карта сучасного світу пояснюється двомірною схемою «США – Росія», а безіменний простір між ними є ареною боротьби між двома суб'єктами. Так, Ігор Беркут (за псевдонімом якого приховується неоднозначна постать вихідця із Донбасу, колишнього військового-афганця, радянського розвідника, бізнесмена-банкіра Ігоря Гекко) у статті «Україна – ловушка для США» моделює сучасний світоустрій за допомогою історичних конструкцій античної епохи: домінуючу роль Вашингтону порівнює з античним Римом, США і західноєвропейські країни-члени ЄС – із провінціями Римської імперії, а всі інші країни, які перебувають під західним впливом, – американськими колоніями. У своїх лекціях він розповідає, що на сьогодні Польща і Румунія змагаються між собою, як із колонії стати провінцією, а «здорові» сили (читай проросійські) Угорщини та Чехії стали сумніватися, чи варто їм включатися у цю боротьбу. Що ж до України, то вона із вільної держави у союзи з Росією після «фашистського путчу» 2013 р. перетворилася на колонію США. Щоб завоювати становище провінції, за висловом І. Беркута, Україна вимушена «стати кулаком США» у боротьбі проти Росії.

Варто зауважити, що саме Україна і стала лабораторією, в якій апробуються всі інформаційні прийоми російських спецслужб. Щоб зрозуміти, як діють на свідомість людини інформаційно-психологічні атаки, слід охарактеризувати деякі із них.

1. Тактика **«інформаційного хаосу»**, яка запускається шляхом експлуатації здобутків демократії, зокрема, свободи вираження думки і свободи прав людини. «Інформаційний хаос» запускається з допомогою прийнятої ЗМІ традиції демонструвати різні погляди політиків чи громадських діячів, особливо в телевізійних політичних шоу. Дискусії підсилюються ефектами криків, перебиваннями, скандалами і сенсаціями, які вводять глядача у стан розгубленості. Велика різноманітність (нерідко заперечних думок) щодо однієї і тієї ж події

чи явища унеможливило адекватне сприйняття дійсності. Так, з каналів українського ТБ в одних випадках ми чуємо, що військовий конфлікт на Півдні України – це агресія Росії і для України це визвольна війна; в інших – що на Донбасі немає ніяких російських військ, а є вітчизняні сепаратисти або терористи. Одні політики закликають дати достойну відсіч терористам, інші організують «хресні походи» з метою «примушення» «київської влади» до миру. Одні вимагають, щоб НАТО і США надали Україні зброю, а інші твердять, що військового розв'язання конфлікту не існує. При цьому в реальному житті щонеделі по церквах усіх конфесій відправляють Службу Божу за мир, у найближчому маркеті волонтери збирають по жертви на добровільчі загони, у сусідньому кафе гучно лунає російська музика і молоді люди безтурботно святкують якусь подію, а в будинку поруч група людей відспівує панахиду за вбитим у зоні АТО солдатом. В атмосфері інформаційного хаосу психіка людини, як правило, вводиться у транс і відключається здатність до критичного осмислення дійсності.

Мета такої тактики «інформаційного хаосу» – підготувати людей до сприйняття ілюзорної, але логічно впорядкованої картини світу, яку запропонують агенти впливу або будь-який штучно створений спецслужбами «сильний лідер». Саме таким чином формувалась суспільна атмосфера на Донбасі для підтримки великою групою людей закликів «Путин, введи войска!»

В іншому випадку тактика «інформаційного хаосу» має на меті сформувати в особистості універсальний скептицизм, породити недовіру до управлінських рішень. Наприклад, виявлення фактів корупції у вищих ешелонах влади, журналістські розслідування і взаємне звинувачення політиків на екранах ТБ у корупції спрямовані на формування в головах громадян установки, що «всі вони там злодії і бандити». А демонстрація у телеэфірі безпорадності державних органів влади (зокрема правоохоронних органів) спрямована на

формування негативного іміджу України у світі, підтвердження кремлівської установки, що «украинское государство несостоятельное».

2. **«Ілюзорність істини»**, яка формується за допомогою багатомірного формату. У багатомірній гібридній війні явну істину не можна довести. Як, наприклад, довести те, що «зелені чоловічки» у Криму – російські військові; що вони не могли купити військову форму у магазині; що «Боїнг» збили росіяни, а не українські військові; що на Донбасі є російські війська? На підставі чого звинувачують телеканал «Інтер», що він здійснює в українському телепросторі російську пропаганду? А як ви зможете це довести? (Саме так говорив головний редактор каналу під час парламентських слухань з приводу підпалу приміщення «Інтера»). У протидії інформаційній ескалації не варто витрачати зусилля на пошуки доказів, бо з самого початку кожен інформаційний привід гібридної війни розрахований на його ірраціональне сприйняття споживачем.

3. **Лінгвістичне програмування й аудіовізуалізація** на основі виявлення болючих точок пам'яті. Перш, аніж той чи інший дезінформаційний проект буде в готовому вигляді поданий споживачам, політтехнологи проводять відповідну підготовчу роботу: з'ясовують, які саме «картинки» збудять підсвідомість певної групи людей і якими аудіовізуальними установками їх можна буде закріпити. Саме на таких кодах історичної пам'яті побудовано багато проектів, спрямованих на розпалювання міжетнічної ворожнечі. Історія тут використовується лишень як матеріал, з якого буде конструюватись уявна дійсність. Прикладом таких технологій може слугувати проект «Волинська трагедія», в основі якого покладено історичні події українсько-польської різни в польських селах 1943 р. Болючі точки історичної пам'яті поляків були підсилені лінгвістичними й аудіовізуальними засобами: розповідями очевидців, фотографіями жертв, постановочними картинками і художніми фільмами. Спочатку буде виступ самотнього

радикального лідера на зразок Олександра Яблоновського, який наважиться сказати вголос те, що дрімає у підкірках історичної болі. Потім будуть організовані дискусії з обговоренням висловленого. А на телебаченні під найрізноманітнішими приводами багато разів повторюватимуть ключові слова на зразок «не можна забути», «фашисти» тощо. Таке багаторазове їхнє повторення формує в корі головного мозку «осередок оптимального збудження» (за академіком Павловим), своєрідну матрицю неприязні. Лінгвістичне програмування використовували також під час захоплення Російською Федерацією Кримського півострова, коли у ЗМІ багато разів повторювали фразу «Крим наш».

4. **Дискусії як ланцюгова реакція конфронтації**. Завдання інформаційних атак не у переконанні опонента (як у класичних наукових дискусіях) або завоюванні довіри, а в тому, щоб посіяти сумніви за допомогою конспіративних теорій і множинних фальсифікацій. Не варто закликати польських та українських істориків з'ясувати точну кількість загиблих під час волинської різни. 35, 60 чи 100 тис. тепер уже значення не має – вагомий біль, який вдалося розбудити в поляків, а заодно – і неприязнь до сусідів-українців. Бо кожна сторона буде залишати у своїй відомості тільки одну «правду» – ту, яка близька, яка в ній уже закладена, а інші аргументи просто не будуть враховані. П. Померанцев наголошує, що «будь-яке заперечення закладеної інформаційної установки буде викликати бурхливу агресію», оскільки контраргументи посягають на ілюзорні сенси, які одних повертають у молодість (прихильників соціалістичного минулого), іншим дають надію на справедливість.

5. **Містифікована реконструкція історичного минулого, яка екстраполюється на паралельну реальність**. Для цього використовують метод психоісторії – міждисциплінарної науки, що увібрала в себе не тільки історію, а й психоаналіз Фрейда та Юнга, соціологію, математичне моделювання тощо. За допомогою психоаналізу

з'ясовується, яка історична подія чи історико-культурна тенденція знайде ментальний відгук у певної групи людей. Навколо такого історичного контексту формується сучасний культовий текст і культова картина сучасного світу. За допомогою соціології розраховують, який відсоток складатиме група прихильників нового культового тексту. За допомогою математичного моделювання здійснюють реконструкцію містифікованої картини минулого. А для просування такої картини в інформаційному просторі використовують безліч інструментів та механізмів, які створюють у головах людей паралельну реальність. Англійський автор Петер Померанцев, який провів 9 молодих років у Москві та добре вивчив ментальні особливості російського народу, порівнює ці інструменти та механізми із «тримірною гіпнотичною голограмою», «у якій є і щось національне – традиції потьомкінських сіл. Реалістичні віртуальні фасади майбутньої величі, навіть намальовані квіточки на намальованих вікнах, але тепер вони відтворені набагато реалістичніше у тримірній голографічній реальності – видно навіть, як квіточки рухає вітер».¹

Використання в інформаційній гібридній війні історії спрямоване на зміну світоглядної парадигми великої групи людей і на формування нових сенсів (смыслів), які формуватимуть позитивний образ Російської Федерації на чолі з її лідером В. Путіним як реальної сили, що здатна протистояти монополюму світовому злу США.

Перший російський багатомірний проект із використанням фальсифікації історичного контексту мав назву «Русский мир» і опирався на спільну, відібрану в українців, давньоруську традицію, хрещення князем Володимиром Київської Русі і спільну приналежність до подальшої історії Російської

імперії та Радянського Союзу. На озброєння взято написану ще на початку ХХ ст. книгу російського вченого Миколи Данилевського «Росія і Європа», в якій запущено тезу про «загнивання» європейської цивілізації з її аморальністю й відродження нової високоморальної руської цивілізації. Ідейні постулати М. Данилевського були популярні напередодні Першої світової війни у середовищі західноукраїнських, чеських, сербських і навіть польських русофілів (москвофілів). Цей інформаційний проект модерно оформлено наприкінці 90-х років ХХ ст. зусиллями російського філософа і політтехнолога, першого заступника директора Інституту філософії Російської академії наук П. Щедровицького. Опіраючись на поширену серед західних політологів тезу про те, що в умовах глобалізації суттєво зростає роль недержавних транснаціональних структур, услід за концепцією «третьої хвилі» Тофлера П. Щедровицький запропонував «четверту хвилю» поза російськими державними межами, яка передбачала формування нових технологій мислення, перехід від створення засобів виробництва до виробництва нових людських якостей. Тут сфера «русского мира» – своєрідний російський людський капітал, що складає «сукупність культурних, інтелектуальних, людських і організаційних потенціалів», енергія волі яких дозволить перетворити їх на «російський образ майбутнього, що буде визначати рамки і межі господарських, політичних і освітніх онто-практик». Ідея П. Щедровицького впроваджувала інструмент лобювання російських інтересів через окремих індивідуумів, які будуть залучені до спільних російських проектів чи транснаціональних російсько-європейських корпорацій (наприклад, газових): «Чим більшої кількості людей і співтовариств у світі потрібна Російська Феде-

¹ Померанцев П., Вайс М. Угроза нереальности: информация, деньги как оружие Кремля. *Специальный доклад The Interpreter* (проект Института современной России). URL : <http://aillarionov.livejournal.com/924973.html>.

рація, тим вона стійкіша... Чим більший кількості окремих громадян інших держав потрібна Росія, тим стійкіші її позиції у світі»¹. Таким чином, «Русский мир» став глобальним стратегічним проектом впливу російської постмодерної держави на світову політику й уряди інших держав, а в підсумку передбачає формування нового, альтернативного західному, російського глобального управління. Більш спрощена інтерпретація проекту «Русского мира», доступна для широкого загалу, була вироблена в середовищі Валдайського клубу. Зокрема, знакова постать – М. Дугін – формує міф про історичне підґрунтя російських «духовних скрепів».

Для практичної реалізації інформаційно-психологічного конструктиву «Русского мира» формувалась широка агентурна мережа прихильників у середовищі людей різних країн, що історично були пов'язані із т. зв. російськістю: генетично, мовно, культурно, релігійно або навіть історичним перебуванням їхніх предків у складі Російської імперії Романових чи у зоні ідеологічного впливу СРСР. Для фінансової підтримки «Русского мира» 21 червня 2007 р. при Міністерстві закордонних справ і Міністерстві освіти Російської Федерації створено однойменний фонд. Статутні завдання фонду також передбачали підтримку тих засобів масової інформації, які сприяли б формуванню вигідної для Росії суспільної думки. Щоб успішно реалізувати поставлені завдання, цей фонд відкриває свої відділення (центри) за кордоном. Так, до березня 2012 р. працювало 82 зарубіжних центри. З підписанням наприкінці 2009 р. Угоди про співпрацю між предстоятелем РПЦ і виконавчим директором згаданого фонду В. Никоновим Московський патріархат Російської православної церкви став координуючим центром практичної реалізації ідеології «Русского мира». Координація співробітництва покладалась на Відділ зовнішніх

церковних зв'язків Московського патріархату, а також на інші структурні підрозділи РПЦ – Синодальний відділ із взаємовідносин Церкви і суспільства, Синодальний інформаційний відділ, Видавництво Московської патріархії і Секретаріат Московської патріархії із зарубіжних установ.

За допомогою інформаційних технологій і формування лобістських каналів російським спецслужбам вдалося і вдається досі просувати свої інтереси через міжнародні організації та міжнародні конференції. Цьому прислужилися навіть окремі представники Ради Європи та ОБСЄ. З допомогою розгорнутої мережі ЗМІ західні проросійські лобісти транслюють російську версію подій в Україні, зокрема, заперечують російську інтервенцію; озвучують вимоги Росії скасувати санкції. Особливо багато таких інформаційних проектів діє у країнах колишнього соціалістичного простору. Це сайти, що називають себе «альтернативними джерелами інформації», носіями «альтернативного погляду на дійсність». Насправді ж вони постійно і вміло поєднують правдиві й об'єктивні матеріали, нейтральні тексти з матеріалами антизахідного спрямування, в яких, з одного боку, критикують демократію й чинну зовнішню політику Європейського Союзу, а з іншого, – підтримують режим Путіна, захоплюються його поведінкою. Відомо, що Кремль підтримує радикальні й екстремістські сили, як, наприклад, об'єднання «Національна самооборона» у Чехії, що намагалось відкрити «представництво» так званої «ДНР».

За допомогою інформаційних технологій політичний проект «Русского мира» також передбачав змінити в українців національну картину світу і підготовку ґрунту для повного переходу України під протекторат Російської Федерації. Мети досягнуто тільки у Криму та частинах Донецької і Луганської областей. Після того, як проект «Русского

¹ Щедровицкий П. Русский мир и транснациональное русское. *Русский журнал*. URL : <http://old.russ.ru/politics/meta>.

мира» не спрацював на основній частині України, і російськомовні громадяни України нарівні з етнічними українцями стали героїчно захищати Батьківщину, у Кремлі розпочали пошук нових проєктів.

У новій інформаційній парадигмі нерідко пропонують дивовижні історичні конструкції, які здатні привернути увагу своєю сенсаційністю і створити сприятливий ґрунт для маніпуляцій свідомістю. Прикладом може слугувати книга Ігоря Беркута «Подлинная история Украины (142 000 г. до н. э. – 1938 г. н. э.)», яка покликана змінити в підсвідомості українців позитивні установки щодо західних європейців на негативні. Псевдоісторична реконструкція минулого України, яка розпочинається зі 143 тис. років до н. е. (!!!) і пересипана найбезглуздішими тезами (наприклад, що кроманьйонці – це і є давні українці, а європейці – нащадки більш відсталих неандертальців) «підтверджується» археологічними знахідками проколотих черепів неандертальців і висновком, що українці-кроманьйонці не тільки винищували європейців-неандертальців і здобували собі таким чином європейський простір, але і поїдали їх мозок. З метою прищеплення симпатій українців до історичної постаті організатора Голодомору Й. Сталіна, чий образ наслідує В. Путін, І. Беркут посвячує читача (слухача) в таємничу історію палкого кохання генералісімуса до дівчини із Західної України Христини. І чим абсурдніше таке історичне моделювання дійсності, тим воно сенсаційніше. Легковажно-абсурдний зміст сюжету не передбачає критичного осмислення, бо він – лише як ментальний фон для застосування до читача/слухача/глядача більш вишуканих маніпулятивних засобів. Але при цьому певний історичний сюжет має відповідати ментальним кодам історичної пам'яті, які здатні розбудити в особистості приховані емоційні установки. У згаданій любовній історії Й. Сталіна неважко впізнати оспіваний у піснях сюжет кохання султана Османської імперії до української бланки Роксолани.

Валентин Бадрак, аналізуючи методи психологічного впливу таких інформаційних викидів на основі медіапсихології Петера Винтерхоффа-Шпрука, зауважує, що подібні книги можуть і не читатися. Натомість вони створюють інформаційний привід для обговорення проблеми. «Матеріали про книгу, як правило, проходять декілька взаємозв'язаних кіл впливу на аудиторію». На прикладі згаданої книги, услід за В. Бадраком, виділимо такі: 1) презентації книги в найрізноманітніших аудиторіях із наступним розміщенням запису виступу автора на YouTube; 2) «онлайнова» подача інформації відразу після презентації, бліц-інтерв'ю, чати; 3) повідомлення у щоденних газетах із невеликими інформативними публікаціями до 3–4 тис. знаків; 4) аналітичні публікації в періодичних журналах; 5) згадка під різними приводами про книгу під час роботи «круглих столів» і міжнародних конференцій; 6) організація перекладів книги різними мовами світу; 7) вторинна презентація автором книги з посиланнями на широкий розголос у світі. Так, станом на 6 серпня 2016 р. в Інтернеті налічувалось майже 29 тис. інформаційних ресурсів (!!!) із посиланнями на згадану книгу І. Беркута.

Викладені приклади маніпулятивних кремлівських проєктів наочно показують, як за допомогою інформаційно-психологічних технологій можна перекреслити велику дружню співпрацю державних лідерів, політиків та громадськості протягом останнього двадцятип'ятиліття. Прикро визнавати, але необхідно це зробити: більшість теоретиків і практиків інформаційних технологій розгубилися під натиском кремлівських інформаційно-психологічних атак. Нерідко такі атаки помилково сприймають як звичайну пропаганду. Тому експерти з питань протидії інформаційним загрозам, зокрема українські фахівці, здебільшого спрямовують свої зусилля на виявлення дезінформацій, які поширюють російські ЗМІ, а також на спростування всіляких фальсифікацій, що заповнили публічний простір. Проблема в тому, що, спростовуючи т. зв. факти, тобто наклепи й

дифамацію, будь-яку дезінформацію, журналісти мимоволі перетворюються на ретрансляторів цієї пропаганди і, таким чином, все більше людей опиняються у полоні сенсів (смислів), які пропонує Російська Федерація.

Пошук інструментів і механізмів адекватної відповіді ЄС на виклики гібридної війни ускладнюється ще й тим, що досі теоретики європейської інтеграції (Ж. Моне, Р. Шуман, К. Дойч, Е. Хаас, Р. Бар, В. Хальштейн та інші) ігнорували культурно-історичний контекст, вважаючи, що в основі міждержавних об'єднань має бути економічна вигода, а коли громадяни побачать її реальні переваги, вони без застереження її підтримають. Однак ефект, який досягається за допомогою використання психологічних методів маніпуляції людською свідомістю, повертає до теоретичних засад С. Хоффмана, який свого часу звертав увагу, що «марно абсолютизуються заперечення ідеологічної, ірраціональної мотивації зовнішньополітичної діяльності держави. Існують проблеми, що зачіпають життєві інтереси держави і примушують не рахуватися з міркуваннями економічної вигоди».

Думаю, можна погодитись з українським автором В. Бадром, який вважає, що з метою недопущення нової «холодної війни», яка в сучасних умовах може мати набагато трагічніші наслідки, «зростає потреба, щоб країни Центральної Європи запропонували своє світоглядне бачення багатомірного світу, за допомогою якого інформаційна експансія Росії була б утруднена. Щоб в інформаційно-психологічній війні не допустити використання негативних моментів з історії взаємовідносин між нашими народами, потрібно працювати на випередження. Найперше, для успішного просування Балто-Чорноморського проекту потрібно мобілізувати істориків, які напишуть нову історію Центральної і Східної Європи. Ще на початку 90-х років на українсько-польських наукових конференціях говорилося: «давайте шукати те, що нас об'єднує, а не те, що нас роз'єднує».

Успішним проектом може бути історична реконструкція битви під Оршею 8 вересня 1514 р., у якій об'єднані польсько-литовсько-українські війська під командуванням Костянтина Острозького і Януша Сверчевського розбили московську армію на чолі з воєводами Іваном Челядіним та Михайлом Булгаковим-Голіцею. Перемога мала велике історичне значення, бо майже на століття призупинила московські набіги на захід, а мирний період було використано для створення Литовського статуту (першого прообразу конституції), розпочато книгодрукування.

В інформаційному просторі також варто реанімувати багату історію польсько-українськорумунських дружніх відносин другої половини XVI – першої половини XVII ст. Варто згадати про зв'язки Львова із Семиградським господарем Симеоном Могилою, чий син Петро Могила був похресником польського коронного гетьмана Жолкевського, навчався в українській Ставропігійській братській школі Львова, став митрополитом Української церкви 1632 р., заснував Києво-Могилянську академію. У львівській церкві св. Онуфрія похований батько Валаського господаря Леона Томші – Стефан VII Томша. На стіні львівської церкви св. Успіння Богородиці є напис з подякою Молдавському господарю Миронові Бернавському, який спонсорував її будівництво та оздобу. А на верхньому внутрішньому куполі – герб роду молдовських і валаських князів. Протягом XVI – XVII ст. валаські єпископи приїжджали до Львова на релігійні свята. Церковні зв'язки були настільки великі, що Успенську церкву ще у XX ст. продовжували називати Волоською.

Всі ці та інші історичні факти можуть бути добрим інформаційним приводом для просування ідеї Балто-Чорноморського союзу. На нашу думку, румунські, польські та українські інтелектуали мають вийти за вузькі рамки транскордонного співробітництва і сформувати спільний масштабний інформаційний проект. За допомо-

гою реконструкції спільного історичного минулого наших народів можна досягнути потужного синергетичного ефекту у протидії ворожим маніпулятивним технологіям.

.....
Список використаних джерел:

1. McVeigh B. J. A Psychohistory of Metaphors: Envisioning Time, Space, and Self through the Centuries. *Lexington Books*. 2016.
2. David E. Stannard, *Shrinking History: On Freud and the Failure of Psychohistory*. New York : Oxford University Press, 2008.
3. Văduva Gh. Falia strategică Marea Neagră – Marea Baltică. URL : <http://revistapolis.ro/falia-strategica-marea-neagra-marea-baltica>.
4. Бадрак В. Информационный фронт Кремля: способы и методика ведения подрывной войны. *Вызовы і ризики: Безпековий огляд ЦДАКР*. 2016. № 16 (55).
5. Беркут И. Украина – ловушка для США. *Рассвет.TB*. 2015. 27 квіт. URL : <https://rutube.ru/video/ae529100fe9ea2a21ec1ff3286ddd86d>.
6. Гуревич П. С. Политическая психология. Москва, 2008.
7. Данилевский Н. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому. Санкт-Петербург : Глаголь, 1995.
8. Дашевский В. Информационная война. Механизм. 2015.
9. Киричук О. Український контекст концепту «русского мира». *Історія релігій в Україні*. Кн. 2. Львів, 2012.
10. Померанцев П., Вайс М. Угроза нереальности: информация, деньги как оружие Кремля. *Специальный доклад The Interpreter* (проект Института современной России). URL : <http://aillarionov.livejournal.com/924973.html>.
11. Щедровицкий П. Русский мир и транснациональное русское. *Русский журнал*. URL : <http://old.russ.ru/politics/meta>.

Ангеліна Квітка, Павліна Гадач (м. Львів)

«НЕ ПОВТОРИМО ЗНОВУ...»?*

Що може бути гіршим за втрату права проживати на рідній землі? Напевне, з цим ніщо не зрівняється. Як зберегти свою ідентичність в новому соціокультурному просторі? Як адаптуватись до нового середовища?

Якщо проаналізувати українську модерну історію, важко не помітити повторення подій: депортації, виселення, переселення, вигнання, – те, що переживала наша нація 70 років тому, коли приблизно півмільйона українців вигнали з рідних земель під час акції «Вісла». Майже в той самий час 200 тисяч кримських татар насильно депортували, вихолощуючи все найцінніше, що мав цей народ. Зараз історія повторюється – війна на Донбасі та окупація Криму знову змусила тисячі людей залишати рідні землі, беручи з собою лише найцінніше.

Восени 1939 року почав набувати реальних обрисів кордон між СРСР та Третім Рейхом – так звана «лінія Керзона». Українське національне підпілля створило окремі структури для Закерзоння в ОУН, а згодом і в УПА. Поява кордону об'єднала українців, які опинилися на захід від нової лінії розмежування. Проте ще більше їх згуртувала трагедія виселення. Українці з 22 повітів Польщі стали розмінною монетою Сталіна в торгівлі за Східну Галичину та Західну Волинь. Оскільки поляків, які залишилися в межах УРСР, не можна було безпричинно депортувати, їх «виїзд на батьківщину» було вирішено оформити як обмін населенням – досить популярний на той час метод «суспільної інженерії», який не вважали злочином.

Унаслідок цього з УРСР було вивезено 780 тисяч поляків та полонізованих євреїв. А з території Польщі 488 тисяч українців, яких розселили в 17 областях Півдня, Заходу та Сходу УРСР. Перший потяг із переселенцями вирушив 1 листопада 1944 року зі станції Володимир-Волинський

до Запорізької області. У ньому їхало 78 родин із села Стрільці Грубешівського повіту. Так почався перший етап переселення, що тривав з листопада 1944 року до січня 1945 року. У той час переїзди були відносно добровільними. Людям дозволяли вивозити до двох тонн речей на родину. Можна було брати з собою й худобу. На першому етапі переселення виїжджали найзаможніші господарі.

Станом на зиму 1945 року до УРСР виїхало 19 899 українців. Переважно до чотирьох областей Півдня України: Одеської, Миколаївської, Херсонської та Запорізької. А вже на другому етапі переселення з Польщі виїхало 209 786 українців. Станом на 1 січня 1945 року було вивезено 324 157 осіб. Однак тепер переселенці осідали здебільшого в Західній Україні. Окрім того, що 10 тисяч були виселені в другій половині 1946 року, на Закерзонні залишилося ще 152 тисячі українців, яких навесні 1947 року депортували на північ і захід Польщі в рамках акції «Вісла». Українські переселенці Закерзоння пережили кілька десятиліть принижень, намагаючись виховати своїх внуків та дітей гідними громадянами й українцями. Лише нині вони можуть говорити про втрачену малу Батьківщину, пишатися її культурним надбанням та історичною спадщиною. Чимало вихідців із Закерзоння стали представниками української культурної, наукової та політичної еліти.

* * *

18 травня 1944 року рішенням керівництва СРСР кримськотатарський народ піддали тотальній депортації з історичної батьківщини. Безпре-

цедентний за жорстокістю злочин був здійснений у час, коли більшість кримськотатарських чоловіків перебували на фронті в лавах Червоної Армії. Сталін видав постанову «Про виселення татар», згідно з якою весь народ, включно з маленькими дітьми, літніми людьми та пораненими фронтовиками, було вивезено з Криму до віддалених районів Середньої Азії, Уралу та Сибіру. А вже 20 травня наркомові Берії надіслали телеграму, доповідаючи, що Кримський півострів повністю очищений від кримськотатарського населення, а в ході операції було заарештовано 5 979 «антирадянських елементів». Мешканців двох сіл на Арабатській косі, про яких у поспіху забули, згодом вивезли на баржах в Азовське море і втопили.

План операції передбачав: зачитування наказу населенню, 15 хвилин на збори, завантаження людей на вантажівки і транспортування до залізничних станцій. Особистих речей брати з собою не дозволяли, аби не загромаджувати транспорт. За спогадами очевидців, тих, хто опирався чи не міг йти, розстрілювали на місці. Довга дорога в вагонах, непристосованих для перевезення людей, без елементарних зручностей, спричинила високу смертність. Померлих просто викидали з вагонів, а важкохворих залишали посеред степу.

Примусове утримання кримських татар у місцях вигнання тривало аж до 1989 р. Протягом всього цього часу вони зазнавали політичних переслідувань, усі їхні спроби повернутися на батьківщину закінчувалися арештами й повторними депортаціями. Про це ніколи не писали радянські ЗМІ. Протягом майже півстоліття кримські татари були позбавлені права на етнічну самоідентифікацію: етнонім «кримські татари» не фігурував у переписах населення, був вилучений з наукового, правового та культурного обігу.

Упродовж десятиліть комуністична партія та радянське керівництво старанно приховували від громадськості правду про трагедію кримських татар, масштаби репресій, наслідки злочинної депортації та примусового утримання народу в міс-

цях вигнання. Повернутись на рідну землю кримські татари змогли з проголошенням української незалежності.

* * *

Починаючи з квітня 2014 року, за участі російських військових та місцевих колаборантів розпочинається збройне протистояння на частині території Донецької та Луганської областей, яке на сьогодні забрало понад 10 тисяч життів військових і цивільного населення. Понад 22 тисячі осіб поранені. Вимушено залишили свої домівки та переселилися в інші регіони України 1,7 мільйона осіб.

388 тисяч осіб шукають притулку в країнах-сусідах: Росії, Польщі, Білорусі, Словаччині, Угорщині, Румунії, Молдові та інших, 731 тис. осіб намагалися скористатися іншими формами законного перебування на території країн-сусідів. Крім того, близько 2,7 мільйона громадян України перебувають на непідконтрольних Україні територіях квазідержавних формувань «ДНР/ЛНР», а також на Кримському півострові, який вимушено опинився в складі іншої держави.

Особливістю цієї війни є її гібридний характер, який унеможливило чітке називання учасників конфлікту та дозволяє говорити про нього лише на рівні припущень і аналітичних міркувань про зовнішнє втручання та штучне підштовхування населення України до внутрішніх розладів. Проблемою нашої ситуації є те, що навіть керівництво держави називає війну антитерористичною операцією, т. зв. «АТО», тим самим створюючи чимало проблем у самому українському суспільстві, яке через інформаційні атаки, подвійну пропаганду, відчутне зниження рівня життя та тривалий стресовий стан часто вже не здатне чинити опір «неокресленому» ворогу і продукує розкол саме в собі. У результаті цього вчорашні повноправні громадяни країни опиняються в нових для себе ролях «нерезидентів, тимчасово переміщених, внутрішньо переміщених і біженців».

Важливо розуміти, що ситуація з масовим переселенням є викликом не тільки для переселенців, а й для спільноти, яка приймає цих людей. Адже з появою переміщених осіб життя місцевих мешканців неминуче міняється.

Знання про сучасних переселенців складається з їхніх голосів. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) з Криму говорять про низку різних причин покидати власні домівки, зокрема, через всілякі форми «витискання» небажаних «чужих». У переселенців зі сходу України домінує одна причина – пряма загроза життю. Багато хто відклав переїзд, бо до останнього моменту не хотів вірити в те, що місце його постійного проживання стало небезпечним для життя.

Втома від невизначеності, відсутність перспектив, постійна загроза життю, арешти та

ув'язнення, відчуття безправності та незахищеність перед владою «людини з рушницею» є реальністю людей, яким власна держава не дає надії у своїх офіційних повідомленнях.

Усі ми з жахом дивимося на свою історію, неспроможні зрозуміти вчинки влади та відсутність людяності. Ми твердо кажемо, що «не повторимо знову...», вирощуємо нове покоління ще більш толерантним та розумним. Але навіть не помічаємо, що історія циклічна – всі жахи минулого відтворюються прямо зараз. Ми співчуваємо нашим предкам, але не помічаємо поряд людину з такою ж трагічною долею. Здається, що треба щось змінити в собі, щоб не повторити цих жахів знову.

** Написано за матеріалами виставки «Вигнанці» у Львівському етнографічному музеї.*

Юлія Голоднікова (м. Львів)

НОВА ДРАМА В ЖИТТІ І НА СЦЕНІ

В Україні працевлаштування переселенців можна розглядати як у контексті «у нас побільшало проблем», так і розвитку креативних культурних індустрій. Для багатьох людей ситуація кризи стала радикальною зміною життєвого сценарію, коли неможливе раніше виявилось реальним і позитивним: хтось освоїв нову професію, хтось відкрив свою справу або вперше написав бізнес-план і отримав грант на його реалізацію. У деяких випадках це потребувало мінімальних сировинних і кадрових ресурсів. Арт-майстерні, швейне ательє, міні-агентство з виробництва рекламних матеріалів, IT-бізнес – ось лише кілька точок зростання тих, хто наважився рухатися вперед і не зупинитися на депресії. Ще одна спроба допомогти вирішити психологічні проблеми, пов'язані з вимушеним від'їздом з малої Батьківщини, – театр, зокрема, його експериментальний напрямок – нова драма.

Нова драма – один з експериментальних напрямів розвитку сучасного театру, який викликає численні дискусії і суперечки у прибічників традиційного театру і стає своєрідною відповіддю епосі мультимедій. І якщо для Заходу нова драма не перериває діалогу з естетикою перформативності, то в Україні характер новаторства пов'язаний з ревізією театру як соціального інституту, відкриттям можливостей творчих експериментів і алегоріями національного проекту.

Події, пов'язані з Майданом і військовим конфліктом на Сході України, стали каталізатором масової «документальної активності» користувачів, що відчувають потребу до опису, ведення хроніки, спостереження за тим, що відбувається, і візуалізації даних. Кожна людина, що має свою сторінку в соціальних мережах, отримала можливість свідчити перед віртуальною спільнотою про

побачене. Спроби арт-активістів зрозуміти, що означає для присутніх на Майдані Незалежності афективний досвід «ми разом», привели до того, що драматург Наталія Ворожбит і режисер Андрій Май створили документальний проект «Щоденники Майдану».

Він зароджувався в Києві, на площі Незалежності, як продовження колективної оповіді про ключову подію в історії становлення України. Саме там учасники театрального руху «Українська нова драма» збирали матеріали, інтерв'ю, свідчення, голоси і характери людей. Для розвитку дискусії про те, «як в життя увійшов або не увійшов Євромайдан» на однойменному сайті руху було створено спеціальний «проект свідків» – «Прийшли з Майдану», автори і модератори якого Наталія Ворожбит і Андрій Май звернулися до усіх охочих з пропозицією розповісти свої особисті історії: «Будемо ділитися враженнями і створювати спектакль, а може, й не один, на основі подій, думок, зібраного матеріалу».

Ось що режисери розповідають про історію п'єси: «Говорили із студентами, побитими під час першого силового розгону. Ця подія стала переломною в історії української революції. З козаками, які служать в самообороні Майдану і живуть за законами Запорізької Січі. З хлопцями, які будували катапульту і кидали коктейлі Молотова в «Беркут», з їхніми дівчатами, які подавали їм пляшки із запальною сумішшю. З людьми, які ненавидять Майдан і називають учасників революції «майданутими». Говорили з волонтерами кухонь і медпунктів Майдану. Слухали один одного. В авторів проекту один недолік – ми усією душею підтримуємо Майдан і є безпосередніми учасниками подій. Основне завдання – фіксація реальності і

миттєва рефлексія. П'єса не має фіналу, як не має поки що фіналу боротьба українців за свободу і справедливість».

Соціальна місія української театральної активності спрямована на проголошення документальної драми як певної універсальної мови, що утверджує рівність різних поколінь перед лицем смерті, війни, тоталітаризму.

За нашими спостереженнями за поведінкою глядачів на спектаклях документальної драми, ефект документальності виникає не тоді, коли ми бачимо кінохроніку військових років або включення з випусків новин, і не тоді, коли актор розмовляє з іншим актором, обличчя якого виникає в рамці кіноекрану. «Склеювання» кадрів-часів, кадрів-подій, слів-жестів розігрується в уяві глядача, його реакція на те, що відбувається тут і зараз у вигляді реплік і жестів; в емоційних станах і рефлексіях про достовірність пропонованої історії – без цього не відбудеться монтаж і не складеться п'єса. Саме глядач стає живим свідком – для цього йому надано всі наявні можливості.

Такий естетичний режим актуалізує важливе філософське питання: яку роль в спектаклі під назвою «Правда» грає особа свідка?

Мабуть, не помилимося, якщо відзначимо, що «свідок» – це медіум повідомлень, кожен документальний проект передбачає метафору «повернення на Агору», яка втілюється через дискусію з глядачами. Риторика «нового публічного мистецтва» або «естетика взаємодії» (Сьюзі Гебллік) претендує на те, щоб навести міст між мистецтвом і «реальними людьми». Однак, як зазначає Крістіан Краванья, спорудження мосту «діалогічної структури» передбачає, що сторони, які він має пов'язати між собою, первісно розділені: з одного боку, є художник – зі своїм прагненням до співучасті, рухомий певним бажанням («потребою в іншому» або «бажанням взаємодії»), з іншого – «реальні люди» в «реальному життєвому середовищі», під яким розуміємо робітничі і бідняцькі квартали. «Реальні люди» українського те-

атру – це переселенці. Колективне продукування дискурсу про переселенців – це багатоголосся індивідуальних історій, які багато в чому повторюють журналістські кліше, тим самим посилюючи свій зв'язок з медіальним контекстом.

І справді, процес роботи творчої групи над документальною драмою нагадує одночасно репортерську практику й алгоритм проведення розслідування, типовий для аналітичної журналістики: з розробкою теми, питань, фіксацією усних розповідей-свідчень реальних людей (потенційних героїв, а можливо, учасників вистави).

Документальна драма бере початок в естетиці «Verbatim» (і театру «Ройял Корт»), відкрита до «магічного реалізму» «першої історії» і спрямована на вербальний переопис (перебудову) світу. Англійський вербатим з'являється у вісімдесятих роках ХХ століття, запозичуючи у журналістики її класичні тактики і стратегії: репортаж, інтерв'ю, прийоми залучення публіки (шок, соціотерапевтична дія, ефекти мобілізації). Моноспектаклі Анни Девере Сміт, побудовані на інтерв'ю, що взяли у десятків учасників расових безладів в Нью-Йорку і Лос-Анджелесі, виконує одна актриса, яка змінює інтонації.

Учасники руху за розвиток української нової драми розробляють власну естетику, пов'язану з проблематикою переселенців, і низка проектів 2014-2016 років, що виникли на арт-майданчиках, у т. ч. – на деокупованих територіях, піднімають теми свободи і морального вибору, гідності і насильства, колективної та індивідуальної пам'яті. Більшість таких спектаклів апелюють до досвіду болю, в якому жертва та її альтер-его зустрічаються на одній сцені, провокуючи публічну дискусію про проблеми українського соціуму. Естетика такого театру – естетика «бідного театру»: його декоративність – це фото- й відеоінсталяції, які створюють на будь-якій стіні, це шуми й голоси з радіо та телеекранів, це запозичення прийомів комунікації соціальних мереж і мобільних гаджетів. І, звичайно, естетика нової української драми пов'язана з

документуванням, реєстрацією того, що відбувається «тут і зараз» і що сталося «там і тоді».

«Підірвані», «Свиняча печінка», «Диплом», «Щоденники Майдану», «R&J», «Баба», «Дім», «Миколаївка», «Слава героям» звернені до цінностей поколінь, що живуть у різних «технологічних» епохах: той, хто сформувався як читач книг, погано чує «письменників» фейсбука; а «фейсбук-письменники» сприймають своїх попередників переважно через «очі» й «вуха» екранів і стримів, апелюючи до власного розуміння «правди» як свободи суб'єктивності.

Схожість і несхожість в засобах самовираження поколінь підсилюється культурними відмінностями регіонів і межами розуміння своєї ідентичності – така «туманна зона» сенсів, такий обмін суб'єктивним досвідом робить уразливим будь-яке повідомлення в медіях.

Більше того, критична позиція арт-активістів щодо інформаційних сюжетів про життя переселенців, що значно поширилися в медіях, спровокувала масове продукування зі сцени анти-дискурсу, тобто альтернативних історій про життя т. зв. «ВПО» (внутрішньо переміщених осіб), про війну і катастрофу. Один із форматів, який націлений на залучення до публічного діалогу і трансформацію соціальних конфліктів, – «театр мігранта», «movingtheater» – відомий в Україні як «Театр переселенця». Цей проект як інструмент соціальної терапії колективних та індивідуальних травм за допомогою розповіді про пережитий досвід створили німецький режисер Георг Жено й український драматург Наталя Ворожбит. Біографічні наративи в спектаклях «Театру переселенця» завжди співвідносяться з подіями «великої» історії України, під якою мається на увазі історія поколінь, яка трансформується в мета-наратив про кожного з нас як переселенця. Це ставить нас перед необхідністю говорити не лише про соціотерапевтичний ефект цього проекту, але також про роль нового театру як «соціальної фабрики», про специфіку «створення «процесів суб'єктивності» і управління ними» (Хіто Штайерль).

Проекти «Театру переселенця», «Першої сцени сучасної драматургії», PostPlay театру, локальних театральних майданчиків у Харкові, Полтаві, Запоріжжі та інших містах України актуалізували «досвід болю» як тему спільноти. «У такому контексті, – як зазначив С. Ушакін, – посттравматичний стан нерідко є механізмом соціальної консолідації і диференціації («горе об'єднало»)). Здатність визнати «спільність болю» служить основою солідарності потерпілих; водночас «досвід болю» – це соціальний вододіл, який символічно ізолює тих, що «пережили», від усіх інших. Творці спектаклів звертаються до глядача від імені відкритої рани, де й надалі залишається проблемою створення етнічної, національної, громадянської приналежності. Має місце залучення до дискусії про те, чим саме пострадянські спільноти розплачуються за збереження практик соціального конструювання, що схильні повторюватись.

Цей тип спільноти і болю, що її супроводжує, «як повітря, яким ми дихаємо», детально розглядає С. Ушакін в колективній монографії «Травмапункти», де особливу увагу приділяє можливості перетворювати травми на «жанр самодіяльної поезії», витісненню необхідного аналізу історичної травми спробами «помножити число емоційно заряджених оповідей про травми» («нарративний фетишизм»): «Матеріальні та словесні свідчення травми вимагають відповідної – здатної розуміти – аудиторії, реальної чи уявної. Із часом циркуляція емоцій та історій, породжених травматичним досвідом, формує спільноти втрати, що є й основним автором, і основним адресатом оповідей про травми».

Інтерес молодих драматургів до можливостей роботи з суб'єктивним спричинив продукування серії документальних вистав, в основі яких – усні історії учасників протистояння на Майдані, переселенців, воїнів АТО, медиків, полонених, жінок, дітей та людей похилого віку, що стали свідками/жертвами насильства. Вони не лише заговорили від імені «спільноти втрат», але й відкрили «двері

у безодню», активізувавши в культурі «мову катастрофізму», що апелює до більш глобальних питань життя і смерті.

Заглиблення в різноманітні контексти розвитку театрального «активізму» дозволяє зрозуміти, що більшість новодрамівських спектаклів 2014–2016 років – це акт розширення творчих можливостей театру і засіб впоратися з травмою, «робота скорботи», спроби вивільнення «homo soveticus». Проекти, що з'явилися в 2017-му, – звертаються до «experienceofexile» («досвід вигнання»). Драматурги і режисери загострюють увагу на ставленні до інакшості: чи є готовим суспільство прийняти (і визнати) плюралізм як цінність, і за яких умов це стає можливим?

Символічно маркував цей «поворот» (у дусі знакового фільму часів «перебудови» «Маленька Віра») українсько-польський проект «Мій дід копав. Мій батько копав. А я не буду»: соціальна заангажованість театру поступається місцем питанням вищого порядку: як піднятися над ситуацією трагічної історії України і спробувати подивитися на людину у глобальному контексті? Поки що це перші спроби. Хтось вважає, що об-

раз героя нашого часу знаходиться в точці перетину катастроф Фукусіми, Приштини, Чорнобиля і Донбасу («Чорний сніг»). Хтось бачить його звичайною людиною, що метушиться всередині маленької квартири в пошуках відповіді на питання про найдорожче («Водка, Є*ля, Телевізор»).

Вочевидь, «дискурс переселенців» потребує більш концептуальних підходів до свого осмислення. Без популізму. Можливо, нас чекають відкриття, пов'язані із розумінням того, що креативна економіка у ХХІ сторіччі піддається процесами міграцій. І що досвід нестабільності, про який ми дізнаємось кожного дня із новин і яким так щиро діляться учасники театральних проектів, вже сам по собі формує певний тип соціальності. А значить – і певні типи сприйняття людини, світу, інформаційних потоків.

Чи достатньо нам буде інструментів для виявлення фейків, якщо завтра ми опинимось перед необхідністю прийняття суб'єктивного досвіду як єдиного джерела правди? Чи не опиниться суспільство перед спокусою пишатися своїм суб'єктивним досвідом нестабільності?

Тетяна Короткова (Чернівці – Горлівка)

БУКОВИНА – МІСЦЕ ПОРЯТУНКУ

Моя історія схожа на тисячі історій людей, які пройшли випробування війною. Місто, в якому я народилася і прожила багато років, якось несподівано стало відомим. Новини із зони АТО вже понад три роки не дають розслабитися тим людям, чия доля пов'язана з окупованою територією.

Задовго до цих страшних подій я закінчила педагогічний інститут іноземних мов (з 2012 р. Горлівський інститут іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»), де понад 13 років викладала педагогіку та психологію. Потім був свій невеличкий бізнес, паралельно я працювала у відомій американській компанії. Були певні цілі, ідеї, плани...

Березень 2014 р. багато чого змінив у моєму житті. Через нещасний випадок мій син опинився в лікарні в Харкові. До початку квітня я була поряд із ним, а 6 квітня я була вже у рідній Горлівці. У мене назбиралося дуже багато справ, синові потрібно було лікування, треба було контролювати бізнес і якось жити. А життя ставало все цікавішим. Пам'ятаю: зустріла на вулиці чоловіка, який спитав, чи знаю я, що у Донецьку повідомили про створення Донецької народної республіки. Я тоді тільки махнула рукою, бо подій та чуток на той період після Майдану та Криму було більш, ніж треба. Але вже 14 квітня було захоплено УВС та міськраду. Чинного мера заарештували, замість нього з'явився якийсь тимчасовий папужка, ім'я якого вже не пам'ятаю. І чи треба? (за три з половиною роки безладу в місті вже було сім чи вісім мерів). Але я зауважила, що якось дуже швидко стали безлюдними вулиці ввечері, якось дуже тихо стали розмовляти люди, і чутки, чутки. У той же час розкручувалися події у Слов'янську,

вже пролунало «поребрік», вже тоді дехто почав розуміти, що відбувається. Тим часом бойові дії під Слов'янськом щодня приносили нові жертви. Там на боці зайд загинув мій добрий знайомий. Як і чому він пішов у т. зв. «ополченіє», не збагну й досі. 11 травня – чергова відмітка у ланцюжку цинічних брудних дій, спланованих заздалегідь Рашкою (вибачте, але тепер тільки так називаю сусідню країну).

Референдум, на який люди йшли під впливом масової брехливої агітації, лишився у моїй пам'яті, як божевільне шоу. Хтось радів, сподіваючись на світле майбутнє, хтось підозріло дивився на тих, хто не проігнорував постанову. Пам'ятаю роздратованих подруг, які наполегливо, як маніячки, телефонували мені і випитували, чи ходила, чи голосувала... З багатьма я припинила стосунки ще тоді, у травні. Декого з них вже немає серед живих. Ці страшні три роки перевернули все моє життя і змусили мене починати фактично з нуля.

Червень пройшов під знаком прапорів Рашки, яких на вулицях було дуже багато. Ніяк не забуду й закриття банків, державних установ, величезної кількості озброєних чоловіків у камуфляжах і балаклавах, комендантської години. Звісно, я намагалася жити повсякденним життям, але це не вдавалося. Довелося закрити бізнес, майже на останні гроші я відправила сина, який трохи вже одужав, у Крим, до малознайомих людей, бо там йому було б безпечніше, ніж у місті, де всіх хлопців примусово мобілізували до лав т. зв. армії т. зв. нової республіки. Із сином не поїхала, бо не могла кинути свого собаку.

Багато моїх друзів та знайомих виїхали з міста, дехто забув про свій «патріотизм» і втік в Україну, сподіваючись, що все невдовзі (за тиждень-

другий) минеться. Але нічого не миналося. Ставало все гірше і гірше. 27 липня за кілька хвилин загинуло 13 людей, серед них – діти. Багато було й поранених. У той день, о 12-й годині, було обстріляно супермаркет, у якому ще можна було купити якісь продукти. На вулиці поблизу магазину, на зупинках автотранспорту було багато людей. Забути, як вили сирени швидких, просто неможливо. Вперше в житті почула і зрозуміла, що таке ракетні системи залпового вогню «Град»... Із жахіттям згадую, що за 10 хвилин до обстрілу я теж була в цьому магазині! Наступного дня були нові загиблі. Все сталося вранці, на ринку, коли люди тільки-но виходили на роботу і за покупками. Незадовго до трагедії я вигулювала на цьому місці свого собаку, а через за кілька хвилин багатьох людей, що я зустріла, вже не стало.

Люди в паніці масово втікали з міста. Ті, хто лишився, сиділи вдома. У місті не стало води, електроенергії. Я розуміла, що двічі дивом урятувалася, але як буде далі – не знала. Моя приятелька запропонувала виїхати за місто у свій дачний будинок, там, мовляв, і світло, і вода, і город. Так ми і вчинили, забрали своїх собак, документи, більш-менш цінні речі, і виїхали.

А кожен новий день приносив нові жертви і нових поранених. Місто обстрілювали ті, хто називав себе захисниками. Ми бачили, що скрізь багато російської техніки «їх-там-нету». Попри все, щоб купити хліба і щось собакам, приблизно раз на два дні ми на годинку «проривалися» (через блокпости) до міста, а самі їли кабачки (вони так приїлися, що досі не можу на них дивитися). У місті після одинадцятої ранку ставало тихо, бо люди зникали з вулиць. Навіть птахи мовчали.

9 серпня я виїхала з Горлівки у Слов'янськ, до однокурсниці Тетяни, з якою зв'язалась по телефону, коли випадково з'явився зв'язок. Я нічого не знала про свого сина і тому мала виїхати, щоб на вільній території діяти і спробувати заробляти. Попри те, що Тетяна сама пережила жахи обстрі-

лів, рятуючи двох собак та kota, не раз сиділа у підвалах, вона прийняла до себе і мене разом із моєю Інтою. Я їхала на тиждень, а лишилася майже на п'ять місяців. Старі знайомі допомогли із роботою – я викладала англійську в дитячих садочках та студіях, мала учнів, словом, якимось собі давала раду, та й син приїхав до мене і невдовзі поїхав у Дніпропетровськ на навчання. Речі та одяг знайомі передавали автобусами.

Зима 2015-го була жакливою. Повітря стрясалося од вибухів, гинуло мирне населення, діти, але працювали якимось лікарні, аптеки, магазини. Попри все, я повернулася до рідного міста, знайшла роботу у своєму рідному інституті, який розколовся на дві частини – я працювала на українській території, спочатку дистанційно, потім – два рази на тиждень перетинала кордон. Це окрема історія, окремі спогади та емоції...

У липні 2015-го моя «дівчинка», яка прожила майже 12 років, була не просто собакою, а членом моєї родини, пішла, як кажуть, на веселку. Відтоді мене більш нічого не тримало у місті. Наприкінці серпня я була вже у Харкові. Була можливість залишитися там, але орендувати квартиру – дуже дорого, тому я прийняла пропозицію своїх давніх друзів та партнерів – Олени та Геннадія, яких доля закинула на Буковину. Так я опинилася у Чернівцях.

Місто мені відразу дуже сподобалося. Але знов почалося ходіння по колу – без довідки про внутрішньо переміщену особу (ВПО) не брали на роботу, довідку чомусь не видавали, як потім я довідалася, просто некомпетентні працівники. Коли все ж із скандалом отримала свій «аусвайс», був кінець вересня і роботу у школі вже знайти було важко. Знайомих – немає, гроші закінчилися, за житло платити треба. Центр зайнятості, де я стала на облік, виплачував мені «фантастичну» суму – аж 440 грн. на місяць! А за оренду кімнати мені доводилося платити утричі більше – 1400 грн. Знайомі допомагали через Інтернет, я робила переклади, потім дала кілька оголошень у «Фейсбуці».

Так з'явилися перші учні і я стала репетитором з англійської мови. Потроху з'являлися нові люди, місцеві та такі, як і я, переселенці. У вільний час я ходила по школах і залишала свої контактні дані. Не завжди мені дозволяли залишити номер свого телефона. Двічі мені відмовили тільки тому, що я ВПО. Щоб вижити, довелося працювати приватно нянею-вихователькою з дітками-аутистами. Це був безцінний досвід і чудова сім'я, я щиро згадую людей, які допомагали мені тоді. Коли ми випадково зустрічаємося на вулицях міста, ми радіємо один одному. Потім, вже наприкінці січня, був телефонний дзвінок – мене запросили на роботу у школу. Повна ставка, англійська мова, але у селі. Спершу завагалася, однак погодилася. Крім того,

мені дуже сподобалася директор школи, її ставлення та співчуття. Відтоді вже майже два роки працюю у тій школі. Нові учні, викладання на вечірніх курсах. Словом, я зайнята цілими днями, рік тому написала і захистила бізнес-план, МОМ надав мені кошти і я придбала обладнання для грумінгу тварин (це моє давнє хобі, яке тепер стало маленьким бізнесом). Я тепер можу написати посібник для тих, хто опускає руки у, здавалося б, повній безнадії.

Я вдячна всім людям, хто допомагав і допомагає словом, порадою, рекомендацією. Моє життя змінилося, і Буковина стала дуже близькою мені. Дуже боляче, що війна, яку чомусь називають АТО, досі не скінчилася.

Тетяна Короткова (Чернівці – Горлівка)

«ВОРОЖА ТЕРИТОРІЯ»

У якомусь пості в мережі Фейсбук прочитала фразу, від якої стало боляче: «Українські танки опинилися на ворожій території». Це був репортаж із зони військових дій у Донбасі. Можливо, це був черговий фейк, можливо, вінегрет із розрізнених фактів і чуток, – це не так важливо. Значно важливіше те, що край, в якому я народилася і виросла, місто, в якому я живу, раптом стали ворожою територією.

Горлівка – місто в сорока кілометрах від Донецька. За останніми даними чисельність його населення становила 275000 осіб. Я пишу ці цифри і думаю, скільки ж на сьогоднішній день залишилося людей у місті. Я живу в звичайній «хрущовці»-п'ятиповерхівці в центрі міста. У сусідньому під'їзді з двадцяти квартир зайнято чотири. Решта мешканців виїхала. Одна з найгарніших у місті – Соборна площа. Там завжди повно народу, особливо у вихідні та святкові дні. Тепер там практично нікого немає. Тиша в дитячому містечку, лавки на алеях пустують. Ті, хто не виїхав з міста, намагаються не виходити ввечері на вулицю. У місті комендантська година з 22.00, змінився графік роботи багатьох магазинів – тепер вони закриваються раніше. У зв'язку з аварією на каналі передбачена подача води за графіком, у деяких районах міста він уже діє. На інформаційних дошках біля під'їздів висять зловісні оголошення – що і в якій кількості потрібно брати з собою в бомбосховище в разі бомбування, а також адреси будинків, де є придатні для укриття підвали (коли будувалися наші домівки, і припустити ніхто не міг, що підвали будуть служити укриттями від обстрілів, тому там розміщені комунікації). В установах роздають інструкції, як поводитися під час бомбувань. Поменшало машин на вулицях, людей

зовсім небагато. Так, на перший погляд, в місті буденне життя, але вже якось незвично тихо навіть вдень. Бракує звичного міського шуму і суєти – тих самих складових мирного життя, хай навіть і не завжди простого і зрозумілого. Люди намагаються максимально убезпечити дітей – вивозять їх до родичів в інші міста.

Колись почула фразу: «Будинок – це не стіни, будинок – це люди». Так ось, місто – це не будинки та вулиці, це не дороги і магазини, це – люди. Які тут живуть, працюють, вчать. Які по-своєму люблять місто і роблять його кращим. І раптом ці люди починають залишати свої будинки, втікати від невідомості в невідомість. Хто-небудь із тих, хто затіяв цю війну, знає, що це таке? Звертаю увагу на обличчя городян – вони позбавлені будь-якого виразу, тільки тривога в очах. До оголошеного новим президентом перемир'я місто зазнало двох бомбувань – частково зруйновано будівлю УВС у центрі (штаб так званої «ДНР»), є потерпілі. Вуличні перестрілки – звична справа. Почастішали випадки викрадення людей – їх повертають родичам, які готові надати посильну матеріальну допомогу республіці. Такий шок пережили дві мої приятельки – в одній синіві 17 років, в іншій – 23. Хлопці, слава Богу, залишилися живі. Відомі випадки мародерства, оскільки багато квартир без нагляду.

Рада так званої «ДНР» міста ухвалила постанову, якою зобов'язала всі бюджетні установи і навчальні заклади вивісити над входом прапори Російської Федерації і замінити написи на табличках – тепер це будуть таблички російською мовою. Прапори вивісили, як з'ясувалося, навіть не безоплатно: за кожен прапор установа заплатила по 120 гривень. Таблички поки не замінили – просто заліпили старі.

А ще місто – це розмови на вулицях, у транспорті, у чергах. Люди переказують один одному розмаїті історії, діляться інформацією, яка ну вже, напевно, найточніша, бо джерело – дружина сусіда, сестра мами співробітника, рідний брат подруги... Затримують соціальні виплати, пенсії, зарплати. Все складніше заробити тим, у кого свій бізнес. Кілька днів тому над Горлівкою пронеслася гроза. Сильна. Вночі. Думаю, всі були раді, що це був просто грім.

У поліклініках – черги. Дуже багато лікарів розрахувалися або пішли у відпустки. Зустріла однокласницю – вона робить ремонт у квартирі. Війна війною, а життя за розкладом. Дуже популярні фотосесії на фоні протитанкових їжаків на

в'їзді в місто. Правда, для них необхідний дозвіл керівництва. Йду вулицею – горобці купаються в калюжах, радіють теплу. Поруч немолодий, недбало вдягнений чоловік миє туфлі і наспівує: «Ой, мила Марусенька білії ноги...». Продавчиня на ринку, в якій завжди купую печиво, повідала, що її сестра з сім'єю виїхала з Краматорська в Росію, в Ростовську область. Отримали статус біженців. Їм надають житло і роботу, але не в Ростовській області, а на Колимі. У них двоє маленьких дітей... Нічого, і на Колимі люди живуть...

А моє місто – «ворожа територія» – живе ось так. Наразі так. У тривозі, в сумнівах, в очікуванні миру.

Ярослава Коваленко (Донецьк – Львів)

«ДОНЕЦЬК – ЛЬВІВ»: КВИТОК В ОДИН КІНЕЦЬ

Життєвий шлях кожної людини складається з певних частин – різних за наповненням та часовим виміром. Цей шлях можна порівняти із зигзагом з нерівними відрізками. На кінці одного та на початку іншого зазвичай спостерігаємо гострий кут, у результаті чого кардинально змінюється напрям вектора. Це можуть бути різні події, наприклад, народження дитини, шлюб, виграш у лотерею. У моєму житті теж відбувся певний «перелом», який і утворив цей кут. Він розділив моє життя на «до» і «після» та поміняв майже все навколо. У країну прийшла війна, а бойові дії накрили й моє рідне місто – Донецьк.

ПОЧАТОК 2014: ТОЧКА НЕПОВЕРНЕННЯ

До п'ятнадцяти років я жила разом з батьками і сестрою у нашому будинку в ближньому центрі міста. Навчання у школі, тренування з художньої гімнастики, арт-студія, репетиторські заняття, модельна школа, конкурси і змагання – з цього складалося моє життя. Я вважала, що вмю багато чого, сама розподіляю свій час, серед однокласників я можу постояти за себе, навіть довелося пройти через дві спортивні травми. Усі труднощі, що стосувалися моєї особистої діяльності, здавалися мені проблемами, які мала змогу сама героїчно вирішувати.

Коли настали часи неоголошеної війни, нас охопив жах, страх, біль, у моїй голові поставали різні питання від того, що взагалі таке можливо... Питання «чому», «навіщо», «яким чином» роїлися в голові, муляли мізки і нікуди не дівалися. Що робити далі, не знав ніхто. Лише невеликий відсоток сімей, які мали змогу, просто взяли документи, гроші, речі першої необхідності, домашніх тварин та виїхали з міста. Перші місяці переважна більшість людей недооцінювала масштаби лиха, в якому опинилася, та сподівалася на відновлення миру і звичайного життя. На той час я не при-

ймала доленосних рішень у сім'ї щодо напрямків майбутнього, тому подібні принципові питання вирішували батьки. Наша сім'я тоді ще не мала чіткої стратегії, що робити далі, адже в такій критичній ситуації не були ніколи навіть мої батьки, не кажучи вже про мене чи мою сестру. Виїхати всією сім'єю, покинути будинок і квартиру, не мали змоги, тому батьки вирішили відправити мене та сестру «куди подалі», щоб «перечекати» або почати влаштовувати краще життя.

16 червня 2014 року – вершина мого гострого життєвого кута. Тоді я ще не знала про це. На червень випадали останні відправлення з Донецького залізничного вокзалу, зокрема, потяга «Донецьк-Львів». Ми з сестрою з переляком у серці, але із знанням, що ми разом, і разом нам нічого не страшно, приїхали до Львова, а звідтіль – і Дрогобича, до нашої двоюрідної тітки. З думкою, що приїхали як на канікули, ми добре відпочивали, познайомилися зі всією ріднею, адже наша рідна бабуся саме там народилася. Вражало те, що нам були дійсно раді, наче завжди нас близько знали. У декого навіть вдома зберігаються наші дитячі фотографії майже двадцятирічної давнини. Виявилось, що бабуся, а згодом і мама надсилали їх, щоб повідомити про новини з життя нашої сім'ї.

У світлі тих подій було модним казати: «Дивіться, ми не «імо» російськомовних» або «ну от скажіть, чому вони хотіли Росію?!». Кожного разу ми намагалися пояснити, що ми знаємо, що ніхто нікого не їсть, адже не дивимось російські канали, що не можемо відповідати за всіх, хто живе в Донецьку, зокрема, за тих, хто хоче Росію, бо має там родичів, в яких більша пенсія. Шаблонне мислення деяких людей іноді вражало, бо ніхто не міг зрозуміти, як ми не боїмося бути на Львівщині, і що серед моїх знайомих теж багато освічених розумних людей, які не підтримують терористичне угруповання «ДНР». Багато траплялося людей, які просто співчували, нічого не питаючи і не коментуючи. Останній місяць літа запам'ятався «нафтусею», яку ми ще лірично назвали «напоєм з нотками нафти», та походами в музеї. Проте був один, що запам'ятався найбільше, коли ми пішли разом з нашим братом, що народився і жив в Дрогобичі. Працівниця музею, довідавшись, що в нашій компанії – люди з Донецька, взяла на себе відповідальність розказати детально про всі об'єкти у музеї. Після години безперервного інформаційного потоку вона поставила питання, на яке ми не знали відповіді. Цей факт її не здивував, і працівниця пояснила Віталікові: «Розумієш, на Донбасі ніхто не був зацікавлений у розвитку духовності людей, на відміну від Західної України, тому вони такого і не знають». Ми, нічого не коментуючи, після ще однієї години лекції подякували та вийшли з музею. Віталік зізнався нам, що теж не знав відповіді, але від того часу завжди жартував, що більш духовний, ніж ми. Працівниця музею тішилась, що хоч трохи підняла наш рівень духовного розвитку. Сестра пожартувала: «Пропоную добити нашу духовність...». Йшлося про горнятко кави, а потім ми довго сміялись. Це був момент, коли ми остаточно вирішили вести щоденник нових типових для життя «до» виразів, слів, питань тощо, які відбувалися з нами насправді без прикрас у нашому незвичайному і зовсім іншому житті «після».

«ТІЛЬКИ ЯКЩО СЛАБКИЙ ДУХОМ, НЕ ЗМОЖЕШ»

Закінчилось літо, коли ми могли відпочивати, та прийшов час навчатись і заробляти гроші. Ми обрали Львів, довго не вагаючись, бо звикли до великого міста. У нас одразу постали нагальні принципові питання: де жити, що їсти, де навчатись та працювати? Як знайти відповіді? Не без допомоги однієї дуже доброї знайомої ми потрапили до цікавого приміщення часів Австро-Угорщини, що насправді було на балансі державного підприємства як гуртожиток. Про минуле століття нам постійно нагадували п'ятиметрові стіни. «Головне – нічого зайвого! Ні тепла, ні плитки, ні пральної машини...» – одна з перших фраз нашого цитатного щоденника. Комендант виявилась надзвичайно чуйною та організувала нам кухню, де стояв холодильник і була пічка. Холодильник мав один режим – «заморожування». Нам було цікаво спостерігати, як розігрівається суп: його крижаний кубик починав пригоряти знизу, маючи абсолютно заморожений верх. Переїнявшись нашою історією, пані Катерина, комендант, привезла нам свіжого молока. У нас з ним вийшло деяке непорозуміння: шматочки білої субстанції окремо, а рідина окремо. Зі сніданком та каструлею ми попрощались у той чудовий день.

Коли ми вивчили деякі нюанси нашого нового помешкання, а сестра пішла на співбесіду, я взяла на себе відповідальність знайти місце навчання. Для цього слід було звернутись до соціальних служб, щоб отримати довідку внутрішньо переміщеної особи. Через рік після того ми з сестрою йшли однією з вулиць Львова, і я кажу: «Бачиш ту лавочку? Там я сиділа і плакала від безвихідності у пошуках соцзахисту!». Насправді, я не жалілась сестрі, бо розуміла: їй теж важко, тим більше, що документ називався «Довідка про безхатність». Враховуючи особливості нашого помешкання, ми не припиняли пошуки кращого варіанту.

Наше життя наповнили нові персонажі – «бабусі-ріелтори». Підхід до них був такий: якщо

запитають, російською відповідати не можна. По-перше, проблема на той час, що «східняків погано беруть» була актуальна, а по-друге, власниця настільки швидко змінює свої вимоги щодо квартирантів, що в більшості випадків невідомо, що вона хоче.

Навчання розпочалось. Вже з першого його дня почались дивні речі. На деяких парах мали місце проєкції на мене як на нерозвинену та неосвічену особистість, яка розв'язала війну, в образі мешканця східних регіонів України. Таким чином, принижуючи всіх без винятків жителів Донбасу, частиною яких я є, окремі викладачі опосередковано мали на увазі й мене. Ніколи не вважала себе сентиментальною людиною та такою, що ображається на хворих, проте одного разу в мене стався нервовий зрив. Одна з цих осіб пояснювала нам, як визначити Лівобережну та Правобережну Україну. Коли вона розказувала про неосяжний потенціал Лівого берега та відсутність будь-яких перспектив Правого берега, я почала підозрювати певну невідповідність у її твердженнях. Не витримавши, все ж таки запитала, де знаходиться Лівий берег. На це вона відповіла: «Дивись, Ярославо! Ти береш у руки карту України та бачиш Дніпро, а зліва в тебе – Лівий берег, то це і є Лівобережна Україна!». Після цього пояснення я вирішила не питати про напрямок течії Дніпра.

Познайомившись з багатьма викладачами, після слів «ти з Донецька?!» ми продовжували розмову в руслі, як ми живемо тут, чи є якісь проблеми, чи потрібна допомога тощо. Таким чином, викладач з економіки, дізнавшись, що я маю проблему з коліном, порадила звернутися до хірурга, який вдало прооперував її чоловіка. Так ми опинились у Винниках у палаті № 35. Після артроскопії я не відчувала коліна взагалі, воно було важке, я хвилювалася, сім'я – так само, хоч і намагались це приховати. Через два дні після операції, коли до палати знов зайшов мій хірург, пролунали слова, які теж тепер живуть у нашому «щоденнику цитат». Навколо наколінника зібралось багато

речовини, що унеможливило рух, здавалось, я проковтнула колобка. «Андрій Теофілович, я не можу зігнути ногу», – кажу я. У відповідь отримую: «Нічого, зараз бігати будеш!». В одну мить на очі накопились сльози, так загорілося все всередині, бо одразу відчула – наближається щось дуже неприємне. Шприцом на півметра, як мені тоді здавалось, витягнули з коліна рідину з волокнами тканин. Це був відправний пункт довгої реабілітації, перегонів з татом до вбиральні, коли він виходив на двадцять хвилин пізніше, а я кричала йому: «Доганяй! Чого так повільно рухаєшся?!». На цій позитивній нозі, просуваючись один крок в одну хвилину, ми повертались до «бальної зали часів Австро-Угорщини».

ПРОБЛЕМИ НЕ ДІЛЯТЬСЯ НА ДВА

Ми ніколи з сестрою не ділили проблеми – всі, що з'являлись, були спільними. Слід було шукати роботу, адже нам потрібно було харчуватись, а в недалекій перспективі – знімати квартиру. Траплялося, із Сашею не хотіли навіть говорити, тому що вона начебто розв'язала війну. Парадокс у тому, що вона перша запевняла всіх своїх знайомих, що до нас абсолютно всі привітно ставляться. Глобально ми не вважали це поразками на нелегкому шляху, адже мали проблеми й гостріші, хоча ці моменти не додавали оптимізму. Одного дня я пішла з сестрою на співбесіду до чергової школи танцю, щоб, за потреби, її підтримати. Вона станцювала фрагмент танцю не дуже вдало, на наш погляд, через хвилювання, проте цього вистачило, щоб підійти на посаду хореографа. Відтоді мене вважають талісманом сім'ї, тому мене слід брати на всі важливі події. Директор студії пояснює Саші, що політика компанії дуже вигідна для педагогів, вони дають можливість заробляти, що з кожною десятою новою дитиною зарплата ставатиме на п'ять гривень більшою, а зараз ми отримаємо цілих двадцять п'ять за годину заняття. Маленьку перемогу ми особливо не святкува-

ли, але вирішили, що, працюючи певний час тут, ми знайдемо інші контакти в танцювальній сфері.

Наступним кроком до омріяного і далекого нашого світлого майбутнього стала співбесіда в дитячому центрі розвитку. На відміну від згаданої школи, тут не обіцяли «великих» грошей, хоча пропонували п'ятдесят гривень за годину роботи. Методист центру спершу запропонувала сестрі пошукати іншу роботу, адже, виходячи з нашої ситуації, від роботи нам потрібні гроші, а не просто самореалізація чи задоволення. Спочатку це виглядало, як «ні», але згодом нас попросили розказати про себе. Саша розповідала про свою танцювальну діяльність, можливості, досвід, але методист просила відповіді на одне питання: «Чому вони хотіли Росію?». Три довгих години витягувала з сестри якісь різні відповіді на одне лиш питання. Врешті всі втомились і домовились здзвонитись наступного дня з адміністраторами. Виходячи з кабінету, методистка різко зупинилась, подивилась ще раз на Сашу і промовила фразу зі «щоденника»: «Ти ба! І в Донецьку є нормальні люди!». Після зарахування на роботу сестрі з кожним днем давали все більше і більше годин, бо по-всякчас з'ясовувалось, що вона вміє і фізкультуру провести, і з дворічними на носочках ходити, і хіп-хоп, табір організувати. Щонайменше двічі на день доводилось їздити в різні райони міста, але так ми могли оплатити квартиру.

ПОЧАТОК ПОЧАТКУ ЩАСЛИВОГО КІНЦЯ

Згадані життєві історії – не вигадані. Та й далеко не всі. Чим більше було таких ситуацій тоді, тим більше тепер того, що згадується з несамовитим сміхом. Насиченість навантаження життєвим досвідом була настільки сильна, що, таке враження, наче всі п'ятнадцять років «до» та перший рік «після» в балансі на терезах. Дуже маленькими кроками ми просувалися вперед, другий рік був незначно, але кращим. Ці дрібні зміни додавали

оптимізму лише на грам, адже ми заспокоювали себе тим, що не стоїмо на місці, що багатьом ще гірше тощо. У глобальному мисленні «кінця краю» не було видно: ти встаєш зранку і не знаєш, навіщо, яка мотивація, яка мета, адже нічого не міняється, і кажеш собі: «Ще трошки...».

Сьогодні, коли більшість великих проблем позаду (я студентка факультету журналістики, разом із сестрою маємо понад сто прекрасних студентів хіп-хоперів усіх вікових категорій, починаючи з трьох років, розробляємо колекції одягу та плануємо відкрити бізнес-школу для підлітків), я можу сказати, що цей поворот на сто вісімдесят градусів надав мені безцінного досвіду та зробив неосяжний «поштовх» до нових звершень у моєму житті. Натомість, згадуючи море сліз, болю і переживань, я не бажала би і ворогові опинитися на моєму місці.

*Фотографії надано представниками
ГО «Європейське партнерство» (Чернівці)*

▶ ЧАСТИНА 3. МЕДІАЦІЯ

Олеся Бік (м. Львів)

ПРИНЦИПИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ
ТА ПРОГРАМИ АЛЬТЕРНАТИВИ НАСИЛЬСТВУ
У РОБОТІ З ДЕВІАНТНИМИ ПІДЛІТКАМИ

Відомо, що в людському житті найскладнішим перехідним етапом є саме підлітковий вік, коли людина відзначається підвищеною вразливістю до всього. У цьому віці відбувається формування і розвиток моральних уявлень, понять і переконань, засвоєння моральних норм, цінностей, суспільних вимог до поведінки, у т. ч. і правових норм. У віці 11-15 років закладаються самосвідомість, самооцінка, які є важливими факторами в процесі особистісного самовизначення і саморегулювання. Будь-які несприятливі соціально-економічні умови для підлітка можуть привнести негатив у його моральну позицію, в його життєві цінності.

Становлення підлітка багато в чому визначається тим, які соціальні зразки він обирає, з якими стереотипами поведінки стикається, які норми і цінності «вбирає» в себе в сім'ї, на вулиці, у школі, коледжі і т. д. Але особлива роль у правовій соціалізації належить саме сім'ї. Тому сімейні «дефекти соціалізації» найбільш небезпечні.

Стосунки «батьки – дитина» є важливим фактором формування поведінки підлітка. Кілька досліджень продемонстрували залежність між негативними взаєминами в парі «батьки – дитина» і агресивними реакціями з боку дитини. Діти (незалежно від вікової групи), в яких спостерігаються погані стосунки з одним або двома батьками, які відчувають, що їх вважають ні на що не здатними,

які не відчувають батьківської підтримки або піддаються постійним приниженням та ігноруванню, які виявляють агресію щодо інших дітей та своїх батьків, з часом можуть бути втягненими в злочинну діяльність. Іноді така дитина може здаватися надто поступливою, пасивною, невимогливою, боязкою, але епізодично все ж поводить себе дуже агресивно, надзвичайно вимогливо і по-злому.

Як уже неодноразово засвідчено науковими дослідженнями, існує безумовний зв'язок між девіантною поведінкою та низькою самоповагою. Кожна людина прагне до позитивного образу «Я», низька самооцінка – це як неприємний стан. Прийняття себе асоціюється з «визволенням» від травматичних переживань. Низька самоповага конкретно впливає на всі види девіантної поведінки і призводить до численних психічних порушень у юнаків.

Фахівці сформулювали певні гіпотези негативного сприйняття себе підлітком, за якими низька самоповага сприяє розвитку асоціальної поведінки (участь в антисоціальних групах та діях). Нерідко саме так (через додаткові способи самоствердження, яких немає ні в сім'ї, ні у школі) підлітки намагаються підняти свій соціальний статус серед ровесників.

За результатами досліджень, в абсолютній більшості т. зв. «важких» дітей і підлітків блокована

одна з фундаментальних потреб людини – потреба в пошані, схваленні і любові, або, іншими словами, – в усталеній психосоціалній ідентичності. Ця потреба входить до п'яти базових потреб, як, скажімо, фізіологія та страх. На думку американського психолога Е. Еріксона, потреба психосоціальної ідентичності, будучи соціогенною за своєю природою, закладається в людині на рівні базових потреб – самозбереження, репродукції тощо і зводиться до прийняття власного образу як складової певної соціальної групи, спільноти, тому й виконує відповідну соціальну роль. Ідентичність відсутня (не досягається) тоді, коли особистості не вдається долучитися до привабливої, референтної для неї соціальної групи, коли вона не знаходить підтримки і визнання. Ідентичність втрачається тоді, коли через різку зміну соціального оточення, власного статусу й ролі, особистість переживає певні обставини, що зачіпають її самолюбство та перешкоджають соціальному визнанню й самореалізації.

Девіантна поведінка сприяє ще більшому зниженню самоповаги, оскільки підліток мимоволі засвоює та поділяє негативне ставлення суспільства до своїх вчинків, а отже, і до себе (стигматизація). Зазвичай девіантна поведінка (за винятком, коли вона обумовлена психологічними особливостями індивіда) спочатку буває невмотивованою. Підліток, як правило, хоче відповідати вимогам суспільства, але з певних причин (конституційні фактори, соціальні умови, невміння правильно визначити свою соціальну ідентичність та ролі, нестача матеріальних ресурсів, погане оволодіння нормативними способами соціальної адаптації та подолання труднощів) не може цього зробити без допомоги батьків або мікросередовища, у якому він розвивається.

Якщо школа або сім'я блокують можливості задоволення потреб дитини в схваленні й пошані, то результат буде негативний – «виштовхування» на вулицю. Саме «вулиця» допомагає підліткові знаходити таку групу, яка задовольняє попередні невдалі спроби, навіть якщо нове товариство – звичайне кримінальне угруповання.

Зовнішня привабливість кримінальної субкультури для неповнолітніх полягає насамперед у тому, що підлітки більше не потерпають від стану відчуження, ізоляції, вони забезпечені певною психологічною підтримкою та захистом, мають можливість самоствердження та бодай локального визнання. До того ж, цих дітей приваблюють незвичайність, таємничість, конспіративність, екстремально-романтичні ситуації, цим дітям подобається те, що тут немає багатьох правових і моральних обмежень чи заборон, натомість є доступ до будь-якої інформації, насамперед, інтимно-приватної та «дорослої». Саме психологічна комфортність є причиною перебування дитини, підлітка в такій групі і причиною численних невдалих спроб батьків, школи, поліції силоміць вивести дитину з такої групи.

Про намагання підлітка ідентифікувати себе із такою групою, навіть коли він ще не перебуває в цій групі, може сигналізувати той чи інший вчинок, загалом делінквентна поведінка – ще не кримінал, але вже відкрите привертання уваги, наприклад: прогули класних занять, спілкування з антисоціальними компаніями, хуліганство, приниження менших і слабших, вимагання грошей, викрадення велосипедів, мотоциклів тощо, шахрайство, спекуляція, домашні крадіжки. Такі порушення норм поведінки нерідко ставлять у глухий кут не тільки батьків, а й досвідчених педагогів, бо ж виховних заходів уже недостатньо.

Австралійський соціолог Джон Брейтуейт у своїй книзі «Злочин, сором і реінтеграція» запропонував вирішення цієї проблеми з допомогою власної концепції реінтегруючого сорому (як реінтеграція і сором «працюють» в суспільстві). Суть цієї концепції зводиться до визнання громадою первинних потреб підлітка – поваги та ідентичності. Теорія Брейтуейта розвивалася на порівняннях суспільств із високим і низьким рівнями злочинності. Вчений стверджує, що громади, в яких сором – це сильний соціальний чинник, мають нижчі показники злочинності (наприклад – Япо-

нія і концепція характеру). Вони засуджують злочини, проте повертають порушників у суспільство після публічних вибачень, каяття і відшкодування збитків. У громадах з високим рівнем злочинності використовують таврування ганьбою (стигматизація, яка мало що дає для запобігання повторних злочинів). Як кримінолог, Джон Брейтуейт репрезентував унікальний погляд. Замість того, щоб з'ясувати, «чому люди скоюють злочини?», він запитав про те, «чому більшість людей переважно поводить себе добре і правильно?! За описаною теорією, людей зупиняють два типи динаміки. Вони й не дозволяють скоювати правопорушення: а) присоромлювання ззовні – досвід сорому або ганьби в очах когось, хто важливий в житті потенційного правопорушника; і б) внутрішній сором – за рахунок власного відчуття того, що правильно, а що ні (совість), особистий сором за вчинений злочин. Так, якщо говорити про людину-правопорушника, то щодо неї громада може викликати два різних відчуття сорому: по-перше, це сором-таврування (стигматизація), що супроводжується навішуванням ярликів, вигнанням та ізоляцією і, як наслідок, призводить до заперечення відчуття провини, прагнення захиститися, виправдатися, протестувати і, врешті-решт, приєднатися до групи таких самих ізгоїв суспільства (подальша криміналізація); по-друге, це реінтегруючий сором, що досягається засудженням вчинку, але без приниження особистої гідності людини, яка може повернути повагу до себе виправленням наслідків своїх дій і вчинків; після присоромлення робота з реінтеграції правопорушників в співтовариство може бути успішною, адже після жестів прощення стає зрозумілою, що правопорушник більше не є девіантом. Реінтегруючий сором допомагає правопорушникові розкаятися і виправитися, щоб заслужити прощення і повернути повагу оточення (реінтегруватися у співтовариство).

Процес реінтеграції може розпочатися й тоді, коли щодо окремих правопорушників присоромлення має контекст пошани і підтримки. Це дозво-

ляє запобігти неприйнятній поведінці і водночас запропонувати підтримку й турботу людині, яка помилилася. У згаданій вище книзі Дж. Брейтуейт стверджує, що відповідне використання емоції сорому здатне мотивувати бажання девіантів знову влитися в суспільство (і культуру в цілому). Науковець обґрунтовує доцільність проведення специфічного процесу, де члени громади пояснюють вплив наслідків злочину на них і на їхнє життя. У такий спосіб правопорушникові легше усвідомити те, що він – частина співтовариства, якому він і заподіяв шкоду. Таке усвідомлення здатне викликати відчуття сильного сорому. Після демонстрації каяття люди збираються разом і вітають повернення порушника до лона суспільства.

За кордоном процеси присоромлення від Дж. Брейтуейта називають «відновним правосуддям» і вже десятки років використовують для роботи з девіантними підлітками. Нині відновне правосуддя – це рух за справедливість, який доповнює офіційну форму правосуддя, залучає самі сторони і громадськість до усунення наслідків злочину, сприяючи соціальній реінтеграції правопорушника і зменшуючи кількість кримінальних та репресивних покарань. Відновне правосуддя покликане не відмінити офіційне правосуддя, а за рахунок використання певного способу вирішення кримінальних ситуацій додати йому відновний характер. Зазвичай такі програми реалізуються за рахунок партнерства громадськості і правосуддя. У рамках такого партнерства і розробляють порядок направлення випадків та визначають юридичне значення результатів, одержаних у ході залучення учасників.

Існує декілька моделей (форм) відновного правосуддя. Найпоширеніші з них:

- програми примирення потерпілих і правопорушників (відомі також під назвами «медіація» або «посередництво»), а також «примирення жертв і правопорушників», «конференції жертв і правопорушників»). Основний елемент технологій – використання посередництва (медіації). Також мають

місце організовані зустрічі потерпілого і правопорушника у справах, які надходять із слідчих та судових органів, з відділів у справах неповнолітніх. Такі зустрічі відбуваються тільки на добровільній основі й за умови, що правопорушник визнав факт здійснення ним правопорушення. Завдання медіатора – забезпечити умови для переживання реінтегруючого сорому, каяття і прощення;

- кола правосуддя – це процес залучення місцевих громад у вирішення проблеми. Громада допомагає залучити свої власні ресурси для підтримки тих учасників кримінальної ситуації, які прагнуть повернутися (реінтегруватися) в співтовариство;

- сімейні конференції. Саме в колі сім'ї відкривається реальна можливість для правопорушника полегшити заподіяне зло. Правопорушнику важко зустрітися з жертвою, але ще важче подивитися в очі своїм батькам/родичам. Як і кола правосуддя, сімейні конференції теж допомагають правопорушникові-членові сім'ї самостійно виправити наслідки своєї провини. У процесі обговорення сім'я розробляє узгоджену стратегію подальших дій, підтримує і заохочує правопорушника взяти на себе відповідальність і, за можливості, нейтралізувати зло, компенсувати завдану шкоду.

Програма роботи з девіантними підлітками, яку ми розробили і запропонували, передбачає проведення одного з названих процесів (на вибір учасників конфлікту, громади або сім'ї) із залученням спеціально підготованих та досвідчених фахівців у галузі відновного правосуддя. Однак, на нашу думку, робота з окремими випадками не вирішить самої проблеми девіації в підлітка. З цією метою ми вважаємо за доцільне як наступний крок у роботі з підлітками реалізувати програму «Альтернативи насильству».

Проект «Альтернативи насильству» передбачає проведення циклу семінарів-тренінгів, в процесі яких люди вчаться жити без насильства. Семінари сприяють розвитку всередині групи, відчуттю співробітництва, налагодженню атмосфери довіри і взаємної підтримки. Філософією проекту є

ідея «перетворюючої сили», що сприяє творчому та конструктивному підходу до вирішення конфліктів і складних ситуацій. Під час такої роботи група розвиває відчуття поваги до своїх колег та себе самих, відчуття ідентичності та приналежності до своїх громад.

Семінари з проекту «Альтернативи насильству» мають кілька рівнів. Мета базового семінару-тренінгу – розвиток навиків спілкування і розв'язання конфліктів ненасильницьким шляхом. Під час семінару учасники знайомляться з філософією і основними цінностями проекту АН, навчаються адекватно оцінювати себе та виробляють навички неупередженості до оточуючих. На семінарах наступного рівня ми зосереджуємо свою увагу на основних причинах виникнення конфлікту. Тепер учасникам доведеться самостійно вибирати тему і далі продовжувати роботу. У переліку таких тем, як правило, є «Страх», «Гнів», «Створення стереотипів», «Сила і безсилля», «Прощення», «Відчуття провини», «Спілкування» та «Самореалізація».

Тренінги за проектом «Альтернативи насильству» мають практичне спрямування. Для максимально ефективного результату необхідно взяти участь у всіх заняттях семінару впродовж шести днів. Поруч з глибинними вправами, фасилітатори проводять ігри, які сприяють налагодженню позитивної атмосфери в групі, підняттю енергії та настрою, зближують людей між собою. На семінарах проекту АН ведучі не навчають людей, не дають їм кінцевих відповідей. Ми вважаємо, що відповіді заховані глибоко там, де й питання і проблеми – всередині кожного з нас. Сама структура семінару-тренінгу сприяє виявленню в учасників їхнього особистого досвіду, допомагає розкрити в собі цей досвід, побачити і прийняти його.

Такі тренінги були особливо результативні в роботі з дітьми з проявами девіантної поведінки у віковій групі 10-15 років. Неочікувані результати ми отримали з групою дівчат-підлітків – клієнтів Одеського кризового центру за програмою «Запобігання торгівлі людьми». Вдячність і щирість

дівчат, які були щойно повернуті з сексуального рабства з-за кордону, повних зневіри і збайдужіння до навколишнього середовища на початку тренінгу, їх готовність до продовження роботи з власними емоціями і страхами вже після завершення третього дня роботи у програмі засвідчують доцільність і навіть необхідність широкого

використання програми в діяльності відділів у справах неповнолітніх та інших центрів роботи з дітьми та підлітками. Така програма у поєднанні з процесами відновного правосуддя може дати відповідь на багаторічні пошуки підходів до роботи з девіантними підлітками та реально вирішити проблему не однієї дитини.

Ніна Гайдук (м. Львів)

ПОСЕРЕДНИЦТВО У СВІТОВОМУ ДОСВІДІ

Посередництво, яке має давню історію, в наші дні переживає процес відродження. Поширеним терміном для позначення цього підходу до розв'язання конфліктів є «медіація» (англ. mediation), слово, яке походить від латинського «medi» або «medio», що означає «середина». Посередництво визначається як чітко структурований процес професійного втручання із залученням третьої, нейтральної сторони, в якому третя сторона – посередник – здійснює управління процесом розв'язання конфлікту, а його учасники ухвалюють рішення. Цей підхід ґрунтується на принципах непротистояння та добровільної згоди сперечальників взяти участь у переговорах. Він є найбільш поширеним у сучасному русі «Альтернативного розв'язання суперечки» (АРС). Популярність АРС у світовій практиці зростає на противагу законодавчим підходам, що базуються на юридичній нормі і передбачають офіційний судовий процес [5; 8].

Практика посередництва розвинулася на основі того досвіду, що існував у різних культурах і в різні часи. В одному з найдавніших записаних прикладів посередництва Мойсей зійшов на вершину гори Сінай з тим, аби сприяти примиренню між ізраїльтянами і Богом. Посередництво було головним засобом вирішення суперечок у стародавньому Китаї. Цей підхід має багату історію у японському праві і звичаях. У деяких частинах Африки збори вільних громадян чи збори сусідів з давніх часів служили неофіційним механізмом для розв'язання міжособистісних суперечок. У середні віки католицька церква стала відомим центром посередницької діяльності у Європі.

Священника місцевої парафії чи рабина часто запрошували бути посередником, особливо в сімейних суперечках, аби віднайти шляхи, що допомогли б сторонам жити разом чи реорганізувати свої відносини [5; 8].

У сучасній світовій практиці посередництво використовується вже давно, проте ширшого визнання в царинах громади, сім'ї, соціальної політики та права посередництво набуло лише у 60-х роках ХХ ст. Так, «Асоціація судів для родин і примирення», заснована у США у 1963 р. для сприяння примиренню сімей за допомогою суду, почала використовувати посередництво як альтернативу розгляду родинних справ у суді. Перші програми з посередництва в Канаді виникли також на основі судового розгляду справ. У 1974 р. у м. Кітченер (провінція Онтаріо) було розпочато програму «Примирення жертви і правопорушника» [7]. Одна з перших громадських програм з посередництва, яка тепер називається «Громадські ініціативи справедливості», була заснована в Канаді (провінція Онтаріо) у 1978 р.

К. Гарінгтон і С. Меррі визначили основні напрями становлення громадського посередництва, що були пов'язані відповідно з: а) наданням послуг у вирішенні конфліктів, б) питаннями особистісного зростання людини, а також в) соціальною трансформацією. Напряма, що стосувалася надання послуг, ґрунтувалася на поглядах, згідно з якими суди вважалися неефективними, недоступними і неприйнятними в багатьох конфліктних ситуаціях. На думку представників цього напрямку, при визначенні вироку у судових справах головна увага приділялася раціоналізації висно-

вків та їх узгодженості із законодавчими нормами. Напрямок особистісного зростання людини був пов'язаний із баченням остаточного рішення у справах конфлікту як такого, що повинно наснажувати індивідуумів до здійснення контролю над власним життям, а також формувати нові підходи до подальшого вирішення конфліктних ситуацій. Представники напряму соціальної трансформації, у свою чергу, зосереджувалися на наснаженні громади шляхом децентралізованого прийняття рішення, а також заснування місцевих контролюючих органів як альтернативи загальнодержавним контролюючим структурам. Кожен напрямок ґрунтувався на відмінних політичних інтересах, формував свої організаційні моделі і розвивався в окремих сферах діяльності. Напрямок надання послуг з питань вирішення конфліктів з часом виявився домінуючим [5, с. 92]. Уже у 1995 р. в Канаді практикували понад п'ять тисяч фахівців у сфері АРС, посередництва зокрема [8, с.18].

З початку 70-х років ХХ ст. у США відсоток справ, що розглядалися в судах, постійно зменшувався, головним чином через те, що зростає кількість випадків, урегульованих поза межами суду. Свій внесок у цей процес зробили, зокрема, 500 компаній об'єднання «Fortune», які підписали спільну формальну угоду, за умовами якої ці компанії зобов'язувалися не звертатися до суду з позовом стосовно одна одної без спроби спочатку застосувати посередництво для врегулювання суперечки. Як було заявлено, така ухвала спричинилася міркуваннями щодо підтримання спільного іміджу та з урахуванням волевиявлення споживачів [9, с. 71]. У дослідженні, проведеному на основі 1500 фірм Генеральним бюро звітності США, було з'ясовано, що 90% фірм, на яких працюють 100 і більше службовців, регулярно використовували ту чи іншу форму АРС у вирішенні спірних питань (переговори – 74,2%, посередництво – 47%, арбітраж – 9%). Дж. Брет, З. Баргнес і С. Голдберг виявили, що за підсумками розгляду 449 конфліктних випадків, серед яких суперечки

з приводу питань контракту з працівником становили 36%, отриманої травми – 2%, руйнування майна – 36%, забруднення навколишнього середовища – 1% та інші – 13%, успішне розв'язання суперечки завдяки посередництву становило 78% від загального числа випадків. Було визнано, що, у порівнянні з розглядом справ у суді, посередництво вимагало менше фінансових і часових витрат, а також сприймалося його учасниками як більш справедливе.

У кінці 80-х років ХХ ст. Агенція захисту навколишнього середовища США створила спеціалізовані структури для надання послуг посередництва. З 1999 р. число розгляду випадків за допомогою посередництва в цих структурах зросло втричі. Науковці Колорадського університету (США) провели дослідження на основі 177 випадків конфліктів, пов'язаних з навколишнім середовищем, що мали місце у період з 1970 по 1990 рр. З'ясувалося, що компанії – партнери ЕРА заощадили кошти завдяки використанню послуг посередництва в порівнянні з іншими компаніями, що зверталися в подібних конфліктних ситуаціях до суду [9, с. 14G].

За цивільним актом з питань законодавчої реформи, ухваленим у США в 1990 р., усі федеральні суди повинні намагатися використовувати АРС для зменшення витрат і щоб не затягувати розгляд справ у суді. З 1990 по 1995 роки «Акт з питань реформи адміністративного вирішення конфліктів» зобов'язав усі федеральні установи «пропонувати швидкі, оперативні та недорогі засоби розв'язання конфліктів як альтернативу розгляду справ у федеральному суді»; проводити навчання серед службовців з питань використання АРС; розробляти політику, скеровану на сприяння застосуванню альтернативного розв'язання суперечки. У даний час Департамент праці США використовує посередників для розв'язання виробничих конфліктів через Федеральну службу посередництва і примирення. На сьогоднішній день у 48 штатах США в громадських центрах з надання послуг посередництва працюють понад 20000 кваліфікованих посередників [5, с. 72].

Пошук шляхів конструктивного вирішення конфліктів – від міжособистісних до міжнародних – привів до створення у 1979 р. у Гарвардському університеті (США) «Гарвардського проекту з переговорів». Цей проект поклав початок нині все-світньо відомій «Програмі з переговорів факультету права Гарвардського університету». У 1980 р. навчальні курси у сфері АРС читали у 25 закладах освіти США. У 1990 р. такі навчальні курси викладали вже у 150 із 175 акредитованих американських вищих навчальних закладів, які готували фахівців у сфері права. Одночасно зростала кількість канадських коледжів і університетів, у яких викладали навчальні курси у сфері АРС, посередництва зокрема [8, с. 29]. На сьогодні відомо, що студенти американських і канадських університетів та коледжів оволодівають навчальними дисциплінами з ефективного розв'язання конфліктів у сферах кримінології, права, педагогіки, соціальної роботи, психології, економіки тощо. Університети Північної Америки та Європи пропонують навчальні програми із присвоєнням ступенів у сфері розв'язання конфліктів і посередництва [8, с. 18].

Сьогодні посередництво набуває визнання та поширення і в Україні. Ілюстрацією цього є створення асоціацій і груп посередництва / медіації у різних частинах країни [10]. Так, у 2003 р. у м. Львові зареєстровано міську громадську організацію «Асоціація посередників у справах родини». В українських університетах розпочато підготовку фахівців у галузях права, економіки та соціальної роботи до здійснення посередництва та інших форм АРС [10]. З 1999 р. Національний університет «Львівська політехніка» здійснює підготовку фахівців до здійснення посередництва за спеціальністю «Соціальна робота».

У зв'язку з розвитком руху АРС колишній президент Гарвардського університету проф. Д. Бок у 1983 р. передбачав, що «наступні десятиліття будуть відзначені прагненнями людей до співпраці і компромісних рішень на протигагу суперництва і

ворожому протистоянню. Якщо правники не виявляться лідерами у винайденні механізмів сприяння співробітництву, вони не зможуть перебувати в центрі найбільш творчого соціального експерименту нашого часу» [3, с. 12]. Новий сплеск зацікавлення посередництвом висунув його на передній край сучасної практики розв'язання конфліктів. Цей ненасильницький підхід до вирішення проблем все більше використовується в безлічі соціальних і правових справ [5, 8].

РОДИНА ЯК СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ ПОСЕРЕДНИЦТВА

За останні десятиліття значного розвитку набуло посередництво у справах родини. Як самостійна сфера професійної діяльності посередництво з родинних питань виникло в кінці 70-х років минулого століття у відповідь на неспроможність чинної судової системи, яка розглядає конфліктні ситуації з позиції протистояння, задовільно вирішувати питання розлучень. Посередництво при розлученні було запропоновано як модель для зменшення рівня конфліктності, покращення спілкування та сприяння співпраці між батьками, досягнення ефективніших угод з меншими фінансовими та часовими затратами, підсилення психологічного пристосування до ситуації розлучення як батьків, так і дітей. Отримано свідчення того, що рівень успішного розв'язання конфліктів, пов'язаних із забезпеченням відповідної опіки над дітьми, сягає 60 – 85%. І це не єдина перевага. Вирішення проблем здійснюється значно швидше і ціною менших фінансових витрат у порівнянні з випадками, розглянутими через суд. Рівень задоволення кожної із сторін є високим. На додаток до цього результату учасники процесу посередництва виходять з нього з почуттям володіння ситуацією і знаннями щодо розв'язання проблем. Це, у свою чергу, створює реальну можливість зменшення прояву гніву і обурення з боку сторін при виникненні

нових конфліктних ситуацій. Такі переваги посередництва зумовили подальший його розвиток у справах родини [5, с. 92].

Поступово посередництво у сфері родини почало охоплювати все ширший спектр питань. Сюди долучилися також майнові суперечки, проблеми фінансового забезпечення, укладання угод про відокремлення на протигагу розлученню, а також зміна планів стосовно здійснення батьківської опіки; вирішення спірних питань при усиновленні та захист дітей, розв'язання конфліктів між батьками і дітьми та опіка над членами родини похилого віку. До послуг посередництва почали звертатися подружні пари, які не мали наміру розлучатися, проте не могли без сторонньої допомоги вирішити свої фінансові проблеми. Зараз посередництво у справах родини використовують у всіх типах сімейних конфліктів [4; 6].

ВИКОРИСТАННЯ ПОСЕРЕДНИЦТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

В останні десятиліття сфера охорони здоров'я у США позначена численними конфліктними стосунками. Медичний персонал та адміністрація лікувальних закладів працюють під тиском вимог надання медичних послуг високої якості, маючи при цьому обмежені ресурси. Пацієнти і члени їхніх родин, навіть якщо в цілому залишаються задоволені станом вирішення спірних питань, виявляють свою реакцію на проблеми, що виникають у системі медичного обслуговування в конфліктних ситуаціях, з підвищеною емоційністю. Таким чином, найбільш прийнятним у сфері охорони здоров'я є застосування підходів АРС і, зокрема, посередництва.

Фахівці, які залучені до вирішення конфліктної ситуації між лікарем і пацієнтом як третя, нейтральна, сторона, відзначають, що незадоволені пацієнти і члени їхніх родин не шукають можливостей збагачення за рахунок лікаря чи лікарні. Найчастіше ними керує бажання почути ви-

бачення, пояснення причин невдалого лікування, а також отримати запевнення в тому, що надалі ніхто не потерпає від тих медичних помилок, які вже мали місце. Звісно ж, не можна повністю уникнути випадків прояву професійної некомпетентності, які підлягають розгляду саме у суді, проте значна кількість скарг на невідповідність наданого лікування може бути розглянута шляхом застосування саме посередництва.

Загальною тенденцією є створення відповідних спеціалізованих комісій у цій сфері. Проф. Л. Маркус, розробник моделі застосування АРС у системі охорони здоров'я, а також відповідної навчальної програми в Гарвардському університеті, вважає, що в майбутньому пацієнти змінять своє ставлення до конфлікту: «Я хочу, аби вони сприймали суперечку як нормальне явище, навчилися обговорювати спірні питання шляхом висловлення своїх різноманітних потреб. Посередництво повинно стати загальнодоступним» [5, с. 89–92].

ПОСЕРЕДНИЦТВО В МІЖНАРОДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Протиставлення війни миру є одним із вузлових питань у контексті досліджень шляхів трансформації деструктивних конфліктів у конструктивні переговори. Так, «Програма з переговорів» Гарвардського університету проголошує своєю місією «удосконалення теорії, викладання і практики переговорів та розв'язання суперечки для більш конструктивного вирішення будь-яких конфліктів, від міжособистісних до міжнародних» [11]. Один із її дев'яти проектів – «Проект глобальних переговорів» – зорієнтований на виявлення умов, необхідних для збереження миру, а також винайдення механізмів заміни війни як методу розв'язання конфліктів. У проекті зазначено, що більшість нинішніх та потенційних воєн мають чітко окреслений етнічний характер. У зв'язку з цим його представники безпосередньо залучені до участі в переговорах та навчанні

з питань вирішення конфліктів, зокрема, між ізраїльтянами та палестинцями, католиками і протестантами в Північній Ірландії, росіянами і чеченцями, турками і курдами тощо [12].

Можна навести цілу низку прикладів щодо діяльності міжнародних організацій та відомих науковців і практиків із впровадження принципів АРС, включно з посередництвом, у практику вирішення гострих проблем у т. зв. «гарячих точках» планети, запобігання новим війнам та створення національних систем посередництва цілої низки країн світу. Одним із таких науковців є д-р К. Моор, автор і співавтор публікацій, що вже увійшли до скарбниці світових надбань у галузі АРС [5]. Застосовуючи стратегії та методи посередництва як підходу АРС, цей відомий вчений-практик співпрацює з ООН, Організацією Американських Штатів (в рамках цієї організації він брав участь у встановленні національного миру та припиненні громадянської війни у Гватемалі), міністерствами права Гаїті і Шри-Ланки, урядовими організаціями на Філіппінах, Міністерством навколишнього середовища Індонезії тощо [5, с. 119].

Таким чином, можна стверджувати, що за відносно короткий час практичного застосування у світовій практиці посередництво стало сферою професійної діяльності для розгляду багатьох соціальних і правових конфліктів. Започаткований і триває процес спеціалізації в розробці теорії і практики застосування цього ненасильницького підходу до вирішення широкого спектру конфліктів – від міжособистісних до міжнародних. У багатьох університетах на факультетах права, педагогіки, соціальної роботи, економіки тощо здійснюється підготовка фахівців до практичного застосування цього підходу АРС. Професійну підготовку фахівців до здійснення посередництва розпочато і в Україні.

Так, у Національному університеті «Львівська політехніка» запроваджено навчальні курси з посередництва та вирішення конфліктів для студентів спеціальності «Соціальна робота» [1; 2].

Список використаних джерел:

1. Гайдук Н. Модель професійної освіти в галузі соціальної роботи в Національному університеті «Львівська політехніка». Реформування соціальних служб. *Зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф.* Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2003. С. 20–30.
2. Гайдук Н., Журавський А. Основи посередництва: концепції, методи та прийоми : навч. посіб. Національний університет «Львівська політехніка», 2001. 69 с.
3. Bok D. C. What are America's law schools doing wrong? A lot. *Student Lawyer*. 1983. № 46. С. 12.
4. Cummings, E. M., Davis P. Children and marital conflict. The impact of family dispute and resolution. New York : The Guilford Press, 1994. 195 с.
5. Isenhard M. W., Spangle M. Collaborative approaches to resolving conflict. London : Sage Publishers, Inc., 2000. 328 с.
6. Landau B., Bartoletti M., Mesbur R. Family mediation handbook. Toronto & Vancouver : Butterworths, 1997. 172 с.
7. Lajeunesse T., Woods A. Mediation Services. An Evaluation. Winnipeg : Manitoba Attorney General Research Planning and Evaluation, 1987. 92 с.
8. Picard C. A. Mediating interpersonal and small group conflict. Ottawa : The Golden Dog Press, 1998. 132 с.
9. Singer L. Setting disputes. Conflict resolution in business, families, and the legal system. Boulder, CO : Westview, 1994. 219 с.
10. Медиация в Украине. URL : http://www.mediation.org.ua/index_r.htm.
11. About the Program on Negotiation. *Исследования*. URL : <http://www.pon.harvard.edu/about/main/index.php3>.
12. Global Negotiation Project. *Исследования*. URL : <http://www.pon.harvard.edu/research/projects/ppw.php3>.

Ніна Гайдук, Олеся Бік (м. Львів)

НАВЧАННЯ ПОСЕРЕДНИКІВ У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У процесі розвитку демократії і становлення громадянського суспільства в Україні, яка на даному етапі долає численні соціально-економічні проблеми, виникає потреба у впровадженні нових підходів, які дозволили б розв'язувати конфлікти в різних сферах суспільного життя з позиції відмови від протистояння. Одним із таких підходів, що вже здобув широке міжнародне визнання та практичне застосування, є посередництво. Сприйняття посередництва як нової сфери професійної діяльності піднімає ряд питань, зокрема щодо його особливостей, а також професійної підготовки фахівців для реалізації цього нетрадиційного підходу в подоланні конфліктних ситуацій. Розгляд посередництва, хоч і представлений великою кількістю публікацій, переважна частина яких є іншомовними, в українському суспільстві все ще не забезпечує достатнього рівня поінформованості. Водночас уже є перші приклади започаткування процесу впровадження нових навчальних програм у вищих навчальних закладах освіти України для підготовки посередників з числа майбутніх соціальних працівників, економістів, правників, а також представників інших професій [2, 4,]. Тому виникає потреба пошуку ефективних шляхів професійної підготовки фахівців у новій для нашої країни сфері професійної діяльності.

Підготовка посередників у міжнародній практиці розвивається в напрямі професіоналізації й відображає широкий спектр підходів до посередництва як до зрілої професії, а також різноманітних форм навчання – від інтенсивних курсів, спрямованих на вироблення вмінь, до програм на

здобуття ступеня доктора наук. Студенти коледжів та університетів навчаються ефективно керувати розв'язанням конфліктів у бізнесі, адміністративній діяльності, кримінології, праві, освіті, психології тощо.

Посередництво робить свої перші кроки і в Україні, в галузі професійної освіти зокрема. На сьогоднішній день існує більше десяти вищих закладів освіти, які готують фахівців для сфери «соціальна робота». Серед них такі відомі, як Національний університет «Києво-Могилянська академія», Ужгородський національний університет, Національний університет «Київський політехнічний інститут» та інші. Проте зазначимо, що конкретні кроки в напрямі підготовки соціальних працівників до здійснення посередництва робить Національний університет «Львівська політехніка». Моделлю професійної освіти у сфері соціальної роботи, створеною і впровадженою у «Львівській політехніці» у співпраці з факультетом соціальної роботи Манітобського університету (м. Вінніпег, Канада) в рамках виконання міжнародного канадсько-українського проекту «Реформування соціальних служб» (1999 – 2003 рр.), передбачено, зокрема, викладання навчальних курсів з посередництва та вирішення конфліктів для студентів бакалаврату (курс «Посередництво і вирішення конфліктів») і магістратури (курс «Управлінські аспекти посередництва при розв'язанні конфліктів»). Метою цих дисциплін є підготовка соціальних працівників до здійснення посередництва. Одночасно кафедра соціології та соціальної роботи, яка готує соціальних працівників, проводить практичні се-

мінари – тренінги з посередництва та вирішення конфліктів для представників сфери соціальних послуг [3]. У 2003 році у м. Львові зареєстровано громадську організацію «Асоціація посередників», яка спрямовує свої зусилля на підвищення рівня поінформованості в українському суспільстві стосовно посередництва, а також сприяє впровадженню відповідних соціальних послуг, зокрема в роботі з родинами. Також існують інші приклади асоціацій, груп посередництва/медіації та навчальних програм, за якими до здійснення АРС готують фахівців у сферах права й економіки тощо [4]. У тому, що в Україні розпочата і здійснюється підготовка фахівців різних професій у здійсненні посередництва, головним чином, соціальних працівників і юристів, можна побачити відображення певних тенденцій. Вони сформувалися у світовій практиці за умов, коли послуги посередництва переважно надають правники (доволі часто прихильники директивного підходу до цього альтернативного способу розв'язання суперечки) і соціальні працівники (які акцентують його трансформаційну модель), що, у свою чергу, відображає специфіку цих професій.

На практиці, залежно від обставин, ефективно застосування посередництва у тій чи іншій ситуації може визначатися наявністю спеціалізованих знань посередника. Наприклад, у конкретній ситуації розлучення посередник повинен бути обізнаним із законодавством про шлюб, володіти специфікою врегулювання фінансових та майнових питань, а також знати особливості розвитку дитини, динаміку сім'ї, реакцію дітей та дорослих на розрив родинних стосунків. Спеціальні знання можуть бути потрібні і в контексті вирішення виробничих конфліктів, бізнесових суперечок тощо. Словом, такі знання дозволяють посередникові ефективно відповідати на питання і виклики, характерні в конкретній ситуації, і не залишати без відповіді жодну важливу справу.

Певні навички і знаряддя для того, щоб стати посередниками, мають соціальні працівники, адже вони завжди виконували подібну роль. Соціальна робота – це праця з «системою клієнта», незалежно від того, чи цим клієнтом є окрема особа, сім'я, група, громада чи суспільство. Соціальна робота – це й роль партнера у стосунках, в яких найважливішим завданням є забезпечення основних потреб «системи клієнта», його основного права – права на самовизначення. Дотримання певної системи цінностей орієнтує соціальних працівників ставати активістами, допомагає впроваджувати ті зміни в соціальних службах, що ефективніше б реагували на потреби вразливих груп суспільства [4, с. 9].

Навчальна програма з соціальної роботи в Національному університеті «Львівська політехніка» розроблена для підготовки генералістичних фахівців-практиків, які б уміли на практиці застосовувати еkleктичні знання, професійні цінності та широкий спектр умінь та навичок з метою здійснення впливу в мікро-, мезо– та макросистемах заради змін у контексті чотирьох основних процесів: (1) прийняття широкого діапазону професіональних ролей, (2) використання критичного мислення, (3) дотримання процесу запланованих змін, (4) наголосу на наснаженні клієнта [3, с. 21].

Поєднання теорії і практики – основна характеристика цієї програми, що знаходить відображення в назвах і змісті курсів, включених до навчального плану. Студентів спеціальності «Соціальна робота» навчають працювати спільно з клієнтом у партнерських стосунках, що, у свою чергу, відповідає потребі реагувати на проблеми соціального функціонування [3, с. 22], тобто допомагати людям у вирішенні як їхніх особистих, так і громадських проблем.

Процес формування програми професійної освіти в галузі соціальної роботи супроводжувався нововведеннями і певними труднощами. Одним із них стало впровадження навчальних курсів («Посередництво і вирішення конфліктів» і «Аль-

тернативне розв'язання спорів»), яких немає ані в навчальній програмі Манітобського університету, ані в інших вищих навчальних закладах України.

Згідно з принципами соціальної роботи та нормами викладання, цей курс ґрунтується на інтерактивному підході, тобто студент – активний учасник навчального процесу. Навчальний матеріал викладається у формі нетривалих лекцій із застосуванням унаочнення та роздаткових матеріалів. Очікується, що студенти регулярно опрацюватимуть рекомендовану літературу. Інтеграція навчального матеріалу і розвиток незалежного критичного мислення підкріплюються в процесі аудиторних дискусій, роботи груп в аудиторії і поза її межами, а також під час виконання індивідуальних та групових завдань.

Робота в аудиторії – це поєднання теорії і практики. Презентація лекційного матеріалу, практичні вправи та обговорення у групі – усе це має місце під час одного аудиторного заняття, де застосовуємо інтерактивні, «спрямовані на студента», методи викладання. Значну увагу приділяємо і роботі в малих групах, оскільки значний обсяг виконуємо саме на основі групової діяльності. Відвідування занять та участь у виконанні практичних вправ – це дуже важлива складова, від якої залежить успіх, загальний результат. Натомість тим студентам, які пропускають заняття, надолужити програне у вивченні навчального матеріалу буде нелегко.

Курс підготовки посередників умовно поділяється на три великі взаємопов'язані блоки:

- природа конфлікту та підходи до його вирішення,
- модель посередництва,
- застосування посередництва.

Теорія конфлікту – це теоретична база для ролі посередника. Теорія систем – це теоретична база практики соціальної роботи. Стимулювання взаємодії між системами, наприклад, між індивідами і групами, організаціями і громадами не обов'язково дає взаємоприйнятний результат. Натомість може мати місце подальший тиск з боку

сильнішої системи на слабшу. Визнання наявності конфлікту між системами пропонує контекст для ролі посередника.

Єдиного визначення конфлікту не існує. Водночас чимало авторів доходять висновку, що конфлікт – це природна і невід'ємна частина життя. Оскільки наш світ стає надзвичайно взаємозалежним, дедалі більше людей наштовхуються один на одного у міжнародному середовищі. Сам по собі конфлікт не є ані поганим, ані добрим. Це неминучий наслідок зміни, особливо в ситуації невпевненості. Взагалі суперечку можна було б розглядати не як проблему, а як можливість для морального зростання і перетворення. Конфлікт може бути конструктивним, якщо його розв'язанням керувати добре, і деструктивним, якщо ним управляти погано [5, 8].

Отже, для застосування практики вирішення конфлікту студенти повинні володіти знаннями про природу та динаміку конфлікту, загальні принципи теорії вирішення конфліктів, природу гніву та його роль у конфлікті, природу кривди в міжособистісних стосунках, перелік та розуміння різноманітних підходів до вирішення конфліктів, елементи культури в конфлікті та вирішенні конфліктів, особисті підходи до конфліктних ситуацій та їх вплив на вирішення конфлікту.

Нині прийнято вважати, що конфлікт – двосторонній. Однак жодна суперечка не відбувається у вакуумі. Третім учасником є оточуюча громада, яка може бути стримуючим фактором у конфлікті, що поширюється. При відсутності такого стримуючого фактора серйозний конфлікт між двома учасниками легко переростає у руйнівну боротьбу. Проте всередині цього стримуючого фактора конфлікт може поступово перейти від конфронтації до співробітництва. Таким чином, третя сторона править за своєю імунною системою, що запобігає розповсюдженню вірусу насильства. Третя складова – це люди, які використовують силу рівних собі для підтримки діалогу і відмови від насильства, щоб отримати певний результат – «потрійну перемогу». Ми

переходимо від пасивності до активного втручання оточуючої громади. Третій учасник – це ми. Скривдені діти і побиті дружини – це вже не «сімейна проблема». Групи підтримки, консультування подружніх пар і посередництво у сімейних справах дедалі частіше стають нормальним явищем у сучасному суспільстві [8].

Другий великий блок нашої навчальної програми викладено в посібнику «Модель процесу посередництва: концепції, методи та прийоми» (укладачі Андрій Журавський, магістр гуманітарних наук, магістр соціальної роботи, фахівець з посередництва, викладач коледжу Вінніпезького університету (Канада) Менно Сімонз та Ніна Гайдук, філолог-германіст, магістр соціальної роботи, завідувачка секції соціальної роботи кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка» (Україна)). Цей посібник надруковано в межах виконання канадсько-українського проекту «Реформування соціальних служб» (1999 – 2003 рр.) для потреб програми професійної освіти в галузі соціальної роботи, створеної в Національному університеті «Львівська політехніка». Вперше це видання було апробовано під час викладання курсу «Посередництво та вирішення конфліктів» як частини навчальної програми бакалаврату з підготовки соціальних працівників. Посібник призначений як для викладачів, які читають навчальні курси з посередництва, так і студентів – під час підготовки до практичних занять. У цьому блоці подано не лише загальні принципи та елементи посередництва, а й особливості стратегічного управління процесом посередництва та вміння, необхідні для посередника. Стадії моделі процесу посередництва представлено з ілюстрацією на прикладі сценарію розгляду справи [9].

Під час еволюції практики посередництва сформувалася низка моделей процесу посередництва. Основна відмінність між ними полягає в тому, що дещо змінився спосіб, який викладачі / практикуючі фахівці обирають для розташування матеріа-

лу, що репрезентує різні стадії моделі процесу посередництва. Проте з погляду наявності основних компонентів ці моделі достатньо подібні. Модель процесу посередництва, представлена в нашій програмі, є продуктом певного досвіду навчальної діяльності у сфері розв'язання конфліктів та досвіду, набутого під час надання послуг з посередництва. На нашу думку, ця модель – універсальна, адже ґрунтується на погляді, за яким посередництво як засіб розв'язання конфліктів придатне для широкого застосування у різноманітних ситуаціях включно з міжособовими, сімейними, освітніми справами та такими, що пов'язані з місцем праці, проживання, бізнесом, а також національними та міжнародними відносинами. Залежно від вимог контексту, в якому здійснюється посередництво, а також від умінь та досвіду посередника, специфіка цієї моделі може бути дещо змінена.

Загалом посередництво можна окреслити як процес вирішення проблем, що ґрунтується на використанні структури, процесу та принципів ефективного спілкування. Попри те, що цей підхід зовні видається простим, його успішне застосування на практиці вимагає відповідного рівня професійних умінь та майстерності. Як і будь-яке втручання у справи людини, посередництво може виявитися невдалим і, ймовірно, навіть завдати шкоди, якщо особа, яка бере на себе обов'язок керувати процесом конструктивного вирішення конфлікту, не є відповідно підготовленою до цього або вправною. Як і в інших сферах роботи з людьми, посередництво вимагає певного рівня самоусвідомлення ролі посередника. Як мінімум, посередники повинні визнавати межі своєї бази знань та вмінь, необхідних для посередництва... Основний принцип посередництва зводиться до того, що його учасникам не повинно бути завдано шкоди. Добре виконаний процес посередництва є не лише винятково ефективним засобом для розв'язання конфліктних ситуацій та суперечок, а й може бути терапевтичним та «трансформативним» («перетворюючим») процесом [9, с. 11].

Роль соціального працівника як посередника – це не звичайна функція об'єктивного, незацікавленого, безстороннього третього учасника, який здійснює професійне втручання; вона призначена допомогти «зібрати» проблеми для обговорення за столом переговорів і сприяти ефективному спілкуванню, що веде до рішення в рамках ціннісної шкали професії «соціальна робота». Мета і місце посередництва у вирішенні проблеми є невід'ємними чинниками у визначенні практики соціальної роботи [1, 3]. Необхідною стратегією соціальної роботи є допомога клієнтові набутти сили і снаги для ведення переговорів з метою вирішення проблеми. Роль соціального працівника повинна виходити за межі розв'язання лише існуючих конфліктів та охоплювати управління соціальною роботою і попередження майбутніх суперечок. Натомість посередництву необхідно взяти на себе дуже важливу роль у виконанні завдань соціальної роботи в суспільстві [7].

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні і за рубежом : зб. наук. праць. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2003.
2. Гайдук Н., Журавський А. Основи посередництва: концепції, методи та прийоми : навч. посіб. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2001.
3. Реформування соціальних служб : зб. наук. праць. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2003.
4. Черепухин А. В. Система альтернативного разрешення конфликтов : учеб.-метод. пос. для ВУЗ. Харьков : Торнадо, 2001.
5. Isenhard M. W., Spangle M. Collaborative approaches to resolving conflict. London : Sage Publishers, Inc., 2000.
6. Kolb, D. M. The mediators. Cambridge : The MIT Press, 1983.
7. Picard C. A. Mediating interpersonal and small group conflict. Ottawa : The Golden Dog Press, 1998.
8. URL : http://www.mediation.org.ua/index_r.htm.
9. Модель процесу посередництва: концепції, методи та прийоми : посіб. / за ред. А. Журавського, Н. Гайдук. Вінніпег; Львів : Малті-М, 2004. 151 с.

Вікторія Хавелко (м. Львів)

ГРОМАДСЬКА ТЕРПИМІСТЬ ТА ТОЛЕРАНТНІСТЬ: роль державних і недержавних організацій

1. ПОНЯТТЯ «ТОЛЕРАНТНОСТІ», ЙОГО РОЛЬ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Толерантність як складова соціальної взаємодії відображає якісний стан умов життєдіяльності суспільства. У політиці – це один із найбільш неоднозначних термінів, що характеризує рівень терпимості до думки та позиції іншої сторони. За Оксфордським політичним словником – це «готовність не втручатися в погляди, настрої та дії, незважаючи на брак симпатії до них або неприязнь до них» [1, с. 290]. На позитивний розвиток толерантності впливають соціокультурні, етнополітичні, світоглядні, економічні, правові, державно-владні інститути тощо.

«Зіткнення соціальної ентропії та соціально активної конструктивної дії може розглядатись як серцевина життєдіяльності суспільства, як центр його боротьби за власне існування» [2, с. 48]. Яскравим підтвердженням цієї тези є постійна боротьба поколінь на політичній арені. Старше досвідчене покоління – представник застійної політики – не є рушійною силою створення та впровадження нових позитивних реформ, на відміну від молодого, попри те, перші не бажають поступатися місцем, адже це призведе до втрати влади. Це і породжує конфлікти та безглузді політичні протистояння.

За своїм призначенням толерантність як така створена для того, аби уникнути або мінімізувати негативні наслідки соціальних конфліктів та спрямувати їх вирішення у конструктивному напрямку

на основі створеного середовища довіри та солідарності між різними політичними, релігійними, соціокультурними та іншими групами.

Передумови виникнення толерантності було сформовано в Європі: соціальний устрій, демократичні шляхи обрання влади, виникнення екзистенціальних поглядів на поняття права, формування гуманістичних цінностей (особливо помітним є в добу Відродження), свобода особистості, виникнення різниці між приватною та суспільною діяльністю, поділ влади та її повноважень у період Просвітництва, реформа громадянського суспільства та свобода саморозвитку особистості, перші права та свободи людини, поетапний перехід до лібералізму.

Однією із найвагоміших характеристик толерантності є те, наскільки громада задоволена політикою, що впроваджується в країні, та її відображенням на рівні та якості життя суспільства. У 2013 р., на думку абсолютної більшості українських громадян (71%), ситуація в країні загалом змінилася на гірше. Найбільше це стосувалося цін та тарифів (75%), стабільності (72%), ставлення громадян до влади (69%), економічного становища України (66,5%), впевненості громадян у завтрашньому дні (66%), ставленні влади до громадян (61%), у міжнародному іміджі України (53%), дотриманні прав і свобод (52%) тощо [3, с. 225].

Проаналізувавши дані цього дослідження, можна зробити висновок, що задоволеність громадян діяльністю чинної влади є мінімальною. Відповідно, нескладно передбачити виникнення гострих конфліктів та сутичок між сторонами влада-громада.

Питання толерантності охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства: особистісну, соціальну, релігійну, політичну тощо. Поняття «толерантність» є абсолютною протилежністю до таких понять як ворожість, гноблення, насильство, ненависть та ін. Таким чином, ця проблема є однією із головних у практичній соціальній роботі, оскільки поширюється всіма рівнями практики (мікро-, мезо-, макро-) та потребує для вирішення чи мінімізації негативних наслідків втручання третьої сторони, яка має відповідний досвід та необхідні навички. Такими фахівцями є соціальні працівники.

Типологія толерантності за сферами буття має такий вигляд: гендерна; вікова; расова; релігійна; географічна; міжкласова; фізіологічна; політична; сексуально орієнтована.

2. ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ГРОМАДСЬКОЇ ТЕРПИМОСТІ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ

У Законі України «Про правила етичної поведінки» [4] читаємо таке: особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, повинні виконувати свої службові обов'язки, повинні виконувати свої службові обов'язки уповноваження політично неупереджено; толерантно і з повагою ставитися до політичних поглядів, ідеологічних та релігійних переконань інших осіб; незважаючи на особисті інтереси, вживати вичерпних заходів щодо недопущення конфлікту інтересів. Закон твердить про те, що кожна особа, незважаючи на її особисті переконання, має право звернутись із будь-яким питанням до державних службовців і представників органів місцевого самоврядування та отримати відповідні послуги неупереджено. При цьому державні службовці повинні шанобливо прийняти та сприяти правомірному вирішенню тих чи інших питань.

Соціальна політика в Україні щодо питань громадської терпимості та толерантності має кілька напрямків впровадження та реалізації відповід-

них програм. Серед таких: сфера державного управління; культура та освіта; співпраця з міжнародними та вітчизняними громадськими організаціями; інформаційна сфера.

Зарубіжний досвід та приклад інших країн набувають особливого значення завдяки розвитку міжнародних відносин та співпраці з різноманітними громадськими організаціями. Таким чином, формується платформа для розвитку вітчизняного законодавства, яке б відповідало нормам міжнародного права, та подолання соціальних конфліктів. Прикладами позитивного досвіду для України є: Європейський Союз, ОБСЄ, ООН.

Вплив засобів масової інформації відіграє важливу роль в інформаційній сфері та впливає на колективну свідомість, надає можливість розвитку в суспільстві цінностей, спрямованих на об'єднання, побудованих на принципах громадянського суспільства та прав людини. Одним із найвпливовіших засобів поширення та сприйняття інформації про ідеї громадянської терпимості та толерантності є соціальна реклама. Державні інституції телерадіопростору створюють сприятливі умови для її поширення в ефірах, а також відповідно реагують на маніпулятивні приводи розв'язання соціальних конфліктів.

Сьогодні соціальна політика України сприяє підвищенню рівня толерантності та опирається при цьому на широку політико-правову основу. Зниження рівня толерантності може негативно вплинути на імідж України як проєвропейської країни, в якій панує демократія та громадянське суспільство, а також може загрожувати національній єдності та незалежності.

Вагомим фактором, який посприяв створенню в Україні громадських рад при органах виконавчої влади, є обраний курс на євроінтеграцію та створення інфраструктури демократичних інституцій. Громадські ради виступають посередниками між владою та громадою, мають можливість повідомляти владу про нагальні питання, що потребують вирішення в тій чи іншій громаді.

За даними моніторингу Українського незалежного центру політичних досліджень, на початок 2012 р. при органах влади в Україні сформовано близько 580 громадських рад із 605 необхідних, тобто 96%. Загалом членами громадських рад є майже 9 тисяч громадських активістів [5, с. 7].

Зарубіжний досвід свідчить про те, що діяльність громадських рад є більш ефективною, аніж тимчасові комісії контролю з боку громади чи її разове залучення для прийняття конкретних рішень.

Підвищити рівень толерантності та громадської терпимості серед суспільства неможливо без реалізації соціальних програм та впровадження відповідних методик серед вікових груп суспільства, починаючи з дитячого та закінчуючи пенсійним віком. Лише при комплексному втручанні у вирішення проблеми можна досягнути позитивного результату.

В основі зарубіжних практик розвитку толерантності – ідея всебічного розвитку особистості в процесі соціалізації, яка повинна сприяти кращому взаєморозумінню та співпраці, а також запобігти виникненню упередженого ставлення до представників інших культур, релігій, національностей і т. д.

США, Канада та Австралія стали піонерами перегляду ідей і практики освіти в багатоетнічному і багатокультурному середовищі в дусі мультикультурності. Ці країни прийняли ідею педагогічної мультикультурності як політичну відповідь на мультикультурність суспільства. Мультикультурна модель відкидає уніфікацію культур за допомогою освіти. У сучасних політичних підходах згаданих країн можемо спостерігати помітні зрушення стосовно розширення первинних завдань підтримки культурних груп до вирішення проблем рівності соціальних можливостей їх представників [6, с. 156].

На окрему увагу заслуговує досвід виховання молоді української діаспори в Канаді, який має свою специфіку. Головною метою національного виховання канадських українців є досягнення

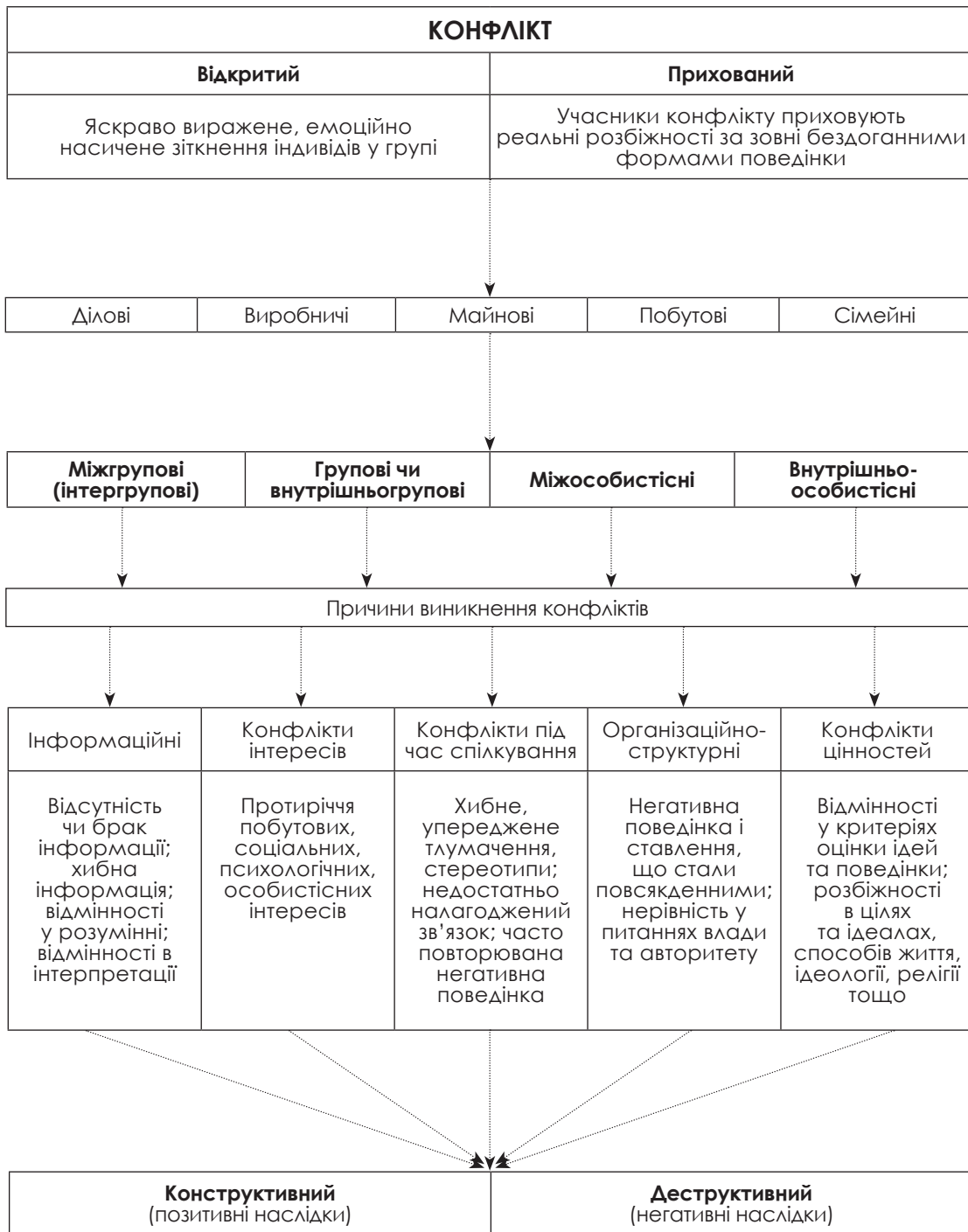
виховного ідеалу, орієнтованого на формування особистості з громадянськими цінностями, високою духовною культурою, національною самосвідомістю. Невичерпним джерелом духовної сили для них є церква. Саме вона відіграє значну роль у збереженні форм і методів національного виховання українських дітей і молоді діаспори патріотами рідного народу. Виховні методи українських церков забезпечують формування в молодих канадців українського походження високої тактовності, толерантності й поважного ставлення до представників різних релігійних конфесій і церковних громад [6, с. 159].

Вміння толерантної співпраці та взаємодії з іншими можна охарактеризувати як спрямоване на побудову відповідної компетентності в спілкуванні. Це вміння сприймати себе та особистість іншої людини з усіма сильними та слабкими сторонами, це емоційна стабільність та орієнтація на співпрацю. Таким чином, можна сказати про те, що для розвитку толерантності повинні бути залучені різні інституції соціалізації особистості: освіта, культура, психокорекція, медіація, політика, педагогіка тощо.

3. МЕДІАЦІЯ ЯК МЕТОД МИРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ

За природою конфлікт – явище соціальне. Суспільство не може існувати та розвиватися без конфліктів. Взаємодія особистостей, сутність людського суспільства завжди передбачають виникнення конфлікту як вияву суперечностей, розбіжностей між соціальними групами, класами, ролями, державами тощо. Конфлікт – це виражена боротьба між принаймні двома взаємозалежними сторонами, які вбачають несумісні цілі, недостатні ресурси, і втручання з боку інших при досягненні своїх цілей [7, с. 9].

Медіація/посередництво – це підхід до розв'язання конфлікту, в якому нейтральна третя сторона (посередник) забезпечує здійснення струк-

турованого процесу, аби допомогти конфліктуючим сторонам (учасникам у посередництві) прийти до взаємоприйняттого рішення їхніх спірних питань. Учасники є відповідальними за визначення своїх проблем і потреб, які належить розглянути у цьому процесі. Посередник сприяє розв'язанню суперечки за допомогою створення безпечного середовища, заохоченню до конструктивного спілкування, з'ясуванню спірних питань і потреб та підбору шляхів до їх вирішення. При цьому учасники є повною мірою відповідальними за результати процесу посередництва, а у випадку досягнення угоди – за визначені нею положення [8, с. 14].

Світова спільнота нагромадила значний теоретичний і практичний досвід у сфері застосування АРС. Проте на шляху формування посередництва як нової сфери професійної діяльності в Україні виникає потреба інтерпретації цього неюридичного підходу до розв'язання конфліктів у вітчизняній літературі та визначенні властивостей посередництва, що зумовлюють необхідність підготовки фахівців для його здійснення.

Посередництво є еkleктичною та інтердисциплінарною сферою науково-практичної діяльності. Його застосовують для розв'язання проблем у бізнесових структурах, навчальних закладах, різноманітних організаціях, для вирішення конфліктних ситуацій у сусідській громаді та сім'ях. Однак посередництво – не панацея. Цей підхід не можна використовувати на заміну психотерапії чи дорадництва або як примусовий засіб розв'язання проблем.

Шляхом організації процесу, в якому окремі особи і групи можуть реагувати на конфлікт позитивно і цілеспрямовано, посередництво надає його учасникам шанс для особистого зростання та благодійної зміни. Позитивна реакція на конфлікт допомагає здійснити трансформацію розгубленої особи, яка обороняється, у впевнену в собі, відповідальну і водночас турботливу людину. Вимір наснаження, притаманний цьому процесу, сприяє формуванню самоповаги, самовпевненості та самодостатності його учасників. Конфіден-

ційний, незасудливий характер посередництва надає сперечальникам можливість, з одного боку, подати себе найкраще, з іншого – виявити турботу про протилежну сторону та визнати її. Досягнення такого результату щодо окремої особи є також реальним внеском у трансформацію самого суспільства [7, с. 86].

4. ДЕРЖАВНІ ТА НЕДЕРЖАВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ПОСЕРЕДНИКИ У СПОРАХ МІЖ ВЛАДОЮ ТА ГРОМАДОЮ

З давніх-давен для вирішення тих чи інших суспільних питань або проблем люди згуртовувалися в групи та об'єднували свої зусилля для швидшого та якіснішого результату. Проте, попри спільну мету, у групах часто виникали конфлікти, причиною яких могло стати різне бачення шляхів вирішення того чи іншого питання. Відповідно, суспільно-політичне життя завжди було наповненим спорами та непорозуміннями як між внутрішніми представниками групи, так і між різними групами.

Створення та розвиток громадських організацій в Україні набуває популярності та впливовості. На всіх рівнях тепер існують громадські формування, що є представницькими органами інтересів їх членів. Чинні громадські організації стають дорадчими органами при адміністраціях та місцевих радах, а також озвучують думку громади. Таким чином, Україна впевнено крокує до розбудови громадянського суспільства та демократії.

Проте звичними є конфлікти між представниками влади та громади. З різних причин сутички можуть переходити від усного характеру до силових протистоянь. Від невміння мирно розв'язати спори та небажання чути одне одного, наслідки можуть ставати фатальними.

Події останніх років сколихнули громадськість в Україні та підвищили рівень її дієвості в суспільно-політичному житті. Проте рівень довіри до влади значно знизився, тепер представника влади

сприймають як ворога чи злочинця. Тож можемо стверджувати, що рівень громадської терпимості та толерантності є вкрай незадовільним для повноцінного демократичного функціонування суспільства.

Поширена проблема серед українського соціуму – це відсутність інформації, прозорості та відкритості влади, а також низький рівень поінформованості населення про можливості реалізації їх прав. Влада наче відірвана від суспільства та існує в певному вакуумі, доступ до котрого має лише визначене коло осіб. Відповідно, те, що влада мало співпрацює із суспільством, призводить до ухвалення помилкових рішень та створює нові перешкоди для ефективної реалізації державної політики.

Будь-яка співпраця може бути успішною лише за умови порозуміння сторін. Але проведені дослідження свідчать, що більшість чиновників вважає громадськість пасивною, а комунікації з нею – лише як додаткове та нікому не потрібне навантаження, приділяючи їй час за залишковим принципом [9, с. 4].

Представники ж громадського сектору оцінюють владу як закриту, непрофесійну, непрозору, корумповану. Вони очікують від комунікацій з нею негайної публічної реакції, покарання винних, постійного доступу до керівників, які приймають рішення [9, с. 5].

Відповідно, для ефективності впровадження державної політики вкрай важливим є діалог між представниками влади та громади. Ефективним джерелом забезпечення цього є новостворені громадські ради (ГР), які стають консультативно-дорадчими органами.

До основних причин труднощів діалогу між владою та громадою можна віднести: відсутність бажання представників влади співпрацювати та вести діалог; непрофесійність значної частини громадських активістів; постсоціалістичний досвід управління.

На сучасному етапі розвитку ефективність діяльності громадських рад залежить не тільки від їх досвіду та навичок, а й від того, чи сприятимуть їхній роботі конкретні представники влади, при яких ця рада існуватиме. Розвиток громадських рад в Україні дозволить зміцнити їхні позиції та стати посередниками між всіма гілками влади та громадою, що дозволить повноцінно існувати громадянському суспільству.

Список використаних джерел:

1. Короткий оксфордський політичний словник / за ред. Макліна І., Макмілана А. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. С. 692.
2. Алтухов В. Філософія багатомірності світу. *Общественные науки и современность*. 1992. № 1. С. 48–49.
3. Закон України «Про правила етичної поведінки» (станом на 26.04.12). *Верховна Рада України*. Київ : Парлам. вид-во, 2012.
4. Громадські ради: створення та організація роботи : довід.-метод. посіб. для членів громадських рад / за заг. ред. А. С. Крупника. Одеса, 2012. С. 4–8.
5. Ляпунова В. А. Закордонний досвід впровадження технологій формування толерантності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. № 45(98). С. 155–162.
6. Альтернативні підходи до розв'язання конфліктів: теорія і практика застосування / уклад.: Н. Гайдук, І. Сенюта, О. Бік, Х. Терешко. Львів : ПАІС, 2007. С. 9–11.
7. Модель процесу посередництва: концепції, методи та прийоми : посіб. / за ред. А. Журавського, Н. Гайдук. Вінніпег; Львів : Малті-М, 2004. С. 14–15.
8. Громадські ради: створення та організація роботи : довід.-метод. посіб. для членів громадських рад / за заг. ред. А. С. Крупника. Одеса, 2012. С. 4–8.
9. Королевська А. В. Політична толерантність в Україні у відносинах системи «суспільство-влада». *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2014. Вип. 8. С. 224–227.

Олександра Воловик (м. Львів)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД МЕДІАЦІЇ: МІЖ ЖЕРТВОЮ ТА ПРАВОПОРУШНИКОМ

Поняття медіації з'явилося ще у стародавні часи на заміну насильницької форми вирішення конфліктів. Медіація «жертва-правопорушник» існувала ще в племінних або сільських суспільствах для розв'язання конфліктів, відшкодування збитків та відновлення соціального спокою. Тоді медіатором могла бути будь-яка особа, яка була випадково присутня і не пов'язана зі сторонами конфлікту. У сучасних умовах посередник може працювати лише за згодою обох сторін і не може нав'язувати рішення жодній із них. Послідовні та фахові пропозиції допомагають посередникові активно й відкрито розв'язувати конфлікт в інтересах обох сторін.

Медіацію можемо розглядати як додатковий та ефективний механізм захисту прав людини. Посередництво може забезпечити швидке вирішення спорів за короткий термін та за складеною угодою, розробленою відповідно до потреб сторін. Крім того, є висока ймовірність того, що домовленостей, досягнутих у процесі посередництва, будуть добровільно дотримуватися, а сторони продовжуватимуть підтримувати дружні та тривалі партнерські відносини. Такі переваги практики роблять її ефективною в ситуаціях міжнародного характеру між суб'єктами господарювання.

Вперше медіацію почали застосовувати у США. Згодом – як вид позасудової практики Австралії, Китаю, Бельгії, Великобританії, Австрії, Франції та інших держав ЄС. У західних демократичних країнах практика посередництва стрімко урізноманітнілась зростанням участі громадян у здійсненні правосуддя. Насправді, відновне правосуддя включає різні стратегії, за допомогою

яких потерпілий та правопорушник активно беруть участь у вирішенні конфлікту за допомогою чесної та неупередженої третьої сторони. Метою цих стратегій є відновлення мирних та збалансованих соціальних зв'язків. Майже скрізь у Європі медіацію жертви-правопорушника розглядають як найкращу практику вирішення конфлікту. У більшості країн, де застосовують посередництво, воно було запроваджене за відсутності спеціальних законів та пілотних проектів. Лише після багатьох років практики впроваджували нові акти чи вносили зміни до закону.

У більшості європейських країн сучасна медіація є методом, який посадові особи використовують для примирення сторін і добровільного відшкодування заподіяної злочином шкоди. Укладення посередницької угоди є юридично значущою обставиною для прийняття в рамках офіційної процедури остаточного рішення з кримінально-правового спору. У цьому сенсі медіація виступає як факультативна частина офіційної процедури або доповнення до кримінального процесу. На відміну від кримінального процесуального законодавства України, посередником (медіатором) в іноземному кримінальному процесі можуть бути поліцейський, прокурор або суддя.

Посередництво, проведене за межами судової зали, дає можливість говорити про проблеми та конфлікти в нейтральній чи навіть дружній атмосфері. Посередництво, за визначенням експертів Європейської ради з питань посередництва та відновного правосуддя, – це людський процес, а не судовий, він модернізує кримінальний процес і викликає повагу до справедливості.

Важливим у практиці медіації жертва-правопорушник є те, що така практика спрямована на угоду, жертва отримує офіційне визнання того, що її переживання реальні і виправдані, її права порушені злочином несправедливо і підлягають відновленню, а також упевненість у тому, що насильство, яке трапалося щодо неї, більше не повториться. У більшості випадків до посередництва схиляються ті особи, які визнали свою провину. Наприклад, у Великобританії існує «угода про визнання винуватості», яка дозволяє відкласти судовий процес на користь медіації. Також існує поділ медіації на судову та поліцейську, залежно від етапу судочинства.

У Бельгії головним у виборі справ, які спрямовуються на медіацію, є прокурор. Він контролює виконання угоди та складає протокол за результатами виконання домовленостей. Інший варіант посередництва в цій країні – це така система, за якою посередником є особа, не причетна до судочинства, проте сам процес проводять під повним контролем компетентних осіб.

Розвиток практики медіації у Німеччині припадає на 80-ті роки минулого століття. У цей час паралельно в різних містах були організовані різні пілотні проекти, які дали великий поштовх до розвитку медіації. Однією з особливостей німецького посередництва є т. зв. «ювенальне правосуддя», що дозволяє судді примирити жертву та правопорушника навіть без згоди останнього, якщо жертва є неповнолітньою.

У правовій системі Польщі медіація теж є важливим чинником вирішення конфліктів. Проте перші спроби запровадження такої практики на законодавчому рівні не дали хороших результатів через нечіткість законодавчих норм. Лише через п'ять років практики медіація утвердилась та розповсюдилась по всій країні як дієвий спосіб вирішення різного роду конфліктів.

У більшості країн Європи законодавство передбачає добровільне рішення щодо використання посередництва для уникнення конфлікту, зокрема в Республіці Мальта, Болгарії, Румунії та ін. Оскільки інститут посередництва набуває популярності у всьому світі, виникають нові організації та асоціації медіаторів. У низці країн, зокрема Австралії, Республіці Мальта, Казахстані, медіаторів реєструють, щоб мати інформацію про номінованих.

Посередництво має низку переваг, завдяки яким цей метод стає поширеним у судочинстві різних країн. Це, зокрема, такі: націленість на компромісне вирішення конфлікту, захищеність, конфіденційність процесу. Основним результатом медіації є реальне розв'язання конфлікту. Світова спільнота накопичила достатньо теоретичного і практичного досвіду застосування альтернативних підходів до вирішення спорів, і найважливішим є те, що ця сфера продовжує розвиватись. Посередництво є перспективним і здатним конкурувати самостійно та на рівних умовах з іншими процедурами вирішення конфліктів, оскільки має свою унікальну нішу в системі їх конструктивного вирішення.

Руслана Ільчук (м. Львів)

ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Уявіть, що ви керівник великої організації. Раптом виникає конфлікт між працівниками відділу. Перше, що спадає на думку, – ділові розбіжності. Ви, як керівник, розраховуєте на те, що вирішаться «робочі» питання – вичерпається і конфлікт. Однак, як це працює в реальному житті? Чи справді конфлікт працівників – це щось негативне, що призводить до паралічу організації? Можливо, саме придушення конфлікту є причиною руйнації трудових відносин?

Дуже часто конфлікту надають форму ділових, принципових розбіжностей, акцентуючи на різних трудових ускладненнях і труднощах діяльності, які могли б спричинити конфліктну ситуацію. Однак, міжособистісні конфлікти на роботі – це конфлікти, які переважно їй не стосуються. Це ще більше спотворює справжню причину конфлікту.

Під час щоденної взаємодії співробітників будь-якого колективу відбувається зіткнення їх інтересів, цінностей, мотивів і поглядів, особистих психологічних особливостей та інших характеристик, які, так чи інакше, складають картину особистості кожної окремої людини. Тож міжособистісні конфлікти є неминучою складовою діяльності будь-якої організації. Тому потрібно розробити конструктивну модель вирішення конфліктів і розглядати їх не як аномалію, дисфункцію в діяльності установи, а як норму відносин між людьми, необхідний елемент виробничого життя, який дає вихід соціально-психологічній напруженості, породжуючи необхідні зміни в діяльності організації [1, с. 341].

Яку ж реакцію зазвичай спостерігаємо в керівників при міжособистісному конфлікті? У кращому випадку керівництво запропонує переговори між конфліктними сторонами, вже не вдаючись до простого ігнорування ситуації. Однак, у простих переговорах медіатор не бере участі, тоді як для процесу медіації ця ланка обов'язкова. Відсутність «третьої сторони» може стати результатом не вирішення спору, а його поглиблення. Проблема може ще більше загостритись через невміння працівників ефективно вирішувати конфлікт. Важливо розуміти, що в більшості випадків на переговорах конфліктуючі сторони намагаються довести свою правоту, зовсім не звертаючи уваги на докази і думки іншого учасника конфлікту. Очевидно, що в умовах таких взаємних звинувачень неможливо говорити про конструктивне рішення. Більш того, часто такі звинувачення переростають в загрози, що згубно впливають на переговорний процес [3, с. 840].

Коли немає виходу зі складної конфліктної ситуації, робоча суперечка має здатність трансформуватися на особисту ворожнечу, що може тривати роки і навіть десятиліття. Тоді як при використанні процедури медіації діалог між працівником і роботодавцем переходить у конструктивне русло, що позитивно впливає на вирішення конфлікту. Все це показує переваги процесу медіації над звичними і класичними переговорами.

Медіація спирається не на тиск на сторони конфлікту і не на винесення рішень або навіть пропозиції таких рішень третьою стороною, а на

співпрацю рівноправних партнерів. Вона орієнтована на інтереси самих сторін і на досягнення ними консенсусу, що стає можливим унаслідок задоволення потреб та справжніх інтересів сторін. Майстерність медіатора може привести до успіху й тоді, коли учасники досить емоційні [3, с. 839]. Тому при виникненні схожих міжособистісних конфліктів завданням керівника є запросити медіаторів, які б посприяли вирішенню конфлікту для того, щоб розвиток або «заморожування» небезпечної ситуації не вплинули на процес трудової діяльності й ефективне функціонування організації. Останнім часом у зарубіжних фірмах і компаніях навіть роблять акцент на навчанні самих менеджерів організації медіації і навичкам вирішення конфліктів [2, с. 31].

Ми знаємо, наприклад, що більшість людей залишають роботу, тому що не люблять своїх «босів» або колег, а не через інші причини. Подумай-

мо про медіацію, яка дає можливість розв'язувати суперечки на ранніх її етапах через нейтральну сторону, перш ніж наростають емоції і напруження. Уявімо собі робоче середовище, де компетентне керівництво забезпечує персонал необхідною ефективною комунікацією та допомагає впоратися з розбіжностями між працівниками.

.....
Список використаних джерел:

1. Кабанець В. М. Медіація (посередництво) як альтернативний спосіб вирішення трудового спору. *Форум права*. 2011. № 4. С. 340-342.
2. Бунтовская Л. Л. Медиация как эффективный способ управления конфликтами. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2012. № 1 (26). С. 29-32.
3. Будюкова М. А. Специфика медиации как инструмента разрешения межличностных корпоративных конфликтов. *Экономика и социум*. 2017. № 5 (36). С. 837-844.

Христина Гвоздь (м. Львів)

МЕДІАЦІЯ ТА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ЯК УКРАЇНЦЯМ НАВЧИТИСЯ НЕ ПРИХОВУВАТИ ВЛАСНІ ПРОБЛЕМИ?

Медіація – це процес, який з однієї сторони, новий, якщо говорити про його появу в правовій сфері, а з іншої, – старий, якщо взяти до уваги його позачасову універсальність. Тому слід відрізнити сучасну медіацію від традиційних форм розв’язання суперечок: мирових суддів, арбітражу або примирливих камер [3].

В Україні медіація останнім часом стає дедалі популярнішою. Адже процес посередництва – це вид альтернативного врегулювання спорів, метод їх вирішення із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси й потреби всіх учасників конфлікту. Проте українці, на жаль, не вміють домовлятися, а якщо й погоджуються на вирішення конфлікту у формі діалогу, то про допомогу фахівця навіть не хочуть чути, а згодом дуже часто не виконують власних домовленостей.

Проблема насильства в сім’ї і далі актуальна в українському суспільстві. Конфлікти в подружжі, між батьками та підлітком, який не виконує своїх обов’язків, також можна зарахувати до категорії сімейних суперечок.

ЧОМУ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО Є ПРОБЛЕМОЮ ДЛЯ ПОСЕРЕДНИКІВ?

Домашнє насильство поширене в українських сім’ях. Про злочинні стосунки не говорять з посередником з багатьох причин. Сімейні посередники повинні знати, як найкращим чином ідентифікувати такі пари [1].

Домашнє насильство не завжди очевидне, його нелегко визнати. Існує усталена традиція тримати це в таємниці, заперечувати і мінімізувати те, що сталося, або просто прийняти поведінку як «нормальний» спосіб співіснування. Якщо пара не може визначити та позначити зловживання у своїх відносинах і зрозуміти це як зловживання, то посередник, який втручається, повинен бути уважним до взаємодій, які вони описують, тому що вони можуть розповісти про характер та історію насильства в сім’ї. Фраза «культура побиття» описує феномен домашнього насильства таким чином, що переміщує фокус з ізольованих епізодів зловживань і фіксує динаміку відносин, де є шаблон панування та контролю [2].

Домашнє насильство не слід розуміти як звичайний перелік епізодів або список агресивних форм поведінки. Це модель взаємодії, яка впливає на динаміку інтимних стосунків. Домашнє насильство та жорстоке поводження можна розділити на три основні категорії: фізичне насильство, сексуальне насильство та психологічне насильство, яке включає умисне заподіяння шкоди майну та домашнім улюбленцям. Певна форма психологічного насильства часто супроводжує фізичне та сексуальне насильство. Функція зловживань – зберегти контроль над іншим. Фізичне та сексуальне насильство легше визначити, ніж психологічне насильство.

ЧИ МОЖНА ВИРІШИТИ ПИТАННЯ, ПОВ’ЯЗАНІ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ, МИРНИМ ШЛЯХОМ?

Проблему насильства в сім’ї часто вважають такою, що не можливо вирішити за допомогою

медіації. Це, насамперед, зумовлене такими чинниками:

- наявність агресора та жертви, проте з практичного досвіду можна стверджувати, що фізичне насильство чоловіка стосовно жінки часто є наслідком психологічного насильства жінки стосовно чоловіка;
- наявність напруги між конфліктуючими сторонами.

Усім відомо, що українці не звикли «виносити сміття з хати». Цей вислів стосується також проблеми домашнього насильства. Дуже мало людей звертається за професійною допомогою в спеціалізовані організації, оскільки їм соромно за те, що з ними трапилось. Жертвам домашнього насильства важко довіритись чужим людям, а це призводить до тривалого кривдження з боку насильника. Така ж ситуація і зі зверненнями до медіатора у сфері домашнього насильства.

Чи можливо вирішити конфліктну ситуацію мирним шляхом? Все залежить від складності конфлікту та причин його виникнення. Виділяють низку різноманітних причин домашнього насильства: алкогольна чи наркотична залежність; занадто маленьке житло, що посилює напругу; фізична чи психічна перевтома; надмірна вимогливість; велика кількість дітей; передчасно народжена в шлюбі дитина, яка дає привід до сварок та розриву; дитина з фізичними та психічними вадами, якої хочуть позбутися; позашлюбна дитина як об'єкт перенесення зла на його матір (батька); небажана дитина (як привід і примус до укладення шлюбу); безробіття або низька матеріальна забезпеченість; психічні розлади у кривдників; віктимна, провокаційна поведінка жертв. Звісно, якщо причиною насильства є постійні стреси на роботі, перевтома, то кривдник усвідомлює свої помилки і, таким чином, шанси провести медіацію зростають. Окрім того, все залежить від готовності до співпраці жертви домашнього насильства. Якщо насильство – це одинокий випадок, який

виявлявся у вигляді образ та погроз із проявами неконтрольованих емоцій, але більше не повторювався, то дійти до спільного вирішення проблеми та усунення конфлікту мирним шляхом за допомогою медіації цілком можливо. Медіатор може допомогти конфліктуючим сторонам налагодити стосунки, почути один одного та дійти до спільного рішення.

Чи завжди люди усвідомлюють, що чинять насильницькі дії стосовно коханої людини чи навіть дитини? Доволі часто подружні пари навіть не усвідомлюють, що чинять психологічне насильство стосовно один одного чи своїх дітей. Таке насильство може проявлятися у формі надмірної опіки чи, навпаки, недбалому ставленні однієї людини до іншої, це також надмірні ревності, постійні образи та недовіра. Медіатор може допомогти людині усвідомити те, що вона чинить неправильно стосовно іншої людини, а також наслідки для іншого, які виникають як результат психологічного насильства (почуття провини, відчуження і т. д.).

Для того, щоб медіація була проведена ефективно, посереднику необхідно бути дуже уважним та звертати увагу на всі можливі фактори ризику та чинники, які є провокуючими у сімейних стосунках. Слід пам'ятати про те, що кожна ситуація є своєрідною та особливою, вона має свої нюанси, які потрібно враховувати під час проведення медіації.

Отже, можливість дійти згоди за допомогою медіації та позбутися домашнього насильства залежить також від мети, яку ставлять перед собою обидві сторони. Важливим є те, коли сторони конфлікту щиро прагнуть дійти до спільного рішення мирним шляхом, коли прагнуть зберегти сім'ю, думають про інтереси дітей.

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД МЕДІАЦІЇ

Греція є тією країною, де застосування кримінальної медіації у випадках домашнього насильства закріплене законодавством (Акт щодо

протидії домашньому насильству, 2006 р.). Тут медіацію застосовують лише у випадках домашнього насильства, які кваліфікуються як місдмінор (злочин, що межує з адміністративним правопорушенням). Для того, щоб розпочати медіацію, необхідна згода обох сторін. Кривднику необхідно припинити будь-які насильницькі методи, відвідувати терапевтичні групи та відшкодувати завдані збитки. Медіацію проводить прокурор, який знімає всі обвинувачення з кривдника та закриває кримінальну справу, якщо він виконав усі поставлені умови. Проте громадськість радше виступає за те, щоб кривдник був покараний законом.

У Німеччині реалізується програма «допомога для самопомоги». Ця концепція передбачає амбулаторну допомогу соціального педагога сім'ям у спеціальних центрах. Соціальний педагог є і соціальним куратором, який допомагає сім'ям вирішити проблеми домашнього насильства. Така допомога спрямована на подолання побутових проблем, а також зміцнення сім'ї у внутрішніх зв'язках одного з одним.

Домашнє насильство – це тривалий злочин, який міцно вкорінений у стосунках обох сторін, способі мислення та поведінці насильника. Саме тому необхідне розгорнуте та комплексне втру-

чання для того, щоб відбулися зміни та зцілення як кривдника, так і жертви.

Вочевидь, українці не готові до медіації через низький рівень правової культури та відповідальності перед законом. Проте в сімейних суперечках та непорозуміннях сторони повинні просто домовлятися, тому що бажання бути головним та боротьба за це право призводить до дитячих трагедій, поганої соціалізації дитини, комплексів неповноцінності, які в майбутньому руйнують дорослу особистість. Однак є надія на те, що українське суспільство все ж доросте до розуміння того, що вміння домовлятися мирним шляхом – це природна людська якість, яка може стати так званім «рятувальним колом» у вирішенні конфліктної ситуації.

.....
Список використаних джерел:

1. Domestic Violence and Mediation. *Concerns and Recommendations Anita Vestal*. URL : <http://www.mediate.com/articles/vestala3.cfm>.

2. Fischer K., Vidmar N., Ellis R. The culture of battering and the role of mediation in domestic violence cases. *SMU Law Review*. 1993. № 46 (5). P. 2117–2174.

3. Медіація в цивільних, сімейних та господарських спорах України: сьогодення та майбутнє. Київ : [б. в.], 2007. 167 с.

Анастасія Беднарська (м. Львів)

СІМЕЙНА МЕДІАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Кожен з нас має свої особливості, характер, потреби та інтереси. Коли вони не збігаються з потребами інших людей, виникають конфлікти. Протиріччя, конфлікти та непорозуміння, початок яких веде аж до часів існування людства, є невід'ємною складовою щоденного суспільного буття. Конфлікти зароджуються у різних сферах життя і ґрунтуються на економічних, культурних, релігійних поглядах кожного з нас. Вони виникають у бізнесі, сім'ї, дружньому колі і навіть міжнародному партнерстві. Часто неможливо ухилитись від конфліктів, тому необхідно вміти їх врегульовувати та ефективно вирішувати. Саме вирішення та врегулювання конфліктів, протиріч і непорозумінь є основним напрямком діяльності посередництва.

Процес посередництва (медіації) відбувається в декілька етапів:

1. Надання інформації про роль посередника у вирішенні конфліктної ситуації та створення алгоритму вирішення протиріччя.

2. Збір інформації щодо бажань та інтересів кожного учасника медіації.

3. Обговорення питань конфлікту та пошук альтернативних рішень.

4. Узагальнення результатів процесу обговорення.

Як відомо, сім'я є великою цінністю, осередком любові, злагоди, спокою та взаєморозуміння. Проте навіть тут виникають конфліктні ситуації: через виховання дітей, спільне проживання батьків і дітей, поділ майна при розлученні, непорозуміння через моральну підтримку та допомогу членам сім'ї, спадщину.

Особливістю сімейних конфліктів є емоційність та тривожність. Кожен із членів сім'ї турбується про майбутнє існування родини. Невід'ємним елементом вирішення сімейних протиріч є конструктивна комунікація членів родини, які конфліктують між собою. Щоб протиріччя не поглиблювалось і не призвело до припинення існування сім'ї, необхідно звертатись до сімейної медіації.

У сучасній Україні сімейні конфлікти розглядають такі державні структури: 1) органи опіки та піклування; 2) комісії у справах неповнолітніх; 3) органи державної реєстрації актів цивільного стану; 4) органи нотаріату; 5) суди загальної юрисдикції. На жаль, в Україні немає спеціалізованої служби, яка б займалась питанням сімейної медіації. Це ускладнює ситуацію, адже швидке реагування на конфлікт допомагає його швидко та ефективно вирішити. На противагу нашій країні, за кордоном сімейна медіація є однією з найважливіших елементів впливу на сімейні конфлікти.

У більшості штатів США діють закони, які регулюють сімейну медіацію. У деяких із них медіація є обов'язковою ланкою роботи зі справами, які пов'язані з опікою над дітьми та їхнім вихованням після розлучення батьків. Також при судах діють служби сімейної медіації.

У Німеччині сімейна медіація стала одним із перших затребуваних видів примирних процедур. На сьогодні сімейні медіації проводять як практикуючі медіатори, так і державні службовці управління у справах молоді, які, відповідно до Кодексу соціального права Німеччини, наділені повноваженнями щодо організації проведення медіацій у спорах, пов'язаних із вихованням дітей [2].

У Республіці Ірландія в кінці 1980 р. при Департаменті сім'ї та соціальних питань засновано Службу сімейної медіації, яка керує 16 регіональними центрами, що забезпечують проведення безкоштовних примирних процедур [3]. Держава активно підтримує розвиток медіації як одного із заходів у рамках реалізації політики, спрямованої на підтримку й зміцнення сім'ї.

У Європейському Союзі сімейній медіації приділяють особливу увагу. У 1998 році прийнято рекомендацію № (98) 1 [4], яка містить весь необхідний арсенал для ефективної діяльності посередника у сімейній сфері, а саме – основні принципи й правила сімейної медіації. У цій сфері медіатору рекомендовано приділити особливу увагу інтересам та потребам дитини, а також постійно нагадувати батькам про їхній основний обов'язок – піклуватися про благополуччя дітей. Згідно з рекомендацією № (98) 1, медіатор має право надавати сторонам правову інформацію, однак повинен утримуватися від пропозиції конкретних рішень із суперечок і юридичних порад.

Обов'язковою умовою успішного посередництва в конфліктній ситуації є нейтральна позиція медіатора, яка забезпечує доступ до всіх членів сім'ї та контролює власні почуття. Посередник повинен добре володіти технікою консультанта, тобто методично-технічними новинками медіації. Диференційні знання про проведення та межі посередництва, його мету, суть та значення є передумовою успішного застосування цього методу. Третьою компетентною ознакою слід назвати ведення консультаційної розмови, метою якої є пошук контакту з учасниками конфлікту, і така побудова бесіди, щоб усі питання чи теми, які стосуються цього конфлікту, були з погляду кожного достатньо та

належно обговорені. З огляду на це, важливо, крім привітності й терплячості, вміти сприймати почуття всіх учасників завдяки застосуванню непрямих комунікативних методів [5]. Застосування посередництва на практиці вимагає високої професійної підготовки для того, щоб вміло керувати цим процесом та не завдати шкоди учасникам медіації.

Використання медіації має на меті розвиток комунікативних технологій сім'ї, дає змогу використовувати стратегію, яка орієнтована на позитивне вирішення. Окрім того, медіація вказує на шляхи порозуміння в конфліктних ситуаціях.

Після закінчення сімейної медіації стосунки між членами родини зазвичай покращуються. Така практика відкриває нові можливості, дає змогу в подальшому самостійно вирішувати протиріччя та з'ясовувати їхні причини, мотиви та ставлення до конфлікту іншої сторони, що є дуже важливим для кожного з нас.

Список використаних джерел:

1. Журавський А., Гайдук Н. Модель процесу посередництва: концепції, методи та прийоми. Вінніпег; Львів: Малті-М, 2004. 151 с.
2. Alexander N. Global trends in mediation. *Kluwer Law International*. 2006.
3. Consultation paper. Alternative dispute resolution. Ireland, 2008. С. 21–22. URL : <http://www.lawreform.ie/publications>.
4. Recommendation № (98) 1 of the Committee of Ministers to member states on family mediation of 21.01.1998. URL : http://www.coe.int/t/cm/documentIndex_en.asp.
5. Sozialpädagogische Familienhilfe in der Bundesrepublik Deutschland. München: DJI – Deutsches Jugendinstitut e.V., 1997. URL : <http://www.bmfsfj.de/bmfsfj/generator/Publikationen/spfh/einleitung>.

Ірина Радь (м. Львів)

ШКІЛЬНА МЕДІАЦІЯ

Протягом останніх років все більшої популярності набуває медіація – метод врегулювання та вирішення конфліктів і спорів за допомогою залучення посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси й потреби всіх учасників конфлікту. Медіатор завжди виступає нейтральною, незалежною стороною у вирішенні суперечок.

В Україні медіація стає все більш затребуваною. Свідченням цього є створення низки громадських організацій, які здійснюють медіацію. Цей метод врегулювання конфліктів є можливим чи не в усіх сферах людського життя. У сучасних загальноосвітніх школах на конфлікт між дітьми звертають увагу лише тоді, коли відбувається його ескалація. Здебільшого дорослі прагнуть самостійно все вирішити без участі основних учасників спору. Це призводить до безвідповідального ставлення дітей до своїх вчинків та в подальшому може призвести до формування прихованого конфлікту.

Недостатній життєвий досвід, негативний вплив дорослих, вживання наркотичних речовин чи спиртних напоїв, віра в безкарність та бажання бути дорослим часто призводить до протиправної поведінки. Тому дуже важливо впроваджувати різноманітні форми примирення між однолітками у загальноосвітніх школах з метою створення комфортного середовища для навчання та розвитку особистості.

При конструктивному вирішенні конфлікту в дітей з'являється почуття спокою та полегшення, вони стають впевненішими. При деструктивному – самотність, розгубленість, стрес і втома [4].

Шкільна медіація має свої особливості, адже поряд із вирішенням конфлікту дуже важливою є виховна функція. Основне завдання, яке стоїть перед медіацією в школі, – створення безпечного середовища та профілактика правопорушення [1].

Медіація допомагає розглянути предмет спору з різних точок зору. Учасники суперечки отримують позитивний досвід, вчаться вирішувати конфлікти мирним шляхом, а це сприяє підвищенню рівня дисципліни, дозволяє побудувати ефективну систему вирішення конфліктних ситуацій, створити безпечне та здорове середовище у шкільних колективах. Безумовно, це складний і тривалий процес. Шкільна медіація – це лише один із його елементів, проте результатом може стати абсолютно інший клімат людських стосунків у школі, який сприятиме згуртованості, взаєморозумінню і співпраці.

У процесі медіації дитина має можливість висловити власні почуття і думки, вчиться слухати і поважати інших, усвідомлювати свої вчинки та пояснювати власну точку зору. Це сприяє особистісному розвитку дітей [6].

На сучасному етапі в різних школах світу представлено три основні підходи до запровадження медіації.

Перший підхід передбачає наявність у школі дорослого медіатора, до якого скеровують учасників конфлікту. Цей підхід ефективний у тому випадку, коли до конфлікту причетні педагоги чи батьки, та коли потрібно працювати із серйозними проблемами і правопорушеннями, які вчинили школярі.

Другий підхід передбачає створення шкільної служби порозуміння (ШСП). Обов'язковим є наявність мінімум одного дорослого медіатора, який

виступає координатором служби, та залучення до врегулювання конфліктів медіаторів-ровесників – учнів, які пройшли спеціальне навчання.

Третій підхід включає всі заходи, що впроваджуються у шкільній службі порозуміння, а також вивчення основ медіації та навичок ненасильницького спілкування всіма педагогами та адміністрацією. При цьому кожен педагог поглиблено вивчає певний аспект медіації та презентує його колегам [4].

У вирішенні конфліктів, що виникають між однолітками, школярі мають певні переваги. По-перше, коли учні мають можливість допомагати вирішувати конфлікти між своїми ровесниками, зменшується ризик виникнення непорозуміння між поколіннями. По-друге, всі люди, залежно від вікових особливостей, мають різне бачення та підходи до вирішення конфліктів. По-третє, ровесники більше довіряють одне одному, насамперед тому, що не відчують влади у своєму колі. Вони працюють за принципом «рівний – рівному». По-четверте, той факт, що школярі у вирішенні конфліктної ситуації не зіштовхуються з авторитетом дорослих, а отримують допомогу від ровесників, налаштовує їх на прийняття таких послуг та надання згоди на співпрацю [2].

Одним із прийомів шкільної медіації є активне слухання, яке характеризується тим, що співбесідник спеціально приділяє більше уваги мовним повідомленням партнера, робить як поверхневу, так і більш глибоку смислову інтерпретацію того, що відбувається. У роботі педагога застосування методик активного слухання може допомогти вирішувати конфлікти та завоювати симпатію і пошану батьків та учнів.

Навички активного слухання є важливими і належать до найбільш складних. Разом з тим, можна виділити кілька загальних способів, що дозволяють вчителю використовувати їх у своїй роботі:

1. Слухати й чути. Найбільш загальний засіб, який полягає в тому, що консультант дуже уважно

слухає клієнта й намагається зрозуміти його почуття, а потім повідомляє про те, що він зрозумів.

2. Не засуджувати і не оцінювати. Вчитель не просто сприймає слова співбесідника, він розуміє його почуття і приймає без критики та оцінок.

3. Не відволікатися і не переривати. Вся увага вчителя має бути зосереджена на особистості співбесідника, його розповіді, думках, переживаннях. Консультант не повинен відволікатись на внутрішні чи зовнішні стимули.

4. Не забігати наперед в осмисленні розмови. Консультанту не обов'язково відповідати відразу, краще дати собі час подумати, щоб уникнути поверховості відповіді.

5. Вибрати актуальні проблеми та відображати їх зміст. Зі всіх накопичених тем необхідно відібрати актуальні й значущі. Переходити до нової проблеми лише після завершення роботи з попередньою. Періодично повторювати співбесідникові суть його повідомлень, щоб він міг відчувати, що його зрозуміли, а вчитель зміг перевірити адекватність свого розуміння.

Дослідження SIEDO та українських інститутів засвідчують, що для успішного функціонування Програми шкільної медіації необхідні:

- добровільність усіх учасників шкільної медіації. Участь у медіації є лише добровільною для учасників конфлікту, й адміністрація школи, і координатор, і медіатори-ровесники найефективніше сприяють роботі шкільної медіації тоді, коли учасники конфлікту самі зацікавлені в ній;

- підтримка з боку адміністрації. Залежно від ситуації, така підтримка може бути потрібна у вигляді дозволу медіаторам-ровесникам затриматись у приміщенні школи після закінчення робочого часу; у підтримці ініціатив учнів; у довірі до здатності підлітків самостійно врегулювати учнівські конфлікти;

- створення та координація шкільної служби порозуміння одним або кількома дорослими, зацікавленими працівниками; наявність мінімум двох підготовлених дорослих медіаторів у школі;

- позитивне ставлення вчителів та учнів до проєкту, скеровування педагогами та учнями учасників конфлікту до шкільної служби порозуміння;

- наявність окремого приміщення є вагомим внеском в ефективну діяльність шкільної служби порозуміння.

На підтримці адміністрацією як одному з найголовніших чинників успішної роботи ШСП наголошують всі тренери та організації, що сприяють впровадженню медіації в освітніх закладах України і світу. Тренер зі шкільної медіації Павло Горбенко зазначає: «Головне у моїй роботі – передати дорослим довіру до дітей, переконати довіряти дітям відповідальність за самостійне врегулювання конфліктів» [3].

Проводячи медіацію, важливо завжди надавати можливість конфлікуючим сторонам приймати рішення, відповідати за свої вчинки, самостійно вирішувати свою долю. Також дуже важливо створити сприятливий психологічний клімат, підтримувати довірливу атмосферу, дотримуватися нейтральності стосовно конфлікту. Медіатор не окреслює свого

бачення конфлікту, не висловлює пропозицій щодо його вирішення, а підтримує обидві сторони і допомагає їм знайти взаємоприйнятне рішення. Результатом медіації є згода та примирення.

.....

Список використаних джерел:

1. Білик Н. М. Організаційно-педагогічні умови здійснення посередництва (медіації) однолітків у шкільному середовищі. *Science and educational a new dimension. Pedagogy and Psychology*, III (33). 2015. № 66. С. 23–27.

2. Медіація у школі. URL : <http://www.mvk.if.ua/news/4284>.

3. Медіація у школі. *Інтернет-видання Прикарпаття «ПРАВДА.if.ua»*. URL : <http://pravda.if.ua/news-6615.html>.

4. Шкільна медіація. URL : <http://school56.klasna.com/uk/site/shkilna-mediatsiya.html>.

5. Шкільна медіація: ефективне вирішення конфліктів у навчальних закладах. URL : <http://www.osvitaua.com/2017/05/11052017-2>.

6. Шкільний центр медіації. Крок за кроком / упор. Шестакова Л., Кашина А. Кіровоград : Центральноукраїнське видавництво. 2012. 48 с.

Щорічний дайджест електронного журналу,
присвяченого проблемам масової комунікації

www.mediakrytyka.info

МедіаКритика

Погляди авторів необов'язково збігаються з позицією редакції
Редакція залишає за собою право скорочувати матеріали
і робити стилістичні зміни.
Рукописи, які редакція не замовляла, не рецензуються і не повертаються.
При передруці посилання на *МедіаКритику* обов'язкове.

Статті просимо надсилати електронною поштою:

Борису Потятинику
borys.potyatynyk@gmail.com

Auswärtiges Amt

Kinderhilfswerk
ChildFund
Deutschland

Фонд Східна Європа

Цей випуск журналу підготовлено в рамках проекту «Комплексна інформаційна кампанія, спрямована на руйнування негативних стереотипів щодо внутрішньо переміщених осіб та залучення молоді різних регіонів України до діалогу і пошуку шляхів порозуміння через популяризацію культури діалогу та ненасильницької комунікації», що реалізується ГО «Західно-український медіа-центр «Нова журналістика» в рамках програми «Медіація як рушійна сила до порозуміння в українському суспільстві та поза його межами», що виконується Фондом Східна Європа у партнерстві з німецькою Громадською організацією ChildFund Deutschland e.V. та за підтримки Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина. Викладені у цій публікації думки та погляди можуть не співпадати з точкою зору Фонду Східна Європа, ChildFund Deutschland e.V. та Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина.

Викладені у статтях журналу думки та погляди можуть не співпадати з точкою зору Фонду Східна Європа, ChildFund Deutschland e.V. та Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина

Адреса редакції:

вул. Генерала Чупринки, 49, к. 301, м. Львів, 79000

Інститут медіа-екології

Львівського національного університету імені Івана Франка

Тел.: +38032-2394-222

ГО ЗУМЦ «Нова журналістика»

вул. С. Гребінки, 5 оф. 1, м. Львів, 79007

Тел.: +38032-261-24-15

Підписано до друку 30.11.2017. Формат 60x90/16.

Папір офс. Умовн.друк. арк. 8,8. Наклад 300 прим.

Віддруковано ТЗОВ «Нео Друк»

вул. Зелена, 145, м. Львів, 79035